

ITALO CALVINO

Baron na drvetu

I

Petnaestog juna 1767. Kozimo Piovasko di Rondo, moj brat, poslednji put je s nama seo za sto. To mi se živo urezalo u sećanje kao da se danas zbilo. Sedeli smo u trpezariji našeg letnjikovca u Ombrozi, u okvirima prozora videle su se brsnate grane velikog cera u parku. Bilo je podne i naša porodica se po starom običaju u to vreme okupila oko stola, iako je plemstvo već prihvatilo modu francuskog dvora, na kojemu se nije rano ustajalo, da se ruča sredinom popodneva. Sećam se, duvao je vetar s mora i treperilo je lišće. Kozimo reče: — Kad sam kazao da neću, neću! — i odgurnu tanjir kuvanih puževa. To je bilo nezapamćeno otkazivanje poslušnosti.

Čelo stola sedeo je baron Arminio Piovasko di Rondo naš otac, sa dugom perikom preko ušiju, po ugledu na Luja XIV, perikom nemodernom kao i mnogo šta što je njemu pripadalo. Između mene i moga brata sedeo je opat Fošlafler, ispovednik naše porodice i vaspitač nas dečaka. Naspram nas sedela je generalica Koradina di Rondo, naša majka, i naša sestra Balista, redovnica koja nije živela u samostanu već u kući. U začelju, nasuprot našem roditelju, sedeo je u turskoj nošnji advokat Enea Silvio Karega, upravitelj naših dobara, nadzornik kanala za navodnjavanje i naš

polustric, a očev nezakoniti brat.

Pre nekoliko meseci, pošto je Kozimo navršio dvanaest, a ja osam godina, dozvoljeno nam je da ručavamo u krugu porodice, to jest ja sam tu povlasticu, pored brata, dobio pre vremena, jer nisu imali srca da me ostave da jedem sam. Kažem tek tako da je to bila povlastica, u stvari, kako za Kozima tako i za mene, to je bila prava propast i nismo mogli prežaliti ručkove u našoj sobici kad smo sedeli za stolom sami sa opatom Fošlaflerom. Opat je bio starac mršav, smežurana lica, nabeđeni jansenista, i zaista je iz Dofinea,¹ svog zavičaja, pobegao pred osudom Inkvizicije. No njegovu strogost koju su obično svi hvalili, duboku ozbiljnost koju je nametao sebi i drugima, neprestano su narušavale neke osnovne osobine njegovog karaktera, nehatnost i ravnodušnost, te je izgledalo da je posle dugih razmišljanja, dok bi mu pogled lutao u neodređenom pravcu, dolazio do zaključka da je sve samo čama i ništavilo i da u svakoj i najmanjoj teškoći treba videti prst sudbine kojoj se ne smemo suprotstavljati. Naši obedi u opatovom društvu nakon dugih molitava počinjali su odmerenim, gotovo obrednim, nečujnim pokretima kašika, a teško onom ko bi digao pogled sa tanjira ili samo malo glasnije srkao čorbu. No čim bismo pojeli čorbu, opat bi se već umorio, bilo mu je svega dosta, pogled bi mu odlutao, pucketao bi jezikom kad god bi gucnuo vina, kao da je u tim trenucima bio sposoban da prima samo spoljnje i prolazne utiske. Kad bi na sto izneli sledeće jelo, već smo mogli da se poslužujemo rukama, a pred kraj obeda gađali smo se odgriscima krušaka, dok bi nas opet povremeno lenjo

¹ Stara francuska pokrajina, glavni grad Grenobl. — (Prim. prev.)

upozoravao: — O, bien!. .. Ooo, alors!²

Međutim sada, dok smo sedeli za porodičnom trpezom, odrasli su pred nama iskaljivali jed i to je bilo tužno poglavlje našeg detinjstva. Naš otac, naša majka uvek tu pred nama, upotreba pribora kojim se jede živina i neprestano ono »sedi pravo«, »skloni laktove sa stola« a uz to još i ta naša mrska sestra Batista. Počeše grdnje, batine, kazne, teranje inata, sve dok jednog dana Kozimo ne odgurnu tanjir kuvanih puževa i ne odluči da svoju sudbinu odvoji od naše.

Da je u našoj porodici došlo do takvog porasta netrpeljivosti, shvatio sam tek kasnije. Ali tada mi je bilo tek osam godina, sve sam uzimao olako, borba koju smo mi dečaci vodili protiv starijih za mene je bila obična borba svih vršnjaka, nisam mogao prozreti da upornost mog brata u takvoj borbi ima dublji smisao.

Baron, naš otac, mora se priznati, bio je čovek dosadan iako ne i rđav. Dosadan zato što mu je, kao što se to često dešava u prelaznim razdobljima, glava bila prepuna nekakvih nesuvislih ideja. U nemirno doba mnogi ljudi osećaju potrebu da i sami budu nemirni, da se pokreću, ali to čine u suprotnom smeru, to jest izvan toka zbivanja. Tako se i naš otac, u tom tadašnjem previranju, odjednom setio da ima pravo na titulu vojvode od Ombroze pa se počeo isključivo baviti pitanjima rodoslovlja i nasleđa i suparništava i nastojao je da sklopi saveze sa bližim i daljim vlastodršcima.

² Hajde, de! . . . Hajde, de! . . . — (Prim. prev.)

Zato se u našoj kući živelo uvek kao da smo na generalnoj probi nekakvog prijema na dvoru, ni sam ne znam da li na dvoru austrijske carice, kralja Luja ili čak onih gorštaka iz Torina.³ Poslužen je ćuran i naš otac je pazio da li meso sečemo i odvajamo od kostiju prema svim pravilima dvorske etikecije, dok opat pečenje gotovo nije ni okusio da ga ne bi uhvatili u pogrešci, jer je morao držati stranu našeg oca ukoliko bi nas ovaj prekoreo. Sem toga za stolom smo otkrili da je vitez advokat Karega čovek dvoličan. Cele batak je trpao u nabore svoje turske dolame da bi ih posle na miru glodao, sakriven u vinogradu. Mogli smo se zakleti (iako ga nikad nismo uhvatili na delu, toliko je bio vešt) da je sedao za sto sa punim džepom oglodanih koščica i ostavljao ih na tanjiru umesto komada ćuretine koje bi nenačete brže bolje smotao. Na našu majku generalicu, nismo se obazirali, jer se ona i dok se služila za stolom, ponašala vojnički kruto — So! Noch ein wenig! Gut!⁴ — i niko nije nalazio za shodno da joj to prebaci. Što se nas tiče, iako nije zahtevala da budemo ugladjeni, želela je da znamo šta je red i svojim zapovestima sa vojnog vežbališta — Sitz ruhig!⁵ I obriši njušku! — podržavala je barona. Prijatno je bilo jedino Batisti, redovnici u kućnom zatvoru, koja je odvajala živinsko meso od kostiju tako revnosno i nepogrešno, i to vlakno po vlakno nekakvim šiljastim nožićima koje je samo ona imala i koji su bili slični hirurškim lancetama. Baron, koji ju je morao uzimati za primer, nije smeo ni da je pogleda jer je s onim svojim prevrnutim očima ispod krila uštirkane kape, stegnutim zubima na žutom, sitnom licu sličnom njušci pacova, i njemu ulivala strah u kosti. Prema tome, nije teško razumeti zašto smo baš za vreme obeda davali

³ Kraljevi Sardinije iz savojske dinastije. — (Prim. prev.)

⁴ Tako! Još malo! Dobro! — (Prim. prev.)

⁵ Sedi mirno — (Prim. prev.)

maha svojoj netrpeljivosti i zašto je baš tada na videlo izlazilo naše neprijateljstvo, naše manije i licemerstvo i zašto je baš za stolom Kozimo ustao protiv nas. Dozvolio sam sebi ovoliku opširnost u pričanju samo zato što se u životu moga brata više ionako nećemo sresti sa bogato postavljenim trpezama — u to možemo biti sigurni.

Trpezarija je bila i jedino mesto gde smo se sretali sa odraslima. Ostali deo dana, naša majka je provodila u svojim odajama u koje se povlačila da plete Čipke i da veze, jer je generalica jedino ovim, tradicionalno ženskim poslovima, umela da se potpuno posveti i samo je kroz njih davala oduške svojoj ratničkoj strasti. To su bile čipke i vezovi koji su obično predstavljali zemljopisne karte. Prostirući ih po jastucima i svilenim tkaninama, majka je u njih zabadala igle i zastavice, kao na bojnim planovima ratova za nasleđe, koje je odlično poznavala. A vezla je i topove sa različitim putanjama đuladi koja su im letela iz ždrele i pritke za nišanjenje i uglove gađanja, jer se veoma dobro razumela u balistiku a sem toga joj je stajala na raspolaganju cela biblioteka njenog oca generala, sa raspravama o vojničkim veštinama, tabelama gađanja i atlasima. Naša majka je bila Fon Kurtevic, Konradina, kćer generala Konrada fon Kurtevica koji je pre dvadeset godina, predvođeci trupe austrijske carice Marije Terezije, okupirao našu zemlju. Pošto je rano izgubila majku, general ju je vodio sa sobom na bojno polje. U tome nije bilo ničeg romantičnog, jer su putovali dobro opremljeni, odsedali su u najudobnijim zamkovima sa celom četom slugu, a ona je danima pravila čipke na okruglom jastuku. Priče da je i ona na konju učestvovala u bitkama, obična su laž. Naša majka je uvek bila ženica ružičaste puti i prćastog nosa kakve je se i mi sećamo, ali je u njoj još gorela očeva

ratnička strast, možda iz prkosa prema mužu.

Otac je bio jedan od onih malobrojnih plemića iz našeg kraja koji su u tom ratu stali na stranu carske vojske. Raširenih ruku je dočekao generala Fon Kurtevica na svom feudu, stavio mu je na raspolaganje svoje ljude i da još ubedljivije dokaže koliko je odan carskoj stvari, oženio se Konradinom, a sve to u nadi da će biti proglašen vojvodom. No njegove nade su se i tada, kao i uvek, izjalovile, jer su carski vojnici uskoro otišli, a Đenovljani su ga pritisli nametima. Pa ipak, dobio je valjanu suprugu, generalicu, kako su je prozvali posle smrti njenog oca koji je poginuo za vreme pohoda na Provansu, i Marija Terezija joj je poslala zlatnu ogrlicu na jastuku od damasta, dobio je suprugu sa kojom se gotovo uvek slagao, iako je ona, vaspitavana po vojničkim logorima, sanjala samo o vojskama i bitkama i prebacivala mu da je obični mlakonja.

No u suštini, oboje su po duhu ostali bliski vremenu ratova za nasleđe, ona sa mislima o artiljeriji koje su joj se neprestano vrzmale po glavi, on sa mislima o rodoslovnim stablima. Ona koja je sanjala da ćemo mi, njena deca, dobiti čin u nekoj, bilo kakvoj vojsci, a on da ćemo se oženiti nekom velikom vojvotkinjom. No i pored toga oni su bili najbolji roditelji na svetu, ali toliko obuzeti svojim mislima da smo nas dvojica rasli gotovo potpuno prepušteni sami sebi. Je li to bilo zlo ili dobro? Ko zna? Kozimov život je bio tako izuzetan, a moj sređen i običan, ali ipak smo, ne obazirući se na ispade starijih, zajedno proveli detinjstvo u traganju za neutrvenim putevima.

Peli smo se na drveće (te prve bezazlene igre iskrsavaju mi danas u sećanju, ozarene svetlošću jednog predskazanja, jednog predosećanja, ali ko je onda na to mislio?), prelazili preko potoka skačući sa kamena na kamen, pretraživali pećine na morskoj obali, spuštali se po mermernim ogradama stepenica u letnjikovcu. Kad se Kozimo tako jednom spustio po mermernoj ogradi, došao je u veoma težak sukob s roditeljima, jer je smatrao da je kažnjen bez razloga i otada je u dubini duše mrzeo porodicu (ili društvo ili ceo svet) a posledica toga bila je njegova odluka od 15. juna.

Istini za volju moram reći da su nas već bili opomenuli da se ne klizamo po mermernoj ogradi stepenica, i to ne iz straha da ćemo slomiti nogu ili ruku, čega se naši roditelji nikad nisu bojali i zato — verujem — nikad i nismo slomili ni jednu jedinu košćicu, već zato što smo bili porasli i raskrupnjali se pa smo mogli oboriti poprsja predaka koja je naš otac naredio da se postavne na poslednjim stubovima ograde na svakom odmorištu. I zaista, Kozimo je jednom oborio nekog našeg čukundedu, biskupa sa mitrom i svim ostalim rekvizitima, bio je kažnjen i tada je naučio da jedan trenutak pre no što se spusti do odmorišta, zastane i skoči sa ograde pre no što naleti na poprsje. I ja sam to naučio, jer sam ga u svemu podražavao, ali uvek skromniji i oprezniji od njega, skakao sam već sa pola ograde ili sam se klizao sa prekidima i svakog časa se zaustavljao. Jednog dana se Kozimo munjevitom brzinom spuštao niz ogradu, a ko se to peo stepenicama? Opat Fošlafler koji je tumarao letnjikovcem sa otvorenim brevijarom u ruci, prazna, ukočena pogleda kao u kokoške. Da je bar dremao kao obično! Ali nije dremao. Nalazio se u jednom od onih retkih duševnih stanja, kad je bio veoma budan i kadar

da prima utiske. Kad ugleda Kozima, pomisli: ograda, poprsje, sada će ga gurnuti, sada će porodica i na mene dići poviku (jer su zbog svakog našeg nestašluka, vikali i na njega, optužujući ga da nije umeo da nas nadzire) i baci se na ogradu ne bi li zadržao moga brata. Kozimo nalete na opata, odvuče ga niz ogradu (starac je bio senka od čoveka, sama kost i koža) i kako nije mogao da se zaustavi, dvostrukom snagom gurnu poprsje našeg pretka Kačagvere Piovaska, krstaša u Svetoj zemlji, i sva trojica padoše po podu podno stepenica: krstaš koji se razbi u paramparčad (bio je od gipsa), opat i Kozimo. Nakon toga, grdnjama su mu probili uši, izvukao je batine, kaznili su ga, zatvorili i hranili suvim hlebom i hladnom čorbom. Kozimo se osećao nedužan, jer nije bio kriv on već opat, pa se žestoko okosi na oca: — Marim ja za sve te vaše pretke, gospodine oče! — i po tome se već moglo naslutiti da se u njemu kriju buntovničke sklonosti.

A njih je bilo i u našoj sestri Batisti. Iako ju je na samoću u kojoj je živela osudio naš otac posle slučaja sa markezinom Dela Mela, i sama je uvek u suštini bila buntovno i usamljeno biće. Nikad nismo bili sasvim načisto šta se to onda sa tim markezinom zbililo. Kako se taj član porodice koja je s nama bila u zavadi mogao ušunjati u našu kuću? I zašto? Da zavede, štaviše, da siluje našu sestru, čulo se za vreme duge svađe između dve porodice. Nikako nam nije išlo u glavu da bi taj pegavi šmokljan mogao biti zavodnik, a najmanje zavodnik naše sestre koja je očigledno bila jača od njega i čuvena po tome što je mogla da se uhvati ukoštac i sa konjušarima. Sem toga: zašto je zapomagao on, a ne ona? I kako to da su ga sluge koje su dotrčale s našim ocem našle u pocepanim pantalonama kao da mu ih je kandžama razderala tigrica? Porodica Dela

Mela se nikako nije htela složiti sa optužbom da je njihov sin kidisao na Batistinu čast i nije odobrila venčanje. I tako je naša sestra živa zakopana u kući, u redovničkim haljinama, iako nije položila ni zavet trećeretkinje⁶ zato što očigledno nije pokazivala naročitu sklonost prema redovničkom pozivu.

Njena mračna priroda bi došla do punog izražaja tek u kuhinji. Batista je odlično kuvala, jer je bila vredna i maštovita, a to su glavne odlike svake vrsne kuvarice, i čim bi se prihvatila gotovljenja jela, nikad se nije znalo kakvo iznenađenje nas čeka za stolom. Jednom je spremila nekakve piroške punjene paštetom, doduše, osobitom, ali od mišje džigerice i to nam je saopštila tek kad smo ih pojeli i izjavili da su ukusne. A i da ne govorimo o nogama skakavaca, onim zadnjim, tvrđim i testerastim koje je jednom u obliku mozaika, složila na tortu i o prasećim repićima, pečenim u obliku pereca kao i o celom ježu kojega je, bogzna zašto, obarila sa svim bodljama, ali sigurno zato da nas zaprepasti kad sa zdele dignemo poklopac, jer ga ni ona, koja je inače jela sve što bi spremila, nije htela okusiti, iako je to bio mlad, rumen i sigurno mekan jež. U stvari, mnoga jela koja su bila plod te njene užasne kuvarske veštine, pripremala je više zato da bi nas zaprepastila njihovim izgledom nego da bi uživala u tome da nas tera da se s njom naslađujemo njihovim odvratnim ukusom. Ta Batistina jela su ličila na fine filigrane od mesa i od bilja: glavice karfiola sa zečjim ušima, postavljene na ogrljak od zečje kože ili glava svinje iz čijih usta je virio crveni jastog sličan jeziku ili jastog koji je svojim kleštima držao svinjski jezik kao da ga je iščupao. A

⁶ Civilna, neredovnička katolička organizacija poštovalaca sv. Dominika. — (Prim. prev.)

oni puževi! Puževima bi sekla glave i svaku od tih glava, glava konjica, mekušnih, mekušastih, zabadala bi, po svoj prilici čačkalicama, u jedan uštupak pa su, kad bi ih izneli na sto, ličili na jato sićušnih labudova. Kad bismo te poslastice videli, manje bismo se uzбудili nego kad bismo zamislili kako ih je usrdno i predano Batista spremala, kako su njeni tanki prsti čerečili ta mala životinjska tela.

Moj brat i ja smo se pobunili protiv postupaka naše sestre Batiste prema puževima, postupaka koji su raspaljivali njenu bolesnu maštu i ta naša pobuna je bila posledica saosećanja sa jadnim, izmrcvarenim životinjama, gađenja od kuvanih puževa i netrpeljivosti prema svemu i svačemu, pa nije nimalo čudno što je tada u Kozimu počela sazrevati misao o otporu i o svemu onome što je kasnije iz tog otpora proisteklo.

Napravili smo plan. Vitez advokat doneo je kući kotaricu puževa koje su izručili u jedno bure u podrumu da gladuju, to jest da jedu samo mekinje kako bi se pročistili. Kad bismo sa bureta digli daske kojima je bilo pokriveno, pred očima bi nam se ukazao grozan prizor. Puževi su u buretu puzili između ostataka mekinja, brazdi svetlucave, zgrušane sluzi i zelenog puževog izmeta koji je podsećao na srećne dane provedene na svežem vazduhu i na travi, tako su sporo puzili da je već to bio predznak njihove agonije. Neki se bio sasvim izvukao iz ljuštore, izdužio vrat i raširio rogove, neki se sav sklupčao i nepoverljivo pružao samo pipke, neki su se okupili u grupicama kao stari prijatelji, neki su zaspali i zatvorili se, a neki su uginuli i prevrnuli se. Da bismo ih spasili od svirepe kuvarice Batiste i da bismo sebe poštedeli njenih zakuski, provrteli smo rupu na dnu bureta i odatle, iseckanim vlatima trave i medom, obeležili

put što je moguće bolje sakriven iza bačava i alata u podrumu, ne bismo li tako naveli nedužne životinje na bekstvo sve do jednog prozorčića koji je gledao na neku zapuštenu leju, obraslu šibljem.

Kada smo sutra sišli u podrum da vidimo je li naš plan uspeo i na svetlosti sveće pregledali zidove i hodnike (Jedan ovde!... Drugi tamo!... A gle, dokle je onaj stigao!), već se cela porodica puževa u kratkim razmacima kretala od bureta do prozorčića tlo i zidovima po tragu koji smo im mi označili. — Brzo, pužići! Brzo bežite! — nismo se mogli savladati da im ne kažemo kad smo videli da životinjice puze sporo, sporo, lenjo vrludajući po hrapavim zidovima podruma, jer su ih na njima mamili razni taloži, plesan i obložene površine. Ali podrum je bio mračan, zakrčen alatima, neravan, pa smo se nadali da ih niko neće pronaći, da će se na vreme svi domoći slobode.

Međutim, naša sestra Batista, koja nikad nije mogla da se svrti na jednom mestu, noću je tumarala po celoj kući, loveći miševе sa svećnjakom u ruci i lovačkom puškom ispod ruke. Te noći ona siđe u podrum i svetlost njenog svećnjaka obasja jednog puža koji je skrenuo ka tavanici i za sobom ostavio srebreni, sluzavi trag. Odjeknu pucanj. Svi se trgnusmo u posteljama, ali odmah zatim opet zagnjurismo glave u jastuke, pošto smo već bili navikli na noćne lovove naše redovnice. Kad tim nerazumnim pucnjem raznese puža u paramparčad i odvali parče maltera, Batista počе da viče kreštavim glasom: — Upomoć! Svi beže! Upomoć! — Dotrčaše poluodevene sluge, otac sa sabljom, opat bez perike, a vitez advokat, koji nije ni znao šta se zbiva, ali se bojao neprilika, zaždi u polje i uđe u jednu senaru da tamo prespava.

Na svetlosti baklji svi se dadoše u lov na puževe po podrumu iako niko za njih nije mario, ali sada su se već bili rasanili pa im ponos nije dozvoljavao da priznaju kako su ih uzalud uznemirili. Pronađoše rupu na buretu i odmah se dosetiše da je to naše maslo. Otac zgrabi kočijašev bič i s njime u ruci zateče nas na spavanju. Posle svega, na leđima, stražnicama i nogama ostale su nam ljubičaste pruge a onda su nas ugurali u neku mračnu sobicu koja je trebalo da nam bude zatvor.

Tu su nas držali tri dana i davali nam samo hleba, slane vode, žilave govedine i hladne čorbe (koja nam je, srećom, prijala). A zatim smo tog podneva 15. juna prvi put ručali u krugu porodice, doterani i u svemu primerni kao da se ništa nije desilo. A šta nam je za ručak spremila naša sestra Batista, majstor kuvarske veštine? Čorbu od puževa i jelo od puževa. Kozimo nije hteo ni da okusi. — Jedite ili ćete se odmah sada vratiti u onu sobicu! — Ja sam popustio i počeo sam da gutam te mekušce (To je, s moje strane, bilo pomalo podlo i moj brat je posle toga s pravom osetio da je još više usamljen, tako da je njegov odlazak bio i bunt protiv mene jer sam ga razočarao. No meni je tada bilo tek osam godina pa ne vredi upoređivati snagu moje volje, bolje rečeno, snagu volje koju sam kao dete mogao imati, sa natčovečanskom upornošću koja je dala pečat životu moga brata!)

— Dakle? — upita otac Kozima.

— Neću i neću! — odgovori Kozimo i odgurnu tanjir.

— Ustani od stola!

Ali Kozimo je i sam već svima okrenuo leđa i napuštao trpezariju.

— Kuda ćeš?

Kroz staklena vrata smo videli kako u predsoblju uzima trorogi šešir i sabljicu.

— To je moja stvar! — odvrati moj brat i istrča u park.

Uskoro smo kroz prozor videli kako se penje na cer. Iako je tek navršio dvanaest godina, bio je veoma lepo, čak gizdavo odeven, jer je otac želeo da takav seda za sto. Kosa mu je bila napuderisana a perčin uvezan vrpcom, imao je trorogi šešir, čipkastu kravatu, zeleni frak sa repovima, pantalone boje sleza, sabljicu i dugačke dokolenice od bele kože koje su mu dosezale do pola butina i to je bio jedini ustupak načinu odevanja, najprikladnijem za život na selu. (Pošto je meni bilo tek osam godina, napražili bi mi kosu samo u svečanim prilikama a nisam imao ni sabljicu iako sam želeo da je nosim). Kozimo se penjao po hrapavom deblju, hvatajući se rukama i nogama za granje, samouvereno i hitro, jer smo nas dvojica već odavno ovladali tom veštinom.

Rekao sam da smo se satima zadržavali na drveću, i to ne iz neke koristi kao mnogi dečaci koji se na drveće penju samo da beru voće i skidaju gnezda, već zato što smo uživali da savlađujemo nepristupačne čvorove na deblu i procepe, da se popnemo što god više možemo i da

pronalazimo lepa mesta gde bismo mogli stati i odozgo posmatrati svet, šaliti se s ljudima koji su ispod nas prolazili i dobacivati im. Stoga se nisam nimalo začudio što je Kozimu, kad se otac onako nepravično na njega ispizmio, najpre palo na pamet da se popne na cer, nama dobro znano drvo, da bi na granju koje se širilo sve do prozora trpezarije, naočigled cele porodice, otvoreno pokazao koliko nas prezire i koliko je ozlojeđen.

— Vorsicht! Vorsicht!⁷ Sad će pasti, jadnik! — uplašeno uzviknu naša majka, koja bi bila srećna da nas je mogla videti izložene topovskoj paljbi, ali koja je za nas strahovala kad smo se bilo kako igrali.

Kozimo se pope na jednu račvastu debelu granu na kojoj je mogao udobno da se smesti, pa na nju sede, poče da klata nogama, ruke prekrsti i stavi ih pod miške, glavu uvuče u ramena, a trorogi šešir natuče na čelo.

Naš otac se nagnu kroz prozor. — Kad ti dosadi da tamo sediš, predomislićeš se! — viknu on.

— Nikad se neću predomisлити — odvrati mu moj brat sa drveta.

— Pokazaću ti ja čim siđeš!

— Nikad više neću sići! — odgovori Kozimo i održa reč.

⁷ Pazi! Pazi! — (Prim. prev.)

II

Kozimo je bio na ceru. Njihalo se granje, visoki mostovi iznad zemlje. Čarlijao je povetarac, bio je sunčan dan. Kroz lišće je prosijavalo sunce i Kozima smo mogli videti samo kad bismo rukom zasenili oči. On je sa drveta posmatrao svet. Odozgo je sve izgledalo drukčije pa je već i to bilo zanimljivo. Drvored se sasvim promenio kao i leje, hortenzije, kamelije, gvozdeni stočić u vrtu za kojim smo pili kafu. A tamo dalje drveće se proređivalo i povrtnjaci su prelazili u mala, stepeničasta polja, opasana kamenim ogradama. Sleme brega se crnilo od maslinjaka, a iza njega su štrčali krovovi Ombroze od izbledelih cigala i škrljca i nazirali se jarboli, tamo dole gde je bila luka. U pozadini se pružalo more, široko na horizontu i njime je sporo plovio neki jedrenjak.

Baron i generalica su posle kafe išetali u park. Razgledali su jedan bokor ruža, pretvarajući se da se na Kozima ne obaziru. Držali su se ispod ruke, ali uskoro su se razdvojili da bi mogli raspravljati i pri tome mahati rukama. Ja sam došao pod cer da se tobože sam igram, a, u stvari, sam pokušavao da privučem njegovu pažnju. On je još bio ogorčen na mene i sedeo je na grani, zureći u daljinu. Ja sam se onda mahnuo ćorava posla i šćućurio se iza jedne klupe da bih ga i dalje mogao krišom posmatrati.

Moj brat je stajao na grani kao da stražarči. Gledao je ceo predeo odjednom, što znači da nije gledao ništa. Između limunova prolazila je neka žena sa kotaricom. Jedan mazgar se peo uz obronak, držeći mazgu

za rep. Nisu se videli. Kad žena ču topot potkovanih kopita, okrenu se i nagnu se prema putu, ali je već bilo kasno. Tada zapeva, ali mazgar je već bio zavio iza okuke. On načulji uši, zamahnu bičem i podviknu mazgi: — Ah! — To je bilo sve. Kozimo je video i jedno i drugo.

Ispod drvoreda prođe opat Fošlafler sa otvorenim brevijarom. Kozimo uze nešto sa grane i baci mu na glavu. Nisam video šta je to bilo, možda mali pauk ili komad kore. Ali ga ne pogodi. Tad sabljicom poče da kopa po nekoj rupi u deblu. Iz nje izlete osa, on je otera, mahnuvši trorogim šeširom zatim ju je pogledom pratio kako leti sve dok nije sela na vrežu tikve na kojoj se pritajila. Užurban kao uvek, vitez advokat iziđe iz kuće, siđe niza stepenice u park i izgubi se u vinogradu među čokotima. Da bi video kuda će, Kozimo se pope na drugu granu. Tamo se među lišćem začu šušanj i sa drveta prhnu kos. Kozimo se neprijatno iznenadi, jer je ptica celo vreme sedela gore, a on je nije primetio. Zatim pogleda prema suncu ima li još ptica. Ne, nije ih bilo.

Cer je rastao pored bresta. Krošnje su im se gotovo dodirivale. Jedna brestova grana se pružala pola metra iznad grane drugog drveta. Moj brat je lako mogao da skoči sa jedne grane na drugu i da se popne na vrh bresta koji nikad nismo istražili zato što je drvo bilo previsoko pa se sa zemlje nije moglo stići na najvišu granu. Neprestano birajući ona mesta na kojima se jedna grana dodirivala sa granom drugog stabla, Kozimo je prešao na rogač, a onda na dud. I tako sam ga gledao kako prelazi sa grane na granu i kako se, gotovo lebdeći, kreće iznad parka.

Neke grane velikog dudu dosezale su do zida kojim je bio opasan naš

letnjikovac i širile se preko njega, a s one strane zida prostirao se park porodice D'Ondariva. O markizima D'Ondariva, plemićima iz Ombroze, iako su nam bili prvi susedi, nismo ništa znali, jer su oni već generacijama uživali neke feudalne povlastice na koje je otac polagao pravo pa je naše dve porodice razdvajala međusobna mržnja kao što je visoki zid, koji je podsećao na jako utvrđenje, razdvajao naše letnjikovce, a nisam siguran je li ga podigao otac ili markiz. Tome treba dodati da je porodica D'Ondariva ljubomorno čuvala i branila pristup u svoj park zato što je, pričalo se, bio zasađen retkim vrstama bilja. I zaista, još se otac sadašnjeg markiza, učenik Linea,⁸ obratio molbom svim mnogobrojnim rođacima koje je njegova porodica imala na francuskom i engleskom dvoru da mu pošalju najdragocenije botaničke retkosti iz kolonija i godinama su se u Ombrozi sa lađa iskrcavali džakovi semenja, svežnjevi mladica, bokori u loncima, pa čak i čitava stabla sa ogromnim zavežljajima oko korena u kojima se nalazila zemlja, dok u tom parku nije izrasla — govorili su — neka mešavina indijskih i američkih šuma, ako ne i šuma sa Novog Zelanda.

Od svega toga mi smo mogli videti samo kako iznad ivice zida izviruje tamno lišće jedne biljke koja je bila tek uvezena iz američkih kolonija, takozvane magnolije, na čijim se crnim granama rascvetao mesnati, beli cvet. Sa našeg duda, Kozimo je lako prešao na zidni venac, pošao nekoliko koraka održavajući ravnotežu a zatim, držeći se rukama, spustio se na drugu stranu među lišće i cveće magnolije. Posle toga sam ga izgubio iz vida i ovo što ću sada ispričati kao i mnogošta u ovoj povesti o njegovom životu, on sam mi je kasnije poverio ili sam ja dokučio na

⁸ Karl Line, švedski botaničar. — (Prim. prev.)

osnovu raznih dokumenata i nagađanja.

Kozimo je bio na magnoliji. Iako je ova biljka veoma razgranata, po njoj se lako mogao verati jedan dečak, kova moga brata koji se vešto peo po svakojakom drveću. Granje je odolevalo njegovoj težini, iako je bilo prilično tanko i od mekog drveta tako da ga je Kozimo, hodajući po njemu, ljuštio vrhovima cipela, otvarajući bele rane na crnoj kori. Dečaka je zapahnuo sveži miomiris lišća koje je treperilo na vetru i prema njemu okretalo čas zeleno zagasitu, a čas sjajnu stranu.

Ceo park je mirisao i kako Kozimo nije uspeo da ga svega vidi, jer je rastinje u njemu bilo neobično gusto, istraživao ga je njuhom, pokušavajući da razazna različite mirise koji su mu bili poznati zato što ih je vetar donosio u naš park pa nam se činilo da su i oni jedan deo tajne tog letnjikovca. Zatim je razgledao brsnato granje i na njemu je zapazio mlado lišće, neko veliko i sjajno kao da se po njemu sliva voda, neko sitno i perasto, a debla su bila sasvim glatka ili sasvim ljuskasta.

Vladala je duboka tišina. Samo se diglo jato sićušnih carića cvrkućući. I čulo se kako neko peva tankim glasićem: — Oh la la la! La ba — lan — coire...⁹ Kozimo pogleda dole. Obešena o granu jednog velikog, obližnjeg drveta, ljuljala se ljuljaška na kojoj je sedela desetogodišnja devojčica.

Devojčica je bila plava, sa visoko začešljanom kosom, pomalo smešnom za jednu curicu, na sebi je imala svetloplavu haljinu koja bi takođe više priličila odrasloj devojci, a suknja koja joj se na ljuljašci zadizala, bila je

⁹ O, ljuljaško ... — (Prim. prev.)

sva u čipkama. Devojčica je žmirkala dignuta nosa, već navikla da izigrava damu, a grizla je jabuku, povremeno saginjući glavu prema ruci, jer je morala istovremeno držati jabuku i konopce ljuljaške. Uzimala je zalet, odupirući se vrhom cipelice o zemlju kad god bi ljuljaška stigla do najniže tačke svoga luka, pljuvala je koru jabuke koju je jela i pevala je: Oh la la la! La ba — lan — coire ... kao da joj sada već ni najmanje nije stalo ni do ljuljaške, ni do pesme, ni do jabuke (ali ipak do jabuke malo više), već joj se po glavi vrmaju neke druge misli.

Kozimo se sa vrha magnolije spustio do najniže grane i raskoračivši se, nogama se odupro o dve rašljike, nalakćen na jednu granu ispred sebe kao na prozor. Kad bi ljuljaška poletela, devojčica bi mu se zanjihala pred samim nosom.

Nije obraćala pažnju na okolinu pa ni njega nije primetila. Odjednom ga ugleda gore, uspravljenog na drvetu, sa trorogim šeširom i u dokolenicama. — O! — uzviknu ona.

Jabuka joj ispade iz ruke i otkotrlja se pod magnoliju. Kozimo isuka sabljicu, sagnu se sa najniže grane, dohvati jabuku vrhom sabljice, nabode je i pruži devojčici koja se, međutim, još jednom bila zaljuljala i opet se našla pred njim.

— Uzmite je, nije se uprljala, samo se na jednoj strani malo nagnječila!

Plavokosa devojčica se već bila pokajala što je pokazala koliko se začudila kad je na magnoliji ugledala nepoznatog dečaka pa je opet

oholo digla glavu i nos. — Jeste li vi lopov? — upita ga ona.

— Lopov? — ponovi Kozimo, uvređen. Zatim se malo zamisli. Ta ideja poče da ga osvaja. — Jesam — reče najzad, natukavši trorogi šešir na čelo. — Imate li nešto protiv?

— Šta nameravate da ukradete?

Kozimo pogleda jabuku koju je bio natakao na vrh sabljice i seti se da je gladan, da za ručkom gotovo ništa i nije okusio. — Ovo jabuku — reče i poče da je ljušti sabljicom koja mu je, uprkos zabrani porodice, uvek bila naoštrena.

— Onda ste kradljivac voća — reče devojka.

Moj brat se seti čopora siromašnih dečaka iz Ombroze koji su preskakali zidove, ograde, pustošili voćnjake, seti se tog prokletog soja dečaka koje su ga učili da prezire i izbegava i prvi put shvati da su oni zaista slobodni i na tome im pozavide. Eto, možda bi im se i on mogao priključiti i usvojiti njihov način života. — Da! — potvrdi on. Isekao je jabuku na kriške i počeo da je jede.

Plavokosa devojčica prsnu u smeh i kikotala se sve dok ljuljaška ne opisa polukrug i ne vrati se u prvobitan položaj.

— Idi, molim te! Znam ja dečake koji kradu voće. Oni su mi prijatelji! Bosi su, imaju samo košulju na sebi, neočešljani su, a nemaju dokolenice

i periku!

Moj brat pocrvene kao jabuka. Naljuti se, postide, u njemu se probudi zavist, ne samo zato što je ismejan zbog napuderisane perike do koje mu nije bilo mnogo stalo već i zato što je izvrgnut ruglu zbog dokolenica do kojih mu je veoma mnogo bilo stalo i što je potcenjen u odnosu na obične kradljivce voća, na te besprizorne koje je do maločas prezirao, a naročito zato što je otkrio da je ta mlada gospa, koja je tu izigravala gospodaricu parka porodice D'Ondariva, bila u prijateljskim odnosima sa svim kradljivcima voća, ali ne i s njim.

— Oh la la la... Sa dokolenicama i perikom! — pevušila je devojčica na ljuljašci.

U njemu se probudi ponos. — Ne spadam ja u družinu tih lopova, vaših poznanika! — viknu on. — Ja nisam lopov! To sam kazao da vas ne bih uplašio, jer kad biste zaista znali ko sam ja, premrli biste od straha. Ja sam razbojnik! Svirepi razbojnik!

Devojčica se neprestano ljuljala i sada mu je proletela gotovo ispred samog nosa, kao da je nameravala da ga dodirne vrhovima cipela. — Ma nemoj! A gde ti je puška? Razbojnici nose puške! Ili kuburu! Ja sam ih videla! Na putu od našeg zamka do letnjikovca, pet puta su nam zaustavili kočije!

— Vođa nema pušku! Ja sam vođa razbojnika! Vođa razbojnika ne nosi pušku! Nosi samo sablju! — reče Kozimo i ispruži svoju sabljicu.

Devojčica sleže ramenima. — Vođa razbojnika — reče — zove se Đan sa Pustare, i o Božiću i Uskrsu uvek nam donosi poklone.

— O! — uzviknu Kozimo di Rondo, koga zapljusnu talas mržnje koju je gajila cela naša porodica. — Onda je u pravu moj otac kad kaže da je markiz D'Ondariva zaštitnik svih razbojnika i krijumčara u ovom kraju!

Ljuljaška se spusti do zemlje, ali devojčica sada ne udari nogom o tlo da bi dobila zalet, već naglo zakoči i skoči na zemlju. Prazna ljuljaška odskoči u vazduhu. — Odmah siđite! Kako ste se usudili da uđete u naš park! — reče ona ozlojeđeno, upirući kažiprst u dečaka.

— Nisam ušao i neću sići — reče Kozimo takođe žustro.

— Na vaše tlo nikad nisam stupio nogom i to ne bih učinio ni po cenu života!

Tada devojčica sa pletenog naslonjača sasvim mirno uze lepezu pa, iako nije bilo naročito toplo, poče da se njome hladi i da šeta gore-dole. — Sada ću — reče sasvim pribrano — pozvati sluge i narediću im da vas išibaju. Tako ćete upamtiti šta znači ušunjati se na naše zemljište! — Devojčica je neprestano menjala ton, a moj brat, nikako nije mogao da nađe pravi ton.

— Ovde gore gde ja stojim nema zemljišta niti ičeg vašeg! — izjavi Kozimo i već htjede da doda: »Sem toga, ja sam vojvoda od Ombroze i

gospodar sam celog ovog zemljišta!« ali se ujede za jezik, jer nije želeo da ponavlja ono čime je svima već probio uši njegov otac, i to upravo sada kada je s njim došao u sukob i napustio porodičnu trpezu. To nije želeo, a i činilo mu se da bi to bilo nepošteno već i zato što je težnju našeg oca da dobije titulu vojvode, uvek smatrao običnom fiksnom idejom. Kako bi, onda, to izgledalo da se i on, Kozimo, sada počne hvaliti da je vojvoda? No nije hteo da pred devojčicom ustukne pa nastavi u istom tonu. — Ovo nije vaše — ponovi on — vaša je zemlja, i kad bih na nju kročio, tek tada bih bio uljez. Ali ovo gore nije više i ja sam slobodan da se krećem po svojoj volji.

— Da, onda je to gore tvoje ...

— Svakako! To je moj lični posed, sve ovo gore je moje — izjavi on i neodređeno pokaza rukom granje, lišće na suncu, nebo. — Moje carstvo je na granju. Naredi samo neka me skinu ako mogu!

Mislio je da će devojčica to njegovo silno razmetanje na neki način ismejati. Međutim, preko svakog očekivanja, ona ispolji želju da o njemu nešto više sazna. — A tako? A dokle se proteže taj tvoj posed?

— Dokle god se može stići, hodeći po granju. Onamo, tamo, preko zida, do maslinjaka, do brežuljka, iza brežuljka, do šume, do biskupskog poseda ...

— Čak do Francuske?

— Čak do Poljske i do Saksonije — reče Kozimo koji je znao samo ona geografska imena što ih je pominjala naša majka kad je govorila o ratovima za nasleđe. — Ali ja nisam samoživ kao ti. Ja tebe pozivam na svoj posed. — Sada su već jedno drugom govorili ti, a ona je prva počela.

— A čija je Ljuljaška? — upita ga ona i sede na nju sa raširenom lepezom u ruci.

— Ljuljaška je tvoja — zaključí Kozimo — ali pošto je vezana za ovu granu, u mojoj je vlasti. Prema tome, kad na nju sedneš i nogama dodirneš zemlju, onda si na svom zemljištu, ali kad se vineš u visine, onda si u mom carstvu.

Ona uze zamah i polete, čvrsto se držeći za konopac. Kozimo skoči sa magnolije na debelu granu o koju je bila obešena Ljuljaška, dohvati konopce i poče da je ljulja. Ljuljaška je letela sve više i više.

— Bojiš li se?

— Ne bojim se. Kako se zoveš?

— Kozimo ... A ti?

— Violanta, ali me zovu Viola.

— A mene zovu Mino, jer je Kozimo staračko ime.

— Ne sviđa mi se.

— Kozimo?

— Ne, Mino.

— O ... A ti me zovi Kozimo.

— Ni govora! Čuj, mi se moramo nešto sporazumeti.

— Sporazumeti? — upita on, jer se celo vreme neprijatno iznenađivao.

— Da. Ja se u svako doba mogu popeti u tvoje carstvo i uživati sva prava kao tvoja gošća. Slažeš li se? Dolaziću i odlaziću kad mi se prohte. Ti ćeš, naprotiv, uživati sva prava i neće ti pasti ni vlas s glave dok budeš na drveću, u svom carstvu, ali čim stupiš na tlo moga parka, zarobiću te, baciću te u kvrge.

— O, ne! Ja neću sići ni u tvoj ni u svoj park. Svako tlo mi je podjednako mrsko. Ti ćeš se popeti gore k meni, popeće se i tvoji prijatelji kradljivci voća, možda i moj brat Bjađo, iako je pomalo kukavica. Stvorićemo vojsku čije će stanište biti na drveću i urazumićemo zemlju i stanovnike.

— Ne, ne! Ništa od svega toga! Dozvoli da ti objasnim! Ti si gospodar drveća, slažeš li se? Ali ako jednom kročiš na zemlju, izgubićeš svoje

carstvo i dopaščeš ropstva. Jesi li razumeo? Čak i ako se grana slomi i ako padneš, sve je izgubljeno!

— Nikad u životu nisam pao s drveta!

— Verujem, ali ako padneš, ako zaista padneš, pretvorićeš se u prah i pepeo i vetar će te razneti.

— Pričam ti priču! Neću sići na zemlju zato što neću!

— Baš si dosadan!

— Prestani! Igrajmo se još! Hoću li, na primer, i ja moći da se ljuljam na ljuljašci?

— Hoćeš ako budeš mogao da na nju sedneš, a da ne dodirneš tlo.

Pored Violine, o istoj grani je visila druga ljuljaška, ali ta je bila povučena gore tako što su joj konopce vezali u čvor da se ne bi sudarala sa prvom ljuljaškom. Kozimo siđe sa grane, uhvativši se za jedan konopac, a u tome je bio veoma vešt jer nas je majka terala da svakodnevno vežbamo, stiže do čvora, odveza ga, stade na ljuljašku i da bi dobio zamah, prebaci težinu tela napred i čučnuvši, njome se porine. Tako je dobijao sve veći zamah. Dve ljuljaške su letele u različitim pravcima, sretale su se na istoj visini i ukrštale su se na pola puta.

— Kad bi pokušao da sedneš, i da se odgurneš, udarivši nogom o tlo,

poleteo bi još više, dostigao bi veću visinu — izdaleka nabaci Viola.

Kozimo joj se isplazi.

— Siđi i gurni me, budi tako dobar — reče ona i ljubazno mu se nasmeši.

— A, ne! Rekli smo da ni po koju cenu ne smem sići... — odvrati Kozimo i opet se zbuni jer nije znao na čemu je.

— Budi tako ljubazan.

— Neću.

— Ha, ha! Samo što nisi pao! Da si nogom dotakao zemlju, sve bi izgubio! — Viola siđe sa ljuljaške i poče polako da ljulja Kozima. — Uh! — Odjednom zgrabi sedište ljuljaške na kojemu je moj brat stajao i prevrnu ga. Kozimo se, srećom, čvrsto držao za konopce! Inače bi tresnuo na zemlju koliko je dug i širok!

— Izdajnice! — viknu joj on i pope se uz konopce, ali teže se peo no što se spuštao, pre svega zbog te plavokose devojčice u koju je odjednom bio ušao neki đavo, pa je odozdo vukla konopce u svim pravcima.

Kozimo se najzad dohvati debele grane i opkorači je. Čipkastom kravatom, obrisa znoj sa lica. — Ha, ha! Nisi uspela da me nasamariš!

— Malo je trebalo!

— A ja sam mislio da si mi prijatelj!

— To si samo mislio! — odvrati ona i opet poče da se hladi lepezom.

— Violanta! — tog trenutka pozva je neki kreštav ženski glas. — S kim to razgovaraš?

Na belim stepenicama koje su vodile u letnjikovac, pojavi se jedna gospa, visoka, mršava, u veoma širokoj suknji, sa lornjonom. Kozimo se uplaši i sakri se u lišće.

— Sa jednim dečakom, ma tante¹⁰ — odgovori devojčica — sa dečakom koji se rodio na drvetu i pošto je začaran, ne može sići na zemlju.

Kozimo se, crven kao paprika, pitao da li je devojčica to rekla ismevajući njega pred tetkom, ili tetku pred njim, ili samo nastavlja igru, ili joj nije stalo ni do njega, ni do tetke, ni do igre. Gospa ga je gledala kroz lornjon pa je prišla da ga vidi izbliza kao da je on neki čudni papagaj.

— Uh, mais c'est un des Piovasques, ce jeune homme, je crois. Viens, Violanle.¹¹

Kozimo sav usplamte od poniženja. To što ga je tetka prepoznala nimalo

¹⁰ Tetko — (Prim. prev.)

¹¹ O, ali taj mladić je, mislim, jedan od Piovaskovih. Dođi, Violanta. — (Prim. prev.)

uzbuđena i ne upitavši se zašto je tu i što je odmah odlučno ali ne i strogo pozvala devojčicu i što joj se Violanta ne osvrćući se na njega, poslušno odazvala, sve to je trebalo da znači da je on niko i ništa, da gotovo za njih i ne postoji. I tako je to izuzetno uzbudljivo popodne zasenio oblak stida.

Ali gle, devojčica je dala tetki znak, tetka je pognula glavu, ona joj je nešto šapnula na uho. Tetka zatim opet upravi lornjon u Kozima. — Mladi gospodine — reče mu ona — je li po volji jedna šolja čokolade? Tako ćemo se i nas dvoje upoznati — doda i ispod oka pogleda Violu — kad ste već ionako naš porodični prijatelj.

Kozimo je razrogačenih očiju gledao tetku i njenu bratanicu. Srce mu je ubrzano kucalo. Eto, pozvan je u porodicu D'Ondariva od Ombroze, najoholiju porodicu u tom kraju i kao što se maločas osećao ponižen, tako je sada likovao. Naš otac je najzad dobio zadovoljenje od svojih protivnika time što je Kozimo bio pozvan u njihovu porodicu koja ga je uvek gledala s visine i Viola se za njega zauzela i zvanično je prihvaćen kao Violin prijatelj i igraće se s njom u tom parku, toliko različitom od svih ostalih parkova. Kozimo je tako osećao, ali istovremeno ga je obuzelo i jedno sasvim drukčije, neodređeno osećanje, složeno osećanje u kojemu su se preplitali strah, gordost, usamljenost, prkos. Prožet tim protivrečnim osećanjima, moj brat se uhvati za jednu granu iznad sebe, pope se, prebaci se u najlisnatiji deo krošnje, skoči na drugo drvo, nestade.

III

Bilo je to jedno od onih beskrajno dugih popodneva. Povremeno bi se čuo šum kao da je nešto palo, šušanj kako to obično biva u parku i tada bismo istrčali napolje, nadajući se da je to on, da je odlučio da siđe. Ali ništa od toga. Video sam kako se njiše vrh magnolije sa belim cvetom i Kozima koji se pojavio iza zida i prekoračio ga.

Pošao sam mu u susret, popevši se na dud. Nije mu bilo pravo što me vidi. Još je bio na mene ljut. On sede na dudovu granu malo iznad mene i poče da je delje sabljicom, pokazujući time da ne želi sa mnom da stupi u razgovor.

— Nije teško popeti se na dud — rekoh tek da nešto kažem — pre se na njega nikad nismo peli ...

On je neprestano deljao granu, zatim jetko upita: — Onda, jesu li ti prijali puževi?

Ja mu pružih kotaricu: — Doneo sam ti dve suve smokve, Mino, i parče torte...

— Jesu li te to oni poslali? — upita me on još uvek zvaničan, ali već je pogledavao kotaricu i voda mu je pošla na usta.

— O, ne! Znaš, morao sam pobeći da me ne vidi opat! — rekoh brzo. —

Hteli su da me zadrže kod kuće pa su naredili opatu da me cele večeri poučava, kako ne bih stupio u vezu s tobom, ali starac je zaspao! Mama se brine da ne padneš i nagovara ih da te potraže, ali tata, otkako te ne viđa na ceru, misli da si sigurno sišao sa drveta i zavukao se u neki kut da razmišljaš o svojoj krivici, pa smatra da zato nema razloga za bojazan.

— Nisam nikako silazio! — reče moj brat.

— Jesi li bio u parku D'Ondarivinih?

— Jesam ali sam se prebacivao sa grane na granu i nisam uopšte kročio na zemlju!

— A zašto? — upitah ga ja. Tada je prvi put preda mnom izložio svoje načelo, ali o tome je govorio kao o nečemu što je još ranije među nama bilo utvrđeno pa sada samo hoće da me ubedi kako nije pogazio zadanu reč. I tako se nisam usudio da ga dalje ispitujem.

— Znaš — reče on umesto odgovora — taj park D'Ondarivinih trebalo bi danima istraživati. Da vidiš samo to drveće iz američkih šuma! — Zatim se seti da je sa mnom na ratnoj nozi, pa da zato ne bi trebalo da mi sa takvim zadovoljstvom saopštava šta je sve otkrio. Stoga mi odbrusi: — Uostalom, nije mi ni na kraj pameti da te tamo povedem! Odsad možeš šetati sa Batistom i sa vitezom advokatom!

— Nemoj tako, Mino, povedi me, povedi! — rekoh ja — nemoj se na

mene ljutiti zbog puževa, bili su odvratni, ali više nisam mogao da ih slušam kako viču.

Kozimo je halapljivo jeo tortu. — Proveriću ja kakav si ti čovek — reče on. — Moraš dokazati da si na mojoj a ne na njihovoj strani.

— Reci mi šta sve treba da učinim.

— Treba da mi nabaviš konopce, duge i jake, jer se prilikom nekih prelaza moram vezati. Zatim mi nabavi jednu koloturu i kuke, eksere, one velike...

— Šta ćeš to praviti? Dizalicu?

— Moraćemo mnogo šta preneti ovamo gore. Videćemo kasnije, daske, motke ...

— Znači da ćeš na drvetu sagraditi kolibu! A gde?

— Ako bude moguće, sagradiću je. Mesto ćemo već naći. Međutim, moje skrovište je tamo u onom šupljem hrastu.

Spustiću kotaricu na konopcu i moći ćeš u nju da stavljaš sve što mi bude potrebno.

— Zašto? Govoriš kao da ćeš se bogzna koliko dugo kriti... Zar ne veruješ da će ti oprostiti?

On se okrete, sav zajapuren. — Baš me briga hoće li mi oprostiti! Sem toga, ja se ne krijem, ja se nikoga ne bojim! A ti, bojiš li se da mi pomogneš?

Bilo mi je jasno da moj brat zasad ne namerava sići, ali sam se pravio nevešt kako bih ga naterao da se izjasni, da kaže: »Da, ostaću na drvetu do užine, ili do zalaska sunca, ili do večere, ili do mraka«, jednom reči da kaže nešto čime bi označio granicu, razmere svog buntovničkog čina. Međutim, on nije rekao ništa tome slično i ja sam se od toga pomalo uplašio.

Odozdo su zvali. To je vikao naš otac: — Kozimo! Kozimo! — a onda, uveren da mu se Kozimo ne može odazvati, pozvao je mene: — Bjađo! Bjađo!

— Idem da vidim šta hoće. Onda ću se vratiti da te obavestim — rekoh brzo. U toj želji da što hitnije obavestim brata kao da je bilo i žurbe da što pre umaknem kako me ne bi zatekli na dudu u razgovoru s njim pa zbog toga i mene kaznili. Ali Kozimo, po svemu sudeći, na mome licu nije primetio tu senku kukavičluka. Pustio me je da odem i, slegnuvši ramenima, izričito je pokazao da mu je svejedno šta otac želi da mu poruči.

Kad sam se vratio, još je bio tu. Gore, na jednom drvetu odsečenog vrha, našao je lepo mesto za sedenje, bradu je naslonio na kolena a rukama je obgrlio kolena.

— Mino! Mino! — pozvah ga penjući se, zadihan. — Oprostili su ti! Čekaju nas! Užina je na stolu, a tata i mama su već seli i stavili su nam svakom po parče torte u tanjir! Imamo tortu sa kremom i čokoladom, ali znaj, nije je pravila Batista. Batista se zatvorila u svoju sobu, sva zelena od jeda! Pomilovali su me po glavi i evo šta su mi rekli: »Pođi jadnom Minu i reci mu da ćemo se s njim pomiriti i da ovaj slučaj više nećemo ni pominjati.« Brzo, hajdemo!

Kozimo je grickao list. Nije se ni pomerio.

— Čuj — reče — nastoj da nekako smotaš jedno ćebe pa mi ga donesi. Ovde je sigurno noću hladno.

— Nećeš valjda prenoćiti na drvetu!

On ništa ne odgovori, brade naslonjene na kolena, žvačući list i gledajući ispred sebe. Ja pogledah u istom pravcu i videh da posmatra zid parka porodice D'Ondariva, taj zid iza kojega je provirivao beli cvet magnolije, i još dalje, nebo kojim je leteo veliki orao.

I tako pade večer. Posluga se užurbala, postavljajući sto. U trpezariji su svećnjaci već bili upaljeni. Kozimo je sigurno sve to video sa drveta, a baron Arminio, obraćajući se senkama ispred prozora, viknu: — Ako budeš ostao tamo, skapaćeš od gladi!

Te večeri smo prvi put posedali za sto bez Kozima. On je uzjahao jednu

visoku, bočnu cerovu granu tako da smo mu videli samo noge kojima je klatio. Videli smo ih, kažem, samo kad bismo se nagnuli kroz prozor i gledali u tamu, jer su u sobi gorele sveće a napolju se već bilo smrklo.

Čak je i vitez advokat smatrao svojom dužnošću da se nagne kroz prozor i da nešto prozbori, ali, kao obično, ni o tom pitanju nije rekao ništa što bi ga obavezivalo. On reče:

— Oooh ... kakvo jako drvo... Održalo se stotinu godina... — a zatim promrmlja nešto na turskom, možda ime cera, ukratko, kao da je bila reč o drvetu, a ne o mome bratu.

Naša sestra Batista, međutim, bila je na Kozima pomalo surevnjiva, kao da je, navikla da se porodica zgražava nad njenim nastranostima, sada odjednom otkrila nekog ko ju je nadmašio. I zato je neprestano grizla nokte (to je činila ne prinoseći prst ustima, već spuštajući glavu, okrećući ruku, podignutog lakta).

Generalica se priseti nekih vojnika koji su stražarili na drveću u jednom logoru, ne znam više da li u Slavoniji ili u Pomeraniji, pa su tako uspeli, pošto su neprijatelja na vreme spazili, da izbegnu zasedu. Pritisnutu materinskom brigom, to sećanje je odjednom prenese u njoj dragu vojničku atmosferu i kao da je najzad uspela da shvati ponašanje svoga sina, malo se primiri i u njoj se čak probudi osećanje ponosa. Niko je nije slušao sem opata Fošlaflera koji je ozbiljno shvatio ratnu priču i prihvatio poređenje koje je majka napravila, jer se hvatao za slamku samo da bi našao neko opravdanje za ono što se događalo, da bi sa sebe skinuo

odgovornost i rešio se brige.

Ubrzo posle večere, pošli smo na spavanje, ne menjajući ni toga dana ustaljeni način života. Naši roditelji su sada odlučili da Kozimu ne povlađuju time što će mu stalno poklanjati pažnju, već da pričekaju da ga umor, neudobnost i hladnoća oteraju sa drveta. Svako se pope u svoje odaje i na fasadi kuće, upaljene sveće žmirkale su zlatnim očima u četvorougaočnicima prozora, oblepljenih neprozirnom hartijom. Kakvu silnu čežnju, kakvo nežno sećanje na toplinu domaćeg ognjišta je morala pobuditi ta tako prisna i bliska kuća u mome bratu koji je noćio pod vedrim nebom. Provirio sam kroz prozor naše spavaće sobe i nazreo njegovu senku, šćućurenu u jednom udubljenju cera između grane i debla, uvijenu u cebe — i mislim — nekoliko puta vezanu konopcem da ne padne.

Mesec je kasno zaplovio nebeskim svodom i sijao je iznad grana. U gnezdima, šćućurene kao i on, spavale su senice. Kroz noć, pod vedrim nebom, u tišini koja je vladala u parku, čulo se stotinu šušnjeva i dalekih šumova i duvao je vetar. Povremeno bi iz daljine dopirala nekakva huka — to je bilo more. Ja sam sa prozora osluškivao taj isprekidani dah prirode i pokušavao sam da zamislim kako bi bilo da ga čujem negde izvan prisne atmosfere svoga doma koji mi je bio iza leđa, kao Kozimo koji stoji samo nekoliko koraka dalje od njega, ali ipak prepušten sebi, sam u noći što se oko njega prostire. Jedino je deblo hrapave kore, izbrazdano sitnim, beskrajno dugim žlebovima u kojima su spavale larve, bilo nešto prisno što je mogao zagrliti.

Legao sam u postelju, ali nisam hteo da ugasm sveću. Možda će mu ta svetlost iz njegove sobe ispuniti samoću. Imali smo zajedničku sobu sa dva, još uvek dečja krevetića. Gledao sam njegovu postelju, neraspremljenu, i kroz prozor mrak u koji je Kozimo tonuo, i prevrtao sam se, uvijen u čaršave, osećajući, možda, prvi put u životu kakvo je to uživanje ležati bez odeće, bos u toplom i belom krevetu, ali kao da mi je istovremeno bilo i nelagodno ništa manje nego njemu koji se, vezan i umotan grubim pokrivačem, nogu stegnutih dokolenicama, nije mogao pokretati pa je sav utrnuo. Od one večeri, više se nisam mogao otresti tog osećanja, nisam se mogao osloboditi saznanja kakva je to sreća imati krevet, čiste čaršave, mekani dušek! Moje misli, tako dugo upućene biću za koje smo strahovali, na kraju su se opet okrenule meni i tako sam zaspao.

IV

Ne znam je li istina to što se čita u letopisima da je u drevna vremena majmun koji bi krenuo iz Rima, skaćući sa drveta na drvo, mogao stići u Španiju, ne kročivši nogom na zemlju. U naše vreme, tako gusto obrasao šumom bio je samo Ombroški zaliv, i to uzduž i popreko kao i dolina, sve do planinskih grebena, i po tome su naši krajevi bili nadaleko čuveni.

Danas se već ti predeli gotovo i ne raspoznaju. Dolaskom Francuza, počela je seča šuma, kao da su šume livade koje se kose svake godine da bi opet na njima bujala trava. No šume nisu ponovo izrasle. Govorilo

se da je tome kriv rat.

Napoleon, vreme, ali seča ni kasnije nije obustavljena. Bregovi su danas goli, pa to na nas, koji smo znali kako su pre izgledali, ostavlja mučan utisak.

Tada, ma kuda krenuli, između nas i neba uvek je bilo granja i lišća. Jedini predeo niskog drveća bila su limunova polja, ali i na njima su rasle smokve izvijenih grana koje su, što smo se više približavali vrhu brega, celo nebo nad baštama prekrivale kupolama od debelog lišća, a ako nije bilo smokava, bilo je trešanja sa smeđim lišćem ili nežnih dunja, breskvi, badema, mladih krušaka, rodnih šljiva, a zatim oskoruša, rogača, ukoliko se ne bi našao kakav dud ili stari orah. Iza bašti, pružao se maslinjak, sivkastosrebrni oblak koji se širio do polovine obronka. Tamo u daljini šćućurilo se selo, između luke koja je bila dole i tvrđave koja se dizala gore. Čak i tamo, između krovova, svuda su štrčale krošnje cera, platana, pa i hrastova, biljnog sveta smirenog i ponositog, koji je upravo bujao — bujao sa izvesnim redom u predelu u kojem je plemstvo podiglo letnjikovce i parkove opasalo rešetkastim ogradama.

Iznad maslinjaka, počinjala je šuma. Sav taj kraj sigurno je nekada bio obrastao borom i arišem jer bi se još moglo naći neko takvo drvo između baruština i čestara, dole po obroncima, sve do morske obale. Hrast je bio gušće zasađen no što bi se to danas moglo zaključiti, jer je bio veoma na ceni pa je zato i pao kao prva žrtva sekire. Malo više uzbrdo, bor se povlačio pred kestenom, šuma se pela uz planinu i nije joj se mogao sagledati kraj. To je bio ceo jedan svet rastinja u kojemu smo živeli i mi,

stanovnici Ombroze, a to gotovo nismo ni primećivali.

Kozimo je prvi o tome počeo razmišljati. Pade mu na um, pošto je drveće tako gusto, da je skaćući sa grane na granu, mogao preći nekoliko milja, a da pri tom nikad ne siđe na zemlju. Povremeno bi zbog nekog komada golog zemljišta, morao krenuti mnogo dužim, obilaznim putem, ali se uskoro izvežbao u odabiranju svakojakih smerova i rastojanja više nije procenjivao našim merilima, već je uvek mislio na krivudave puteve koje je morao preći po granama. A tamo gde nije mogao ni da skoči na najbližu granu, služio bi se lukavstvom, ali o tome kasnije. Sada je tek zarudela prva zora u kojoj se Kozimo probudio na ceru, okružen grajom čvoraka, sav vlažan od hladne rose, ukočen, slomljen, utrnutih udova, zora kad je sav srećan počeo istraživati jedan novi svet.

Popeo se na poslednje drvo u parku, na neki platan. Odatle se spuštala dolina pod nebom prevučenim oblacima i dimom koji se dizao sa po kojeg krova pokrivenog škrljcem, iznad kućeraka koji su, nalik na gomile kamenja, bili skriveni iza strmih obala, pod nebom zastrtim lišćem smokava i trešanja koje je stremilo uvis, dok su šljive i breskve nešto niže širile svoje snažne grane. Sve se videlo, čak i trava, svaka njena vlat, ali ne i zemlja pokrivena lenjim lišćem tikava ili glavicama salate i kelja u rasadima. Tako je bilo na jednoj i na drugoj strani doline koja se u obliku slova V otvarala prema pućini.

Kroz taj predeo širio se nekakav zvućni talas, nevidljiv i tek, možda, povremeno ćujan, ali i to što se ćulo moglo je da nas uznemiri, neki iznenadni oštri krici, a zatim šum kao da je nešto palo a možda čak i

pucketanje slomljene grane, pa opet krici, ali drugačiji, pomamni urlici koji su se sticali u mestu sa kojega je pre toga dopirala prodorna cika. Zatim ništa, osećanje koje se u nama rađa ni iz čega kao neki prelaz, nešto što treba očekivati ne tu, već na sasvim drugoj strani i zaista se ta mešavina glasova i šumova opet čula i verovatno je dopirala iz ovog ili iz onog kraja doline, ali uvek odande gde se na vetru njihalo sitno, reckavo lišće trešanja. Zato Kozimo, onim delom svesti koja je rasejano bludela — drugim delom svesti je naprotiv sve predviđao i unapred poimao — dođe do sledećeg zaključka: trešnje razgovaraju.

Kozimo se uputi prema najbližoj trešnji, to jest prema drvoredu visokih brsnatih trešanja, punih tamnih plodova, ali oko mu još nije bilo tako izoštreno da bi odmah video čega sve ima a čega nema među granjem. On stade. Maločas se čuo neki šuškor a sada ništa. Stajao je na najnižim granama i sve one trešnje koje su bile nad njim osećao je kao da su na njemu, to ne bi umeo objasniti, ali činilo mu se da utiču u njega, jednom reči, izgledalo mu je da to drvo ima oči umesto trešanja.

Kozimo diže glavu i jedna prezrela trešnja pade mu na čelo: »tap«! On žmirnu da bi mogao gledati u nebo (na kojemu je sunce već bilo visoko odskočilo) i vide da se na tom, kao i na obližnjem drvetu, šćućurilo mnogo dečaka.

Kad su dečaci primetili da ih je video, više nisu ćutali i oštrim iako prigušenim glasovima govorili su otprilike ovako: — Gle, kako je lep! — i razmićući lišće pred sobom, svaki je sa grane na kojoj je stajao, sišao na nižu granu, približivši se dečaku sa trorogim šeširo. Oni su bili gologlavi

ili su na glavi imali otrcane, slamne šešire, a neki i džakove u obliku kapuljača. Košulje i pantalone su im bile pocepane. Koji nije bio bos, uvio je noge krpama, a neki su oko vrata obesili cokule, koje su svukli da bi se lakše mogli pentrati. To je bila velika družina kradljivaca voća od kojih smo Kozimo i ja — u tome smo porodicu slušali — uvek zazirali. Međutim, tog jutra je izgledalo da moj brat upravo njih traži, iako ni njemu nije bilo sasvim jasno čemu se od njih mogao nadati.

Stajao je mirno na grani, čekajući da siđu, a oni su ga jedan drugom pokazivali i dobacivali mu onim svojim oštrim, ali prigušenim glasovima duhovita pitanja kao, na primer, ovo: — Šta traži tu, taj tu? — pljucnuvši na njega neku košticu ili gađajući ga crvljivim plodom ili nekom trešnjom koju je već ključao kos, pošto bi je najpre zavitali na peteljci kao da će baciti laso.

— Uuuh! — uzviknuše svi odjednom. Primetili su sabljicu koja mu je visila pozadi. — Vidite li šta taj ima? — I prsnuše u smeh. — Ima mlatitur!

Zatim ućutaše prigušivši smeh, jer je upravo trebalo da se desi nešto veoma zabavno. Dvojica malih kradljivaca popeli su se gotovo nečujno na granu iznad samog Kozima i nad glavu su mu nadneli džak (jedan od onih prljavih džakova u koje su sigurno trpali plen, a kad su bili prazni, stavljali su ih na glavu kao kapuljače koje su im padale na ramena). Uskoro bi se moj brat, ni sam ne znajući kako, našao u džaku i mogli bi ga uvezati kao salamu i izdevetati na mrtvo ime.

Kozimo nasluti opasnost ili možda ništa ne nasluti, već oseti da ga ismejavaju zbog sabljice i htede da je isuče, shvativši to kao pitanje časti. On zamahnu njome visoko, oštrica okrznu džak, on ga vide, smota ga, istrže ga iz ruku malim kradljivcima i zavitla ga što je dalje mogao.

To je bio dobar potez. Dečaci uzviknuše »Oh!« negodujući i ujedno se diveći, a drugare koji su dozvolili da im Kozimo istrgne džak iz ruku, počеше da grde na svom narečju: — Trtovi jedni! Mamlazi prokleti!

Kozimo nije imao vremena da se obraduje uspehu. I sa suprotne strane, sa zemlje se prema njemu diže oblak gneva. Psi su lajali, letele su kamenice, čuli su se povici: — Ovoga puta nam nećete umaći, barabe, lopuže! — i seljaci su dizali vile. Mali kradljivci šćućurili su se na granama, povlačili noge i laktove pritezali uz telo. Malopredašnja graja oko Kozima privukla je ratare na straži.

Napad je izvršen udruženim snagama. Pošto im je već bilo dozlogrdilo da im krađu tek najedralo voće, neki maloposednici i napoličari iz doline udružili su se da bi se taktici lopova, koja se sastojala u tome da svi zajedno jurišaju na jedan voćnjak, poharaju ga i pobegnu na sasvim drugu stranu i tamo učine to isto, mogli suprotstaviti samo sličnom taktikom, to jest da ih svi zajedno sačekaju u zasedi na jednom posedu na koji će pre ili kasnije doći i da ih uhvate na delu. Sada su psi, pušteni sa lanca, lajali ispod trešanja, podignutih šapa, iskeženih zuba, i vile za seno su pretile. Tri, četiri mala lopova skočiše na zemlju baš u pravi čas, tako da su ih ratari udarali trozupcem po leđima, a nogavice su im pocepali psi, pa su urličući pobegli i naglavce se otkotrljali niz vinograd. I

tako se više niko nije usudio da siđe. Sedeli su na granama, zaprepašćeni, i oni i Kozimo. Seljaci su već prislonili lestve uz trešnje i peli se sa vilama uperenim u kradljivce.

Trebalo je nekoliko trenutaka da Kozimo shvati kako je besmisleno plašiti se zato što se uplašila ta banda protuva, kao što je bila besmislena i pomisao da su oni spretni, a on nespretnan. To što su sedeli tu kao pravi mamlazi, već je bio dovoljan dokaz njihove nesnalažljivosti. Šta čekaju i zašto ne beže na obližnje drveće? Moj brat je po drveću došao ovamo, po njemu je mogao i otići. On natuče trorogi šešir na čelo, potraži granu koja mu je poslužila kao most, pređe sa poslednje trešnje na jedan rogač, sa rogača, klataći se, na šljivu i tako redom. Kad ga dečaci videše kako šeta po granju kao po trgu, shvatiše da moraju odmah krenuti za njim, jer bi se inače ko zna koliko mučili da pronađu put koji je on već bio otkrio. I tako su ćuteći, četveronoške pošli za njim tim krivudavim putem. On je, međutim, popevši se na jednu smokvu, preskočio ogradu polja, sišao na jednu breskvu, tako tankih grana da su jedan po jedan morali preko njih prelaziti. Breskva im je služila samo kao odskočna daska, uporište sa kojeg su se dohvatili iskrivljenog debla jedne masline koja je izvirivala iza zida. Sa masline je skočio na hrast koji je pružio jednu snažnu granu preko potoka pa se po njoj moglo preći na drveće na drugoj obali.

Ljudi sa vilama, koji su već mislili da su im kradljivci voća dopali šaka, gledali su ih kako im izmiču nebom, kao da su ptice. Oni pojuriše za njima sa psima koji su lajali, ali morali su obići ogradu, pa zid, a kako na potoku nije bilo mosta, dok su pronašli plićinu izgubili su vreme i derani

su već pobjegli daleko.

Sada su trčali po zemlji kao priliči ljudima, krštenim bićima. Na granju je ostao samo moj brat. — Gde se deo onaj crvendać sa dokolenicama? — pitali su se oni, ne videvši ga više ispred sebe. Podigoše pogled. Verao se tamo gore po maslinama. — Hej ti, siđi dole, sada nas više ne mogu uhvatiti! — On ne siđe, skoči sa jedne na drugu brsnatu granu, pređe sa jedne na drugu maslinu i izgubi im se iz vida u gustom srebrnom lišću.

Čopor malih skitnica, sa kapuljačama od sargije i sa štapovima, sada je navalio na trešnje udno doline. Radili su sistematski, čerupali su granu po granu, kad odjednom, koga to ugledaše na vrhu najvišeg drveta šćućurenog, ukrštenih nogu kako sa dva prsta bere trešnje i stavlja ih u trorogi šešir koji mu je ležao na kolenima? Ugledaše dečaka sa dokolenicama! — Hej, otkud ti tu? — upitaše ga osorno. Bili su neprijatno iznenađeni, jer se obreo tu pred njima kao da je odnekud doletelo.

Moj brat je iz šešira uzimao jednu po jednu trešnju i stavlja ih u usta kao da su šećerleme. Zatim je ispljuvavao koštice, pazeći da ne isprlja prsluk.

— Šta traži ovde taj svileni? — upita jedan dečak. — Da mi je znati zašto nam se stalno plete oko nogu? Zašto ne jede trešnje iz svoga parka? — Ali ipak su imali malo obzira, jer su se uverili da se na drveću snalazi bolje od njih.

— Među tim svilenima — reče drugi dečak — greškom se ponekad rodi i neki moćan tip. Na primer, Sinforoza...

Kad dečak pomenu to tajanstveno ime, Kozimo načulji uši i, ni sam ne znajući zašto, pocrvene.

— Sinforoza nas je izdala! — reče neko.

— Bila je moćna iako je i ona svilena! Kamo sreće da nam je danas zasvirala u rog, ne bi nas uhvatili.

— S nama se mogu družiti i svileni samo ako su spremni da budu dušom i telom naši!

(Kozimo shvati da svileni znači stanovnik letnjikovaca, ili plemić, ili bilo koji pripadnik viših klasa.)

— Čuj ti — obrati mu se jedan dečak — čist račun, duga ljubav! Ako misliš da se s nama družiš, moraš s nama u krađu i moraš nas naučiti svim veštinama kojima si ti ovladao.

— I moraš nas pustiti u voćnjak svoga oca! — dodade drugi. — Mene su jednom gađali puškom nabijenom solju!

Kozimo ih je slušao ali kao da je bio obuzet nekom svojom mišlju. Zatim ih upita: — Recite mi, ko je Sinforoza?

Svi odrpanci na drveću prsnuše u smeh, zaceniše se od smeha, tako da neki od njih umalo ne pade sa trešnje, neki se nagnu unazad držeći se nogama za granu, a neki se zaljulja držeći se rukama za granu, kikoćući se, grohotom se smejući.

Pošto su digli toliku galamu, nije nimalo čudno što su im goniodi opet ušli u trag. Štaviše, ta četa ljudi sa psima sigurno je bila negde tu u blizini, jer se odjednom začu glasan lavež i eto ih opet sa vilama. Samo su ovoga puta, poučeni pretrpljenim porazom, najpre zauzeli obližnja stabla, popevši se na njih lestvicama i tako, oboružani trozupcima i grabuljama, neprijatelja opkolili. Pošto su se ljudi kud koji raškali po drveću, psi koji su ostali na zemlji, u prvi mah nisu znali na koju stranu da nasrnu pa su, potpuno razbijeni, lajali onako nasumce, podignutih njuški. Tako su mali lopovi, okruženi zbunjenim psima, mogli brzo poskakati na zemlju i razbežati se, pa i iako je nekog od njih ujeo ker za list noge, ili je dobio štapom po glavi, ili ga je zakačila kamenica, većina je živa i zdrava napustila bojište.

Na drvetu ostade Kozimo. — Siđi! — dovikivali su mu dečaci koji su bežali. — Šta radiš? Spavaš? Skači na zemlju dok još možeš i beži! — Ali on, stežući kolenima granu, isuka sabljicu. Sa obližnjeg drveća, seljaci su pružali vile, vezane pri vrhu za štapove, pokušavajući da ga njima dohvate, a Kozimo ih je vitlajući sabljicom, držao na odstojanju dok mu vilama ne pritisnuše grudi i tako ga prikovaše za deblo.

— Stanite! — viknu neko. — To je mladi baron Piovasko! Šta radite, mladi gospodine, tamo gore? Šta vam bi da se umešate među te

protuve?

Kozimo prepoznade Đua dela Vaska, našeg napoličara.

Vile se povukoše. Mnogi skinuše šešire. I moj brat sa dva prsta podiže trorogi šešir i pokloni se.

— Hej, vi dole, vežite pse! — viknuše ljudi. — Pomozite mu da siđe! Mladi gospodine, možete sići, ali pazite, drvo je visoko! Čekajte, prislonićemo uz stablo lestve! A ja ću vas otpratiti kući.

— O, ne, hvala, hvala — odvrati mu moj brat. — Nemojte se uznemiravati, znam ja svoj put, sam znam kuda ću!

Zatim nestade iza debla i opet se pojavi na drugoj grani, ponovo se okrete oko stabla i pojavi se na najvišoj grani, pa opet nestade iza drveta i zatim su mu se videle samo noge na jednoj još višoj grani, jer je gore lišće bilo gusto. Noge su skakutale i više se ništa nije videlo.

— Gde li se deo? — pitali su se ljudi i nisu znali kuda da gledaju, gore ili dole.

— Eno ga! — Bio je na vrhu drugog drveta, visoko, i opet je nestao.

— Eno ga! — Bio je na vrhu trećeg drveta, ljuljao se kao da ga nosi vetar i skočio je.

— Pao je! Nije! Tamo je! — Kroz zeleno granje koje se njihalo, nazirao mu se samo trorogi šešir i perčin.

— Kakav je ovaj tvoj gospodar? — pitali su ljudi Đuu dela Vaska. — Je li čovek ili zver? Ili je đavo u ljudskoj spodobi?

Đua dela Vaska zaneme. Samo se prekrsti.

Kozimo zapeva. Pesma mu je ličila na otegnuti vapaj.

— O Sin — fo — ro — zaaa ...!

V

Sinforoza. Iz razgovora malih lopova Kozimo je postepeno mnogo šta saznao o toj ličnosti. Dečaci su tako zvali neku devojčicu iz letnjikovca, koja je jahala na belom poniju i sprijateljila se s njima, odrpancima. Neko vreme ih je štitila, a pošto je bila osiona, umela je i da im zapoveda. Prelazila je na belom konjiću staze i bogaze i kad bi primetila zrelo voće u nečuvanim voćnjacima, obaveštavala bi ih o tome a u njihovim pohodima pratila ih je na konju, kao kakav oficir. Oko vrata joj je visio lovački rog. Dok su oni krali bademe ili kruške, ona je na konju krstarila padinom, odakle je pucao pogled na polje i čim bi opazila neko sumnjivo kretanje gospodara ili seljaka koji bi ih mogli otkriti i napasti, zasvirala bi u rog. Na taj znak, dečaci bi poskakali sa drveća i razbežali bi se. I tako,

dokle god se devojčica s njima družila, nisu ih uhvatili na delu.

Šta se posle toga desilo, nije bilo lako zaključiti. Izgleda da su smatrali izdajstvom to što ih je Sinforoza jednom domamila u svoj letnjikovac da jedu voće i onda je naredila slugama da ih istuku. Takođe, izgleda da je bila naklonjena jednom od njih, nekom Bel Loreu, koga su zbog toga zadirkivali, ali da je istovremeno volela i drugog, nekog Ugasa, i da ih je zavadila pa ih sluge nisu istukle zato što su krali voće, već zbog ratnog pohoda na njen letnjikovac, koji su preduzela dva njena surevnjiva miljenika što su se najzad protiv nje urotila. Govorili su i o njenim tortama koje im je nekoliko puta obećala i najzad dala, ali prelivene ricinusovim uljem, zbog čega su se nedelju dana previjali od grčeva u želucu. Nešto od toga, ili tome slično, ili sve to zajedno bilo je povod prekida prijateljstva između Sinforoze i kradljivaca voća, koji su je sada pominjali sa gorčinom, ali i sa tugom.

Kad bi slušao te priče, Kozimo bi se sav pretvorio u uho i činilo mu se da sve te pojedinosti tvore jednu celinu, njemu znan lik pa, najzad, odluči da upita: — U kojem letnjikovcu stanuje ta Sinforoza?

— Šta? Zar je ne poznaješ? Pa vi ste prvi susedi! Sinforoza iz letnjikovca D'Ondarivinih!

Nije bilo potrebno da se Kozimu izričito kaže da je prijateljica tih skitnica, Viola, devojčica sa Ijuljaške. Mislim da je on odmah i pošao u potragu za družinom samo zato što mu je ona rekla da poznaje sve kradljivce voća iz okoline. Pa ipak, od tog trenutka, u njemu se pojačao nemir koji ga je,

iako još neodređen, bio obuzeo. Čas bi poželeo da predvodi družinu u krađama voća u vrtu ispred letnjikovca D'Ondarivinih, čas da se udruži s Violom u borbi protiv tih skitnica, makar ih morao najpre nagovoriti da je napadnu kako bi je mogao braniti, čas da izvede neki podvig i da to ona nekako dočuje. Zaokupljen tim planovima, sve bezvoljnije je sledio družinu, i kad bi dečaci sišli s drveća, ostajao je sam, a koprena tuge prekrila bi mu lice kao što oblaci prekriju sunce.

Zatim bi se odjednom trgao pa bi se hitro kao mačka počeo penjati po granama i prolaziti iznad voćnjaka i parkova, pevušeći nešto kroz zube, pevušeći nervozno, sasvim tiho, pogleda uprtog u daljinu kao da ništa ne vidi, održavajući ravnotežu instinktivno baš kao mačke.

Nekoliko puta smo ga videli kako se tako opsednut vere po granama parka. — Eno ga! Eno ga! — vikali smo jer je on još uvek, ma šta pokušavali da radimo, bio jedina naša briga, pa smo brojali sate, dane, polazeći od trenutka kad se popeo na drvo a naš otac je govorio: — Poludeo je! U njega je ušao đavo! — i ljutio se na opata Fošlaflera: — Nema druge, iz njega treba isterati đavola! Šta čekate, vama govorim opate, zašto stojite tu skrštenih ruku? U mog sina je ušao nečastivi, razumete li, sacré nom de Dieu.¹²

Opat bi se tada odjednom trgao, kao da mu je reč nečastivi u svesti pokrenula ceo niz jasno određenih predstava, pa bi poveo veoma složenu teološku raspravu o tome kako pravilno shvatiti prisustvo satane, tako da se nije moglo znati namerava li da se time suprotstavi mome ocu ili

¹² Do đavola! — (Prim. prev.)

govori onako uopšteno, jer se nije izjašnjavao treba li vezu između moga brata i antihrista smatrati mogućom ili je unapred isključiti.

Baron je gubio strpljenje, opet se zbunjivao, ja sam se dosađivao. U našoj majci, naprotiv, materinska strepnja, to tanano osećanje kojemu nema premca, pretvorilo se u nešto veoma određeno, što bi se posle izvesnog vremena dešavalo i sa svakim drugim njenim osećanjem, to jest pretvorilo se u praktične odluke i pokušaje pronalaženja pogodnog oruđa kao što je i bio red da se rešavaju problemi jednog generala. Ona je pronašla nekakav poljski dogled, dugačak, na tronošcu, uz njega je prislanjala oko i tako je čitave sate provodila na terasi letnjikovca, neprestano uoštravajući sočivo da bi u fokusu stalno imala dečaka među lišćem i onda kad bismo se mi mogli zakleti da ga više nema na vidiku.

— Vidiš li ga još uvek? — iz parka ju je pitao naš otac koji je šetao ispod drveća i koji bi primetio Kozima tek kad bi mu se našao iznad same glave. Generalica bi mu klimnula glavom što je značilo da ga vidi i ujedno bi nam dala znak da ćutimo, da joj ne smetamo, kao da prati pokrete trupa na nekoj uzvišici. Bilo je jasno da ga katkad uopšte nije ni videla, ali uvertela je sebi u glavu, ko zna zašto, da će se sigurno pojaviti na jednom, a ne na nekom drugom mestu i u tu tačku je upirala dogled. Povremeno bi u sebi morala priznati da se prevarila i tada bi ostavila dogled i počela razgledati katastarsku kartu koju bi raširila na kolenima, jednom rukom zamišljeno pritiskajući usta, a drugom prateći hijerogliffe na mapi dok ne bi utvrdila do koje tačke je njen sin morao stići i, izračunavši ugao, upravila bi dogled u vrh bilo kojeg drveta u onom moru lišća, polako uoštravajući sočivo i pošto bi joj na usnama zatitrao osmeh,

mi bismo shvatili da ga je videla, da je zaista tamo!

Tada bi uzela neke šarene zastavice koje su ležale pored nje na stoličici i mahala bi jednom pa drugom, odlučno, ritmičkim pokretima, kao da šalje poruke već utvrđenim znacima. (Ja sam zbog toga bio pomalo ljut, jer nisam znao da je naša majka imala te zastavice i da je znala da se njima služi, a smatrao sam da bi bilo lepo da nas je naučila da se njima igramo, naročito pre, kad smo obojica bili mlađi. Ali naša majka nikad nije imala smisla za igru, a sada je već bilo kasno da se u tom pravcu nešto preduzme.)

Moram reći da je pored sve te svoje ratne opreme, ipak ostajala samo majka, uzdrhtala srca, sa zgužvanom maramicom u ruci, ali uloga generalice ju je očigledno umirivala ili je u koži generalice lakše nego u koži obične majke odolevala strahu pa je i počela tu igru bojeći se da ne presvisne od bola, osećajući da je u osnovi samo slaba žena kojoj je taj vojnički stil, nasleđen od Fon Kurtevica, bio jedina odbrana.

Stajala je tu i mahala jednom od onih svojih zastavica, upirući dogled u granje i, gle, lice joj se ozarilo i nasmešila se. Po tome smo zaključili da joj je Kozimo odgovorio. Kako, to ne znam, možda joj je mahnuo šešišom ili je zanjihao neku granu. Naša majka se očigledno posle toga promenila, više nije bila potištena, pa iako se njena sudbina razlikovala od sudbine bilo koje druge majke, pošto je imala sina tako neobičnog i obuzetog strastima, ona se, najzad, sa tom Kozimovom nastranošću pomirila pre svih nas kao da je dobila zadovoljenje tim pozdravima koje joj je on od tada povremeno iznenada upućivao, tim nemim porukama

koje bi izmenjali.

Zanimljivo je da se naša majka nikad nije zavaravala da će Kozimo, pošto ju je pozdravio, odustati od svoje namere i vratiti se. Ali je zato u takvom duševnom stanju neprestano bio naš otac i ma šta čuo o Kozimu, uvek je govorio: — Je li? Jeste li videli? Hoće li se vratiti? — Izgleda da je naša majka, koja je inače Kozimu od svih nas možda bila najdalja, jedina uspela da ga prihvati onakvog kakav je odista bio, samo zato što nije pokušavala da sebi objasni njegov postupak.

Ali vratimo se tom danu. Iza naše majke, začas je provirila Batista, koja gotovo nikad nije izlazila napolje, i ljubazna lica pružila mu je tanjir neke kaše, podižući kašičicu: — Kozimo ... Hoćeš li? — Otac joj zviznu šamarčinu, i ona se vrati u kuću. Ko zna kakvu je gadnu kašu bila zakuvala! Naš brat je posle toga otišao.

Ja sam goreo od želje da pođem njegovim stopama, pogotovu sada kad sam znao da učestvuje u pohodima družine malih odrpanaca i činilo mi se da su se preda mnom odškrinuta vrata jednog novog sveta koji više nisam gledao bojažljivo i nepoverljivo, već saglašavajući se sa načinom života u njemu i njime se oduševljavajući. Sa terase sam išao do jednog visokog prozora u potkrovlju odakle sam mogao gledati krune drveća, odakle sam, više se oslanjajući na sluh nego na vid, pratio veselu graju družine po vrtovima, video kako se njišu vrhovi trešanja i neku ruku koja bi povremeno provirila između lišća opipavajući i berući voće, glavu čupavu ili pokrivenu kapuljačom od sargije, a među glasovima sam raspoznavao i Kozimov glas pa sam se pitao: Kad pre se našao tamo?

Maločas je bio ovde u parku! Zar je već brži od veverice?«

Sećam se da su bili na rujnim šljivama iznad velikog bazena kad se začu rog. I ja sam ga čuo, ali tome nisam pridao važnosti, jer nisam znao šta znači njegov zov. Ali oni! Moj brat mi je pričao da su prosto bili zanemeli i zapanjeni što opet čuju rog, nisu se ni setili da je to bio znak za uzbuću, već su se samo pitali jesu li dobro čuli, jaše li to opet Sinfozoza okolinom na belom konjiću, upozorava li ih to ona da im pretil opasnost. Odjednom prosto izjuriše iz voćnjaka, ali nisu bežali od straha, već su hrlili da nju sretnu, da se s njom sastanu.

Samo Kozimo ostade na drvetu, zažarenih obraza. Ali čim vide derane kako trče i čim shvati da su odjurili k njoj, počeo da se prebacuje sa grane na granu, izlažući se opasnosti da slomi vrat.

Viola je stajala na jednom zavoju puta na uzbrdici. Jednu ruku u kojoj je držala uzde, položila je konju na grivu, a u drugoj je držala bič i njime je vitlala. Dečake je merila od glave do pete, a onda je vrh biča prinela ustima i počela da ga gricka. Haljina joj je bila svetio plava, rog pozlaćen na lančiću oko vrata. Dečaci su stali pa su i oni počeli grickati šljive, ili prste, ili ožiljke na mišicama i na dlanovima, ili krajeve vreća. Postepeno, neprestano nešto griskajući, gotovo prinuđeni da oni prvi probiju led, a ne iz iskrenih pobuda, silno želeći da im neko protivreči, progovoriše skoro nečujno, a njihove reči odjeknuše u ritmu pesme: — Zašto... si... došla ... Sinfozoza ... sada se vraćaš ... nisi nam više ... prijateljica ... ah, ah, ah ... ah kukavice ...

Zašušta lišće i gle, na jednoj visokoj smokvi, među granjem, sav zadihan, pojavi se Kozimo. Devojčica je sa bičem u ustima, merila njega i njih, obuhvativši ih sve jednim pogledom. Kozimo ne izdrža. Još zadihan, nepromišljeno reče: — Znaš li da odonda još nikako nisam sišao sa drveta?

Podvizi koji su zasnovani na unutarljivoj postojanosti, moraju biti prećutni i tajni. Čim ih neko obelodani ili počne da se njima razmeće, sve postane neozbiljno, besmisleno, čak bedno. Moj brat se čim je to rekao, ujeo za jezik i više mu nije bilo ni do čega, prosto mu je došlo da siđe s drveta i da prekine tu igru. Tim pre što je Viola polako izvadila bič iz usta i rekla veoma ljubazno:

— Šta kažeš? ... E, pa čestitam ti, ptico!

Iz usta tih derana, još pre no što su ih i otvorili, začu se nekakav grleni smeh, onda počese da se kikoću i da se previjaju, a Kozimo gore na smokvi tako poskoči od besa da smokva, pošto nije jako drvo, ne izdrža i grana mu se slomi pod nogama. Kao kamen, polete ka zemlji.

Padao je raširenih ruku, ne zadrža se. To je, moram reći, bilo prvi i poslednji put za vreme njegovog obitavanja na drveću da se nije uopšte potrudio da se uhvati za granu i da ga je nagonsko osećanje ravnoteže izdalo. Ali kraj fraka mu se zakači za jednu nisku granu i Kozimo ostade da glavačke visi samo nekoliko pedalja iznad zemlje.

Izgledalo je da mu je ona ista žestina koja mu je rumenilom stida obojila

obrazu, uzburkala i krv što mu je sada navalila u glavu. Kad je izvrnuo i razrogačio oči i video naglavce okrenute dečake koji su urlikali, pomamno se prevrtali, dubili na glavi, tako da mu se činilo da se drže za tlo, prevrnuto nad ponorom, i plavu devojčicu koja je jezdila na konjiću, prva misao mu je bila da je sada to prvi i poslednji put što je pomenuo svoj boravak na drveću.

On se izvi, uhvati se za granu i opkorači je. Po svemu sudeći, Viola koja je smirila konja, nije ni obratila pažnju na to što se zbilo. Kozimo odmah zaboravi da je bio izgubio prisebnost. Devojčica prinese rog usnama, zatrubi i taj mukli zov beše znak za uzbunu. Kad začuše zov roga, derani (koji bi se — pričao je kasnije Kozimo — u Violinom prisustvu neobično uznemirili kao zečevi na mesečini) nagnuše u bekstvo. Razbežali su se gotovo nesvesno, iako su znali da je devojčica zasvirala u rog šale radi, pa su se i sami prihvatajući šalu i podražavajući zov roga, za njom, koja je jahala na kratkonogom konjiću, stuštili niz obronak.

Bezglavo su srljali nizbrdo, izlažući se opasnosti da slome vrat, dok im je devojčica stalno izmicala. Vrludala je, skretala sa puta, a njih je ostavljala iza sebe raštrkane kud kojeg.

Kuda je krenula? Jurila je u galopu maslinjacima koji su se blagim nagibom spuštali u dolinu sa livadama i tražila je maslinu po kojoj se sada mučno pentrao Kozimo i u brzom kasu napravila oko nje krug, a onda je odjezdila dalje. Zatim je opet dojahala pod drugu maslinu dok se moj brat verao po njenom granju. I tako, izuvijanim putanjama, sličnim izuvijanim granama masline, zajedno su silazili u dolinu.

Kad mali lopovi to primetiše i videše njihovu ljubavnu igru na grani i u sedlu, svi odjednom počеше šeretski i posrpdno da zvižduću. Prodorno zviždeći, silazili su i udaljavali se prema Porta Kaperi.

Devojčica i moj brat ostadoše sami da se jure u maslinjaku, ali Kozimo razočarano primeti da je posle odlaska dečaka, Violino oduševljenje prema toj igri splasnulo i da je već počela da se dosađuje. Tada se u njemu javi sumnja da je ona sve to radila da bi naljutila dečake, ali istovremeno posumnja da se sada možda namerno ovako ponaša da bi naljutila njega. No u svakom slučaju, bilo je sigurno da je neprestano osećala potrebu da nekog ljuti kako bi dobila na ceni. Sva ta osećanja dečaka Kozima bila su još samo nagoveštaji. On se zasad verao po drveću hrapave kore, kako mi se čini, još ništa ne shvatajući.

Kad su obilazili jednu humku, sruči se na njih sitna kiša oštrog šljunka. Devojčica zakloni glavu iza vrata svoga konjića i pobeže. Moj brat se na pregibu jedne grane sasvim dobro video i bio je upravo na meti. Ali šljunak je do njega doletao iskosa pa ga nije ni mogao povrediti, sem što bi mu neko zrno okrznulo čelo ili uši. Razulareni dečaci su zviždali, smejali se i vikali: — Sin — fo — ro — za je od — vra — tna — — a onda su se razbežali.

Kradljivci voća su sada stigli do Porta Kaperi, čiji su zidovi bili ovenčani zelenim puzavicama kopra. Iz okolnih kućeraka čula se vika majki. Ali oni su bili deca koju majke uveče ne dozivaju da se vrate kući već na koju viču zašto su se vratila, zašto su došla kući na večeru, a nisu negde

drugde našla hranu.

Oko Porta Kaperi, u potleušicama i daščarama, u rasklaćenim kolima, pod šatorima našli su sklonište najveći siromasi iz Ombroze, tako bedni da su morali živeti izvan gradskih zidina i dalje od polja, ljudi iseljeni iz dalekih zemalja i mesta, gonjeni oskudicom i bedom koja se širila u svakoj državi. Zalazilo je sunce i neočešljane žene, sa decom na grudima, raspaljivale su vatru u mangalima koji su se pušili, a prosjaci su ležali u hladovini i skidali zavoje sa rane, dok su se neki od njih kockali i promuklo vikali. Dečaci iz družine kradljivaca voća zašli su sada u oblake dima koji se dizao sa prženog jela i umešali se u prepirke, majke su ih šamarale, međusobno su se čupali i valjali po prašini. I već su prnje kojima su bili pokriveni, dobile boju svih ostalih prnja i njihovu veselost kao u ptica, koja se utopila u tu ljudsku masu, gušio je teški besmisao. I tako, kad se pojavila plavokosa devojčica na konju koji je jurio i Kozimo na obližnjem drveću, bojažljivo su ih pogledali, povukli su se, pokušavajući da se izgube u oblaku prašine i dima sa mangala, kao da ih je odjednom od njih razdvojio neki zid.

Njih dvoje je sve to videlo samo u magnovenju jednog trenu. Sada je Viola ostavila za sobom dim iz daščara, koji se mešao sa senkom sumraka i cikom žena i dece, i jahala je između borova na obali.

Tamo je bilo more. Čulo se kako se po žalu kotrlja oblutak. Bilo je mračno. A sada, kao da se kotrljalo gvožđe: to je jurio konjić a pod njegovim potkovicama su iz oblutaka vrcale iskre. Sa jednog niskog, povijenog bora, moj brat je gledao kako svetla senka plavokose

devojčice promiče obalom. Jedan talas sa malom perjanicom od pene, diže se sa mračnog mora, prope se i savi, pa odjezdi dalje sav beo, razbi se o obalu. Kozima okrznu senka devojčice na konju u punom kasu a na boru mu bela, slana pena poprska lice.

VI

Tih prvih dana koje je proveo na drveću, Kozimo nije sebi postavljao neke određene zadatke niti je pravio planove, već je, pre svega, želeo da svoje carstvo upozna i njime zavlada. Odmah je nameravao da ga istraži sve do krajnjih granica, da prouči sve mogućnosti koje mu je pružalo, da upozna drvo po drvo, granu po granu. Kažem da je to nameravao, ali, u stvari, neprestano smo ga viđali iznad naših glava, zaposlenog i hitrog kao divlju zver za koju se i kad je pritajena i šćućurena, uvek može pomisliti da je spremna na skok.

Zašto je neprestano navraćao u naš park? Kad bismo ga kroz majčin dogled videli kako se prebacuje sa platana na cer, činilo nam se da silu koja ga goni napred, da strast koja je njime potpuno ovladala, još pothranjuje onaj sukob s nama, da nas želi mučiti ili naljutiti. (Kažem »nas« jer još nisam bio načisto šta misli o meni. Kad mu je bilo nešto potrebno, ponašao se kao da naša veza nikad i nije bila dovedena u pitanje, inače bi mi prolazio iznad glave kao da me i ne primećuje.)

Ali on je u našem parku bio samo u prolazu. Privlačio ga je zid pored

magnolije, videli smo ga kako u svako doba dana iza njega nestaje pa i onda kada je plavokosa devojčica još sigurno spavala ili kad bi je cela četa vaspitačica i tetaka zatvorila u kuću. U parku porodice D'Ondariva grane su se dizale kao surle neobičnih životinja i raslo je bilje zvezdastog, nazupčanog lišća, zelene kože kao u gmizavaca, talasali su se žuti i tanki bambusi, šušteći kao hartija. Obuzet mahnitom željom da do kraja uživa u tom svojevrsnom zelenilu, u svojevrsnoj svetlosti koja je kroz njega prosijavala, kao i u svojevrsnoj tišini, Kozimo bi se na najvišem drvetu okretao naglavce i, tako izvrnutom, park bi mu se pretvorio u šumu, nestvarnu šumu, jedan novi svet.

Tada bi se pojavila Viola. Kozimo bi je odjednom ugledao kako, sedeći na ljuljašci, uzima zalet, ili kako jaše na svome poniju, ili bi odnekud sa donjeg dela parka čuo mukli zov lovačkog roga.

Markiza i markizu D'Ondariva nikad nisu zabrinjavali izleti njihove devojčice. Kad bi išla u šetnju pešice, sve tetke su joj bile za petama, no čim bi uzjahala konjića, bila je slobodna kao ptica na grani, jer tetke nisu umele jahati i nisu mogle videti kuda ide. Sem toga, već i sama pomisao da bi se ona mogla družiti s tim skitnicama, bila je toliko neprihvatljiva da im tako nešto nije moglo ni pasti na pamet. Ali tog malog barona koji se šunjao po granju, odmah su primetile i bile su na oprezu, iako su ga gledale sa izvesnim nadmenim prezirom.

U našem ocu se, naprotiv, gorčina koja ga je obuzela zbog Kozimove neposlušnosti, sjedinila sa odvratnošću koju je osećao prema porodici D'Ondariva, pa je gotovo za sve osuđivao njih, kao da su oni njegovog

sina namamili u svoj park, ukazivali mu gostoprimstvo i hrabрили ga u njegovoj buntovničkoj igri. Stoga odluči da nešto preduzme kako bi uhvatio Kozima, i to ne na našem posedu, već upravo kad se bude nalazio u parku porodice D'Ondariva. Da bi pokazao kako su njegove namere prema našim susedima krajnje nemiroљjubive, nije hteo da sam stane na čelo pohoda, da iziđe na oči članovima porodice D'Ondariva i da od njih zatraži da mu vrate sina — što bi, ma koliko neopravdano, bilo otmeno, dostojno pravih plemića — već posla tamo četu slugu pod vođstvom viteza advokata Enee Silvija Karege.

Sa lestvama i konopcima, sluge priđoše rešetkastoj ogradi parka porodice D'Ondariva. Vitez advokat u dugoj dolami i sa fesom na glavi promrmlja da ih moli za dozvolu da uđe u njihov park i hiljadu puta im se izvini. Članovi porodice D'Ondariva su u prvi mah pomislili da dolaze da obrežu neko naše drvo čije se granje ispreplelo sa granjem njihovog drveća, zatim kad vitez promuca, gutajući reči: — Uhvati... uhva... — digavši glavu, gledajući granje i trčkarajući okolo, upitaše:

— Šta vam je pobeglo? Papagaj?

— Sin, prvorođeni sin, potomak naš — odgovori on spremno i, prislonivši lestve uz jedan indijski kesten, sam poče da se penje na njega. Kozimo je, kao da se ništa ne dešava, sedeo na drvetu i klatio nogama. Viola, takođe ravnodušna, trčala je stazicama i igrala se obručem. Sluge dodaše vitez advokatu konopce kojima je, ko zna kako, trebalo uhvatiti mog brata. Ali je Kozimo, pre no što se vitez popeo do sredine lestava, već bio na vrhu drugog drveta. Vitez naredi da premeste

lestve, i to se ponovi četiri-pet puta, i svaki put izgazi po jednu leju. Kozimo bi za to vreme u nekoliko skokova prešao na obližnje drvo. Oko Viole se odjednom okupiše bliže i dalje tetke, koje je uvedoše u kuću i zaključaše da ne bi gledala tu gužvu. Kozimo odlomi jednu granu, uhvati je obema rukama i njome tako jako zamahnu po vazduhu da je zafijukala.

— Gospodo draga, ne biste li mogli nastaviti taj lov u vašem prostranom parku? — upita markiz D'Ondariva, svečano se pojavivši na stepenicama letnjikovca, u kućnom ogrtaču i sa noćnom kapom na glavi, zbog čega je bio veoma sličan vitezadvokatu. — Vama se obraćam, vama iz roda Piovasko di Rondo, svima koliko god vas ima! — i napravi širok krug rukom koji obuhvati i malog barona na drvetu i njegovog polustrica i služinčad i sve što je iza zida bilo naše pod kapom nebeskom.

Tada Enea Silvio Karega promeni taktiku. On doskakuta do markiza i sasvim mirno, zamuckujući, počeo da mu priča o vodoskocima u bazenu, tamo dole, pa reče da se setio kako bi se mogao isterati mnogo viši, lepši mlaz, kojim bi se, kad bi se promenila rozeta, mogli takođe polivati travnjaci. To je bio novi dokaz da smo se od našeg polustrica mogli svemu nadati i da je bio prevrtljiv. Baron ga je ovamo poslao sa tačno određenim zadatkom i sa namerom da prečisti račune sa susedima. Zar je onda bilo na mestu da se upušta u prijateljsko ćaskanje sa markizom kao da mu se hteo dodvoriti? Tim pre što je vitezadvokat govorničke sposobnosti ispoljavao samo onda kada mu je to išlo u prilog i upravo u trenutku kad bi neko mogao pomisliti da je uzdržan. Najlepše je bilo to što mu je markiz poklonio punu pažnju, što je počeo da ga zapitkuje i što

ga je poveo da razgledaju sve bazene i vodoskoke. Bili su slično odeveni, sa kaftanima do peta, gotovo istog rasta, tako da ih je bilo teško razlikovati, a za njima je išla cela četa naših i njihovih slugu sa lestvama na ramenu koji više ni sami nisu znali šta da započnu.

Kozimo je, međutim, nesmetano skakao po drveću koje je raslo pred prozorima letnjikovca i pokušavao je da kroz zavese nazre odaju u koju su zatvorili Violu. Najzad ju je pronašao pa je bacio bobicu u okno oblepljeno hartijom.

Prozor se otvori, na njemu se pojavi plavokosa devojčica i reče:

— Ti si kriv što su me ovde zaključali — zatim zatvori prozor i navuče zavesu.

Kozima to teško pogodi.

Kada bi se moj brat pomamio, zaista smo imali razloga da strahujemo. Gledali smo ga kako juri (ako reč juriti ima nekog smisla kad je sa čvrstog tla preneseno u jedan svet nesigurnih oslonaca na raznim visinama između kojih zjapi praznina), pa nam se činilo da će se svakoga časa okliznuti i stropoštati, što se nikad nije desilo. Skakao je, trčkarao po nagnutoj grani, vešao se i peo na višu granu i posle takvih opasnih vratolomija, odjednom bi nestao.

Kuda je išao? Trčao je, trčao, prebacivao se sa cera na masline, na bukve i odjednom se obreo u šumi. Tu je stao, zadihan. Ispod njega se

prostirala livada. Niski vetar je mrsio guste busene trave i zelenilo se preivalo u nekoliko boja. Sa loptastih cvasti maslačka, koje zovu duvalicama, letelo je sitno paperje. Usred polja je rastao jedan bor usamljen, nedostižan, sa duguljastim šiškama. Detlići, veoma brze ptice smeđeg, tačkastog perja, stajale su na bodljikavim grančicama, propinjale se, klatile, neke su visile naglavce sa repom nagore, a kljunom nadole i kljucale su gusenice i semenke iz šiškarki.

Ta potreba da se prodre u jedan svet koji nije bilo lako osvojiti, potreba koja je moga brata i pobudila da krene putevima što vode preko drveća, još je, nezadovoljena, u njemu živela, tako da ga je obuzela mahnita želja da još dublje zađe u taj svet, da uspostavi vezu sa svakim listom, ljuskom, perom i šušnjem. Bila je to ona ljubav čoveka lovca prema svemu što živi, ljubav koju on ne ume drukčije da izrazi nego da u to uperi pušku. Još nesvestan te ljubavi, Kozimo je pokušavao da je izživi strasno istražujući prirodu.

Šuma je bila gusta, neprohodna. Kozimo je morao krčiti put, krešujući granje sabljicom. Strasni nemir koji ga je prožimao, postepeno se stišavao, jer je sada bio sav zaokupljen problemima sa kojima se suočavao i uplašen (nije hteo priznati, ali bio je uplašen) što je izišao iz njemu prisnih okvira. I tako, krčeći put kroz gusto rastinje, dođe do jednog mesta gde spazi dva oka što su ga netremice gledala, dva žuta oka, među lišćem, pravo pred sobom. Kozimo pruži sabljicu, razmaknu jednu granu pa je pusti da se polako vrati na svoje mesto. Zatim odahnu sa olakšanjem, nasmeja se svome strahu, jer je video čije su bile te žute oči. To su bile oči jedne mačke.

Slika mačke koju je nazreo čim je pomerio granu, jasno mu se urezala u sećanje a odmah potom opet je uzdrhtao od straha. Ta mačka, po svemu slična drugim mačkama, bila je strašna, užasna mačka, tako da bi svako čim bi je ugledao morao da krikne. Ko zna šta je to u njoj bilo tako zastrašujuće. Bila je to sijamska mačka, ali krupnija od ostalih mačaka njenog soja. To još uvek ništa ne znači, ali strašni su joj bili brkovi, kruti kao čekinje bodljikavog praseta, užasno je frktala kroz dvostruki niz igličastih, oštarih zuba i to frktanje se gotovo pre videlo nego što se čulo. Grozne su joj bile uši, veoma, veoma šiljaste, slične plamenim jezicima što streme uvis, obrasle sitnim maljama, strašna joj je bila dlaka, nakostrešena, dlaka koja joj se, slična svetlom ogrljku ježila oko zgrčenog vrata, a odatle su išle pruge koje su podrhtavale na slabinama kao da same sebe miluju, strašan joj je bio rep koji je digla tako neprirodno da je izgledalo da ga u tom položaju neće moći dugo držati. Svemu tome što je Kozimo u magnovenju video iza grane koju je pomakao i istog trenutka ispustio, tako da se vratila u prvobitni položaj, treba dodati i ono što nije stigao da vidi, već je samo zamišljao: veliki čuperak dlaka koji je oko šapa skrivao jake i oštre kandže spremne da ga izgrehu kao i ono što još nije video: između lišća žute dužice koje su bile u njega netremice uprte i koje su se okretale oko crne zenice i ono što je čuo, režanje sve muklije i jače, tako da je na osnovu svega zaključio da se našao pred najopasnijom divljom mačkom u šumi.

Nije se čuo ni cvrkut ni šuštanje lišća. Zver skoči, ali ne na dečaka, odskoči gotovo uspravno, i Kozimo se tome više začudi nego što se uplaši. Uplašio se tek kasnije kad je video mačku na jednoj grani iznad

same glave. Skupila se, video joj je trbuh obrastao dugačkom, gotovo belom dlakom, ispružene šape sa kandžama zarivenim u drvo, savijena leđa. Frktala je frrr... i sigurno se spremala da na njega skoči. Kozimo se izvanredno spretno, iako sasvim nesvesno, spusti na nižu granu. Frr... fffr ... frktala je divlja mačka i pri tome bi svaki put skočila čas na jednu čas na drugu stranu. Tako se ponovo našla na grani iznad Kozima. Moj brat opet skoči i opkorači najnižu granu bukve. Grana se pružala prilično visoko iznad zemlje, ali ipak ne toliko visoko da bi bilo opasnije skočiti na zemlju nego sačekati šta će zver preduzeti čim bude prestala s onim užasnim frktanjem što je ujedno ličilo na pređenje i na mijaukanje.

Kozimo diže jednu nogu kao da je naumio da skoči na zemlju, ali pošto su se u njemu sukobila dva nagona — prirodni nagon samoodržanja i upornost da ne siđe ni po koju cenu — on istovremeno butinama i kolenima steže granu. Dok se dečak još klatio na grani, mačka proceni da je kucnuo čas za skok. Ona polete na njega, nakostrešena, ispruženih kandži, frkćući. Kozimo pomisli da će biti najbolje da zažmuri i da ispruži sabljicu, ali to je bilo glupo, jer mačka lako izbeže oštricu i skoči mu na glavu, sigurna da će ga povući sa sobom na zemlju, ako mu u nju zarije kandže. Mačka počne Kozima grepsti po licu, ali on ne pade sa grane, koju je čvrsto stegao kolenima, već leže nauznak. Mačka se tome nikako nije nadala pa izgubivši ravnotežu, sama pade s drveta. Ona pokuša da se zadrži, da zarije kandže u granu pa se praćnu i obrnu u vazduhu: jedan tren koji je Kozimu bio dovoljan da joj u iznenadnom, pobedničkom poletu, sjuri sabljicu u trbuh i na nju je natakne dok je ona mijauknula.

Bio je spasen iako obliven krvlju. Zver je natakao na sablju kao na ražanj

a ona mu je sa tri nokta zaparala obraz od oka do brade. Urlao je od bola i od sreće što je izvojevao pobedu i ništa nije shvatao i čvrsto se držao na grani, čvrsto je držao sablju, mrtvu mačku u tom grozničavom trenutku prve pobjede i bio je svestan da je svaka pobjeda gorka, da sada ne sme skrenuti s puta koji je odabrao i da mu neće biti dana milost koju uživaju poraženi.

I tako sam ga video kako se vraća po drveću, okrvavljenog prsluka, raspletenog perćina ispod izgnječenog trorogog šešira i kako drži za rep tu mrtvu divlju mačku koja se sada nije razlikovala od obične mačke.

Otrčah generalici na terasu.

— Gospođo majko — viknuh — on je ranjen!

— Was? Kako ranjen? — upita ona i već je uprla dogled u drveće.

— Lepo! Ranjen tako da liči na ranjenika! — odvalih ja, i generalica, po svoj prilici, zaključila da je moja ocena tačna jer, prateći ga dogledom dok je skakao brže nego ikad, reče:

— Das stimmt.¹³

Ona odmah počela da sprema gazu, i flastere, i meleme kao da mora snabdjeti ambulantu celog bataljona i sve mi to dade da mu ponesem ne pomišljajući da bi on, pošto treba da vida rane, mogao odlučiti da se

¹³ Tako je! — (Prim. prev.)

vрати kući. Sa smotuljkom zavoja otrčao sam u park i čekao sam ga na poslednjem dudu pored zida porodice D'Ondariva, jer je već bio nestao tamo, prešavši preko magnolije.

U parku porodice D'Ondariva Kozimo se pobedonosno pojavi sa ubijenom životinjom. A šta je ugledao na čistini ispred letnjikovca? Kočije spremne za putovanje, sluge koje tovare prtljag u mrežu za pakete i među mnoštvom vaspitačica i strogih tetaka u crnini, Violu u putnoj haljini grli markiza i markizu.

— Viola! — viknu on i diže mačku koju je držao za rep.

— Kuda ćeš?

Svi koji su se okupili oko kočija pogledaše gore u granje i kad ga videše pocepanog, krvavo izobličena lica, sa mrtvom životinjom u ruci, trgoše se i zaprepastiše se. — Ici de nouveau! Et arrangé de quelle facon!¹⁴ — i sve tetke počеше mahnito da guraju devojčicu prema kočijama.

Viola se okrete, diže nos, a zatim prkosno, jetko, zgađeno i naduveno, ljuta na rodbinu, a možda i na Kozima, razgovetno reče (sigurno odgovarajući na njegovo pitanje) : — Šalju me u koledž! — i okrete se da bi se popela u kočije. Nije udostojila ni jednim pogledom ni njega ni njegov ulov.

Već su zatvorili vratašca, kočijaš je seo na svoje sedište, a Kozimo se još

¹⁴ Evo ga opet! I kako se samo udesio! — (Prim. prev.)

nikako nije mogao pomiriti s tim odlaskom, pa pokuša da privuče njenu pažnju, da joj stavi do znanja kako je njoj posvetio tu krvavu pobjedu, ali sve to nije umeo da izrazi, već samo viknu: — Pobedio sam mačku!

Bič zafijuka, kočije krenuše, tetke počеше da mašu maramicama a sa prozorčića se začu: — Čestitam! — što mu dobaci Viola, ali se nije moglo znati da li kao izraz oduševljenja ili kao porugu.

To je bio njihov oproštaj. Napetost, bol od ogrebotina, razočaranje što se svojim podvigom nije proslavio, očajanje zbog iznenadnog rastanka, sve se to u Kozimu nakupi i on briznu u gorak plač, počе da jeca, da rida i da lomi grančice.

— Hors d'ici! Hors d'ici! Polisson sauvage! Hors de notre jardin!¹⁵ —
grdile su ga tetke, i sve sluge porodice D'Ondariva dotrčaše sa dugačkim štapovima ili su ga gađali kamenjem da bi ga oterali.

Jecajući i jaučući, Kozimo baci mrtvu mačku u lice onima koji su se okupili oko drveta. Sluge uhvatiše životinju za rep i baciše je na đubrište.

Kad sam saznao da je naša susedka otputovala, gotovo sam se ponadao da će Kozimo sići s drveta. Ni sam ne znam zašto sam odluku svoga brata da ostane na drveću, dovodio u vezu s tom devojčicom, bolje rečeno i sa tom devojčicom.

Međutim, o njegovom silasku — ni govora! Popeo sam se na drvo i

¹⁵ Napolje! Napolje! Divlja skitnice. Iziđi iz našeg parka! — (Prim. prev.)

odneo mu zavoje i flastere, i on je sam vidao ogrebotine na licu i na rukama. Zatim je zatražio konopac i kuku. Time je sa jedne masline koja je nadvisila đubrište porodice D'Ondariva, upecao mrtvu mačku. On je odra, uštavi kožu kako je najbolje znao i umeo i od nje napravi kapu. To je bila njegova prva krznena kapa, a takve je kasnije nosio celog života.

VII

Poslednji pokušaj da se Kozimo uhvati, potekao je od naše sestre Batiste. Ona je, razume se, radila na svoju ruku, nije se ni s kim savetovala, kao i uvek, buškala je nešto ispod žita. Jedne noći iziđe u park sa bakračem punim lepka i sa lestvicama i odozgo do dole premaza jedan rogač. Na to drvo je Kozimo obično sedao svakog jutra.

Ujutru su na rogaču bili zalepljeni češljugari koji su lepetali krilima, carići uvaljani u žitku masu, noćni leptiri, lišće koje je naneo vetar, jedan veveričji rep, ali i jedan deo Kozimovog fraka. Možda je seo na granu a onda je nekako uspeo da se iskobelja ili je, naprotiv — a to je bilo verovatnije pošto sam primetio da odskora ne nosi frak — tu krpu zalepio za drvo namerno, da nam se naruga. No drvo je bilo zagađeno pa se kasnije i osušilo.

Postepeno smo se sve više učvršćivali u uverenju da se Kozimo neće vratiti pa je to čak poverovao i naš otac. Otkako se moj brat pentrao po drveću širom Ombroze, baron se nije usuđivao šetati imanjem, jer je

smatrao da je takvim postupkom dovedena u pitanje čast vojvodstva. Svakim danom se sve više menjao u licu, obrazi su mu upali i ne bih znao reći je li ga više pritiskala roditeljska briga za Kozima ili strah kako li će se njegovo ponašanje odraziti na dinastičke borbe. Ta dva osećanja su se sada stopila u jedno, jer je Kozimo bio njegov prvorođeni sin, naslednik titule, pa iako nije dolično da jedan baron skače po drveću kao ptica, još manje se to može dopustiti jednom vojvodi, ma koliko bio mlad i zelen, i nastojanje da im osporavana plemićka titula najzad bude dodeljena, pored takvog ponašanja naslednika, sigurno nije mogla računati na ničiju podršku.

To su, razume se, bile uzaludne brige, jer su prohteve našeg oca stanovnici Ombroze ismejivali, a plemstvo koje je imalo letnjikovce u okolini, smatralo ga je malo ćaknutim. Plemstvo se sada obično duže zadržavalo u svojim letnjikovcima u nekom pitomom kraju nego u zamkovima na feudalnim dobrima, i to je bio pokušaj da se živi u miru, običnim građanskim životom. Ko je još mislio na staro vojvodstvo Ombroze? Čar Ombroze je bio u tome što je ona pripadala svakome i nikome. Markizi D'Ondariva, gospodari skoro svih poseda, polagali su na nju izvesna prava, ali ona je već odavno bila slobodna opština, potčinjena Republici Đenovi. Mi smo u njoj mogli živeti mirno, okruženi posedima koje smo nasledili i posedima koje smo budzašto kupili od opštine u trenutku kada je grcala u dugovima. I šta se onda tu još moglo tražiti? Oko nas je živela mala zajednica plemstva u svojim letnjikovcima, okruženim parkovima i povrtnjacima koji su se pružali do mora. Svi su živeli veselo, posećivali su se, odlazili u lov, život nije bio skup, uživali smo izvesna preimućstva dvorana a pri tom nismo imali neprilika,

obaveza i troškova onih koji moraju voditi brigu o kraljevskoj porodici, prestonici, politici. Ali naš otac to nije umeo da ceni, on se osećao razvlašćenim vlastodršcem i sa susednim plemstvom je najzad prekinuo sve odnose (naša majka, strankinja, može se reći da te odnose nikad i nije uspostavila), što je imalo i svojih dobrih strana, jer pošto nikog nismo posećivali, nismo se ni izlagali troškovima prijema i tako smo mogli prikriti naše ne baš sjajno imovinsko stanje.

Ne bi se moglo reći ni da smo s narodom iz Ombroze bili u boljim odnosima. I sami znate kakvi su ti Ombrožani, pomalo tvrđice, veoma poslovni. U to vreme su limunovi bili na ceni jer su povlašćene klase sve više pile zašećerenu limunadu pa su svuda zasadili voćnjake sa limunovima i osposobili luku koju su nekad davno razrušili gusari. Okruženi Đenovskom Republikom, posedima kralja od Sardinije, Kraljevinom Francuskom i biskupskim posedima, trgovali su sa svima njima, nemajući obzira ni prema kome, i sve bi bilo dobro da nije trebalo plaćati namete Đenovi. Našli bi se na velikoj mucu kad god bi došlo vreme ubiranja poreza zbog čega je svake godine dolazilo do pobuna protiv poreznika Republike.

Kad god bi izbili ti nemiri zbog nameta, baron Di Rondo bi se ponadao da je kucnuo čas da mu ponude titulu vojvode. Tada bi izlazio na trg, nudio se žiteljima Ombroze za zaštitnika, ali bi ubrzo morao pobeći, jer bi ga počeli gađati trulim limunovima. Tada bi govorio da je protiv njega skovana zavera i da je to, kao obično, maslo jezuita. Uobrazio je da se između jezuita i njega vodi borba na život i smrt i da taj red nema pametnija posla nego da njemu radi o glavi. U stvari, u pitanju su bile

samo izvesne nesuglasice do kojih je došlo zbog jednog povrtnjaka oko kojega su se sporili naša porodica i jezuitski red. To je bio povod svađe i pošto je u to vreme baron bio u dobrim odnosima sa biskupom, pošlo mu je za rukom da sa teritorije biskupije ukloni oca provincijala. Otada je naš otac verovao da jezuitski red šalje uhode koje mu ugrožavaju život i pokušavaju da ga liše njegovih prava. On je sa svoje strane nastojao da sakupi vojsku vernika koji bi oslobodili biskupa koga su, po njegovom mišljenju, zarobili jezuiti, štitio je sve one koji bi izjavili da ih oni progone i davao im utočište, pa je tako i izabrao za našeg duhovnog vođu tog vajnog jansenistu koji je uvek lebdeo u oblacima.

Poverenje našeg oca uživala je samo jedna osoba, vitez advokat. Baron je imao izvesne slabosti prema tom svom polubratu kao da mu je on neki nesrećni sin jedinac. Ne bih znao reći jesmo li mi tada bili toga svesni, ali uveren sam da je u našem odnosu prema Karegi bilo i malo ljubomore zbog toga što je našem ocu više prirastao za srce taj pedesetogodišnji brat nego mi dečaci. Uostalom, nismo ga samo mi gledali popreko. Generalica i Batista su se pretvarale da ga poštuju, a, u stvari, nikako ga nisu trpele. Prividno ponizan, on u suštini nije ni za koga mario, a možda nas je i sve mrzeo, čak i barona kojemu je toliko mnogo dugovao. Vitez advokat nije bio govorljiv, nekad je čak izgledalo da je gluvonem ili da ne zna naš jezik. Ko zna kako je ranije mogao da se bavi advokaturom i da li je već tada, pre odlaska u Tursku, bio tako zatvoren. Ali je po svoj prilici ipak bio bistar čim je od Turaka naučio kako se izvode svi oni proračuni iz oblasti hidraulike, jedino čemu je danas mogao da se potpuno posveti, zbog čega ga je moj otac veoma cenio. Nikad nisam uspeo da proniknem u tajnu njegove prošlosti, niti da saznam ko mu je

bila majka, ni u kakvim je odnosima u mladosti bio s našim dedom (sigurno ga je i on voleo čim mu je pružio mogućnost da se školuje i da postane advokat i čim mu je podario titulu viteza) ni kako je dospao u Tursku. Čak se nije znalo je li tako dugo boravio baš u Turskoj ili u nekoj berberskoj zemlji Tunisu, Alžiru, to jest u nekoj muslimanskoj zemlji, a govorilo se da je prešao na islam. Svašta se pričalo: da je zauzimao veoma važne položaje, da je bio sultanov dostojanstvenik, majstor za navodnjavanje pri carskom divanu ili nešto tome slično, a onda je zbog neke zavere na dvoru ili zbog ženske ljubomore ili zbog gubitka na kocki, pao u nemilost i bio prodat u roblje. Zna se da je nađen na nekoj turskoj galiji koju su zarobili Venecijanci i da je na njoj okovan veslao sa ostalim robovima, kao i da su ga ti isti Venecijanci oslobodili. Po Veneciji se potucao kao poslednji bednik dok opet nešto nije zakuvao, zametnuo kavgu (ko zna s kim je uopšte i mogao zametnuti kavgu jedan tako snishodljiv čovek) pa su ga ponovo bacili u kvrge. Oslobodio ga je naš otac, preko jakih veza koje je imao u Đenovskoj Republici i doveo ga je k nama, tog ćelavog čovečuljka sa crnom bradom, preplašenog, koji gotovo nije umeo ni reč da proslovi (bio sam dete, ali mi se prizor koji se odigrao te večeri urezao u sećanje), uvijenog u nekakve široke ogrtače koji nisu bili njegovi. Naš otac ga je predstavio svima kao uvaženu ličnost, postavio ga je za upravitelja naših dobara, dodelio mu je radnu sobu u koju je on neprestano trpao neke hartije u neredu. Vitez advokat je nosio dugi kaftan i kapu sličnu fesu, a tako se u to doba obično oblačilo plemstvo i građanstvo kad se zatvaralo u radne sobe. Ali on, istini za volju, gotovo nikad i nije sedeo u radnoj sobi pa je počeo da tako odeven izlazi i napolje, u prirodu. Najzad u toj turskoj nošnji počeo da seda i za sto, a što je najčudnije, naš otac koji je toliko mnogo

polagao na etikeciju, nije mu to zamerio.

I pored svojih upravnih dužnosti, vitez advokat gotovo nikad nije ni reč progovorio sa upraviteljima pojedinih dobara ili zakupcima zemljišta ili napoličarima, pošto je po prirodi bio tih čovek a i zamuckivao je pa je praktični deo posla, u stvari, pao ocu na leđa i on je izdavao naređenja, nadzirao ljude. Enea Silvio Karega nam je vodio knjige računa i ne znam je li nam išlo tako loše zato što je on loše vodio knjige ili su knjige vođene loše zato što je nama išlo loše. Sem toga je pravio proračune i nacрте kanala za navodnjavanje pa bi linijama, brojkama i turskim rečima išarao celu veliku tablu. Naš otac bi se povremeno s njim zatvarao u radnu sobu i tamo ostajao satima (tada se vitez advokat najduže zadržavao u toj prostoriji) i uskoro bi kroz zatvorena vrata do nas dopirao povišen baronov glas, odlomci svađe u talasima, a pri tom se vitez živ nije čuo. Zatim bi se vrata otvorila, vitez advokat bi izišao sitnim brzim koracima, nogu skrivenih pod naborima dugačkog kaftana i sa fesom koji mu je štrčao na temenu, izišao bi kroz staklena vrata u park i krenuo u polje. — Enea Silvio! Enea Silvio! — vikao je naš otac i trčao za njim, ali njegov polubrat je već bio zašao među redove vinove loze ili među limunove, i videlo se samo kako crveni fes uporno odmiče kroz zelenilo. Naš otac bi ga pratio i dozivao bi ga. Uskoro bismo ih videli kako se vraćaju. Baron bi još uvek nešto raspravljao i širio ruke, a mali vitez bi išao pored njega, pogrbljen sa stegnutim pestima u džepovima kaftana.

VIII

Tih dana je Kozimo često pozivao na takmičenje ljude sa zemlje, pozivao ih je na takmičenje u gađanju, raznim veštinama, u svemu onome što je umeo da izvede na vrhu drveta, već i zato da bi proverio svoje mogućnosti. Pozivao je dečake da se s njim nadmeću u igri žabica, to jest u bacanju pljosnatih kamenčića. Nalazili su se u okolini Porta Kaperi, između daščara siromaha i skitnica. Sa jednog polusuvog i golog cera, Kozimo se upravo igrao žabica kad vide kako k njemu jaše neki konjanik, visok, malo pogrbljen, ogrnut crnom kabanicom. U njemu ubrzo prepoznade svoga oca. Derani se razbežашe, žene ostadoše na pragovima potleušica da vide šta će se desiti.

Baron Arminio dojaha do drveta. Sunce se klonilo zapadu i nebo je bilo rumeno. Kozimo je stajao između golih grana. Gledali su se u oči. To je bilo prvi put posle onog ručka za kojim su posluženi puževi, da su se našli tako licem u lice. Prošlo je mnogo vremena, mnogo šta se izmenilo, jedan i drugi su bili svesni da sada više nisu u pitanju puževi, ni sinovska pokornost, ni prevlast očeva, da bi od mnogo šta logičnog i razboritog što su jedan drugom mogli reći, sve bilo neumesno, pa ipak su nešto morali reći.

— Pravite od sebe pajaca! — poče otac gorko. — Je li to dostojno jednog plemića? — (Govorio mu je vi kao uvek kad bi ga ozbiljno prekorevao, ali sada je to značilo i da se od njega ograđuje, da se drži na odstojanju.)

— Plemić je plemić, gospodine oče, pa bio na zemlji ili na drvetu — odgovori Kozimo i odmah dodade: — Ako se dolično ponaša.

— To je mudra izreka — mrgodno se složi baron — iako ste maločas krali šljive jednom zakupcu.

To je bilo istina. Moj brat nije imao kud. Šta je mogao odgovoriti. On se nasmeši, ali ni nadmeno ni podrugljivo. Nasmehi se stidljivo i pocrvene.

I otac se nasmeši, nasmeši se setno i, ko zna zašto, i on pocrvene. — Uortačili ste se na kopilanima i prosjacima — reče zatim.

— Ne, gospodine oče, ja sam svoj čovek i svako je svoj čovek — reče Kozimo odlučno.

— Pozivam vas da siđete na zemlju — reče baron smireno, gotovo nečujno — i da se vratite dužnostima koje vam nameće vaš položaj.

— Nemam nameru da vas poslušam, gospodine oče — reče Kozimo — žao mi je.

Obojici je bilo neugodno, mučno. Svaki je znao šta će onaj drugi reći. — A vaše školovanje? Vaša hrišćanska pobožnost? — upita otac. — Nameravate li da živite kao kakav američki divljak?

Kozimo je ćutao. O tome još nikad nije razmišljao niti je hteo da

razmišlja. Zatim reče: — Smatrate li da zato što živim nekoliko metara iznad zemlje do mene neće dopreti dobre pouke?

I to je bio duhovit odgovor ali njime je već na izvestan način, umanjio značaj svoga čina. Prema tome, taj odgovor je ujedno bio i znak slabosti.

To otac oseti i postade ubedljivi: — Pobuna se ne meri metrima — reče on. — I kad se udaljimo samo nekoliko pedalja, naš odlazak može biti nepovratan.

Moj brat je opet mogao naći otmen odgovor pa makar se poslužio i nekom latinskom izrekom, jer smo ih u to vreme sijaset znali napamet iako se sada nijedne više ne sećam. Ali već mu je bilo dozlogrdilo da stoji tu i izigrava otmenog čoveka pa isplazi jezik i viknu: — Ali ja sa drveta mogu sve da prepisam! — Ta rečenica nije bila naročito duhovita, ali je njome otac bio ometen da dalje postavlja pitanja.

Kao da su ga čuli, mangupi oko Porta Kaperi zagrajaše. Konj barona Di Rondo odskoči u stranu, baron pritegnu uzde i uvi se u ogrtač kao da se sprema da ode. Ali se okrenu, izvuče jednu ruku iz ogrtača i upirući prst u nebo na kojem su se brzo gomilali crni oblaci, viknu: — Pazi, sine, onaj gore može da prepisa sve nas! — pa obode konja.

Kiša, tako dugo očekivana na poljima, poče da pada u krupnim, retkim kapima. Između daščara raštrkaše se dečaci sa kapuljačama od sargije i zapevaše: — Pada kiša! Pada kiša! Nebo na nas piša! — Kozimo nestade, hvatajući se za lisnato granje sa kojega je već kapala voda, tako da bi

mu se, čim bi ga se dotakao, na glavu sručio čitav pljusak.

Čim sam video da pada kiša, odmah sam se za njega zabrinuo. Zamišljao sam kako se pokisao privija uz neko deblo i ne može se zaštititi od kosih mlazeva. Ali već sam znao da ga oluja neće primorati da se vrati. Otrčah majci: — Pada kiša! Šta će biti sa Kozimom, gospođo majko?

Generalica razmače zavese i pogleda kišu. Bila je mirna. — Kad pada kiša, najnezgodnije je što nastaje blato. Pošto je Kozimo na drvetu, te nezgode će biti pošteđen.

— Hoće li ga krošnje moći zaštititi?

— Povuci će se u skrovište.

— Koje skrovište, gospođo majko?

— Sigurno se pobrinuo da ga na vreme sagradi.

— Zar ne bi bilo bolje da ga potražim i da mu odnesem kišobran?

Kao da ju je reč »kišobran« odjednom otrgla od njene poljske osmatračnice i u njoj opet probudila materinsku brigu, generalica reče:

— Ja, ganz gewiss!¹⁶ Ponesi mu i bocu tople medovine, uvijene u vunenu čarapu. I komad nepromočivog platna da ga prostre na drvo... Gde li je sada jadnik... Nadajmo se da ćeš ga naći...

¹⁶ Da, razume se! — (Prim. prev.)

Izišao sam na kišu natovaren zavežljajima, pod velikim zelenim kišobranom, dok sam drugi kišobran, zatvoren, namenjen Kozimu, stezao pod miškom.

Dozivao sam ga našim zviždukom, ali odgovarao mi je samo neprekidni šum kiše po rastinju. Bilo je mračno. Kad sam izišao iz parka, nisam znao na koju ću stranu. Hodao sam nasumce po klizavom kamenju, mokrim livadama, barama i zviždao sam mu a da bi se to moje dozivanje čulo što dalje, naginjao sam kišobran pa me pljusak šibao po licu i sa usana mi spirao zvižduk. Hteo sam se uputiti prema državnim dobrima pod visokim drvećem, misleći da je, možda, tamo napravio sklonište, ali sam u mraku zalutao i stao sam, stežući u rukama kišobrane i zavežljaje i samo me je boca medovine, uvijena u vunenu čarapu, pomalo zagrevala.

Kad odjednom, negde gore visoko, u mraku, spazih svetlost između krošnji, svetlost koja nije mogla biti ni mesec ni zvezda. Učini mi se da mi se odazvao zviždanjem.

— Kozimooo!

— Bjađooo! — začu se kroz kiše jedan glas odozgo s vrha.

— Gde si?

— Ovde...! Poći ću ti u susret, ali požuri, pokisnuću!

Našli smo se. Uvijen u ćebe, sišao je na najnižu rašljastu granu jedne

vrbe da bi me uputio kako ću se kroz zamršeni splet granja popeti do visoke bukve, odakle je dopirala ona svetlost. Odmah mu pružih kišobran i nekoliko zavežljaja pa smo pokušali da se popnemo sa otvorenim kišobranima ali to je bilo neizvodljivo i svejedno smo pokisli. Najzad stigismo tamo kuda me je vodio. U prvi mah sam video samo neku svetlost koja je, po svemu sudeći, prodirala kroz pukotine na jednom šatoru.

Kozimo zadiže jedan kraj tog šatora i propusti me. Nađoh se u neakvoj izbi, osvetljenoj fenjerom, pokrivenoj i sa svih strana zastrtoj zastorima i prostirkama, sa deblom bukve u sredini, podom od dasaka, u izbi napravljenoj na debelim granama. U prvi mah mi se učini da sam ušao u sjajni dvorac, ali uskoro primetih da je sklonište nesigurno, jer čim smo obojica u njega ušli, ravnoteža je bila poremećena i Kozimo je odmah morao zapušiti neke pukotine i poravnati ulegnuća. On čak iznese oba kišobrana koja sam doneo i otvori ih pa njima pokri dve rupe na tavanici. No sklonište je prokišnjavalo na drugim mestima i obojica smo pokisli. Bilo nam je hladno kao da smo sedeli napolju. Srećom tu se našla i hrpa pokrivača pod koju smo se zavukli tako da nam je samo glava izvirivala. Svetlost fenjera bila je slaba, lelujava i na tavanicu i zidove ovog čudnog čardaka, granje i lišće bacalo je izukrštane senke. Kozimo je željno srkao medovinu i duvao: — Uh! Uh!

— Lepo sklonište — primetih.

— Sklepano je na brzinu — spremno mi odvrati Kozimo. — Treba brižljivije da razradim plan gradnje.

— Jesi li ga podigao sam?

— Kako bih drukčije? Niko ga nije video.

— Smem li ja dolaziti?

— Ne smeš. Pokazao bi drugima put.

— Tata je kazao da te više neće tražiti.

— Svejedno. Ovo mora da ostane tajna.

— Zar zbog onih malih kradljivaca? Ja sam mislio da su ti oni prijatelji.

— Kako kada.

— A devojčica na poniju?

— Šta te se tiče?

— Hteo sam reći je li ti prijateljica, igrate li se zajedno.

— Kako kada.

— Zašto kako kada?

— Zato što jedanput neću ja, a drugi put neće ona.

— A da li bi njoj, da li bi njoj dozvolio da se popne ovamo?

Kozimo se namršti i poče da širi neku asuru koja je bila savijena na jednoj grani. — Kad bi došla, dozvolio bih joj — reče ozbiljno.

— Zar ne želi da dođe?

Kozimo leže. — Otputovala je.

— Kaži mi — upitah ga tiho — jeste li vereni?

— Nismo — odgovori moj brat i posle toga je dugo ćutao.

Sutra se vreme prolepšalo i bi odlučeno da opat Fošlafler nastavi da poučava Kozima. Nije rečeno kako. Bez uvijanja i čak pomalo osorno, baron pozva opata (— Umesto da stojite tu i prodajete zjala, opate ... —) da kako zna potraži mog brata i naredi mu da prevede nešto iz Vergilija. Zatim se uplaši da je opata doveo u nepriliku i pokuša da mu olakša zadatak, pa meni reče: — Idi i kaži svom bratu da kroz pola sata bude u parku da bi mu opat održao čas latinskog. — To reče veoma mirno, tonom koji je i nadalje hteo zadržati. Prema Kozimu, koji je sada živeo na drvetu, trebalo je postupati kao ranije.

I tako je čas održan. Moj brat je opkoračio jednu brestovu granu, noge su mu visile, a opat je sedeo dole na travi na nekoj šamlici pa su zajedno

ponavljali heksametre. Ja sam se igrao u blizini i jedno vreme nisam na njih obraćao pažnju. Kad sam se vratio, i opat je bio na drvetu.

Dugačkim, mršavim nogama u crnim čarapama, pokušavao je da se popne na jednu rašljastu granu, a Kozimo mu je pomagao, pridržavajući ga za lakat. Starac se udobno smestio, pa su on i Kozimo zajedno sricali jedno teško poglavlje, nagnuti nad knjigom. Po svemu sudeći, moj brat se pokazao vanredno marljiv.

A onda, ni sam ne znam kako se to desilo, zašto je učenik pobegao, možda zato što se opat tamo gore opet zaneo i što se kao obično zagledao u jednu tačku, tek stari se pop u crnoj rizi sam našao među granjem sa knjigom na kolenima i zabezegnuto je gledao jednog belog leptira koji je leteo. Kad leptir odlete, opat primeti da se nalazi na drvetu i uplaši se. On obgrli debelo i poče zapomagati: — Au secours! Au secours!¹⁷ — vikao je sve dok ne dotrčaše sluge sa lestvama. Tada se polako smiri i siđe.

IX

I tako je Kozimo, pored svog toliko izvikanog odmetništva, živeo uz nas gotovo kao i ranije. Bio je usamljenik koji nije izbegavao ljude. Štaviše, po svemu sudeći, jedino mu je do ljudi i bilo stalo. Penjao se po drveću iznad predela gde su ratari kopali, prevrtali đubre, kosili livade i ljubazno ih pozdravljao. Oni su začuđeno dizali glave, a on im je odmah pokazivao gde se nalazi, jer se bio odvikao lošeg običaja da se ruga i zbija šale sa

¹⁷ U pomoć! U pomoć! — (Prim. prev.)

ljudima koji su prolazili ispod drveća, što smo nekad zajedno činili. U prvo vreme kad su seljaci videli da prelazi tolika rastojanja, verući se isključivo po granju, nisu mogli doći k sebi od čuda i bili su u nedoumici da li da ga pozdrave skidanjem šešira kako se obično pozdravljaju feudalni gospodari ili da mu se samo jave kao svakom deranu. Zatim su se navikli na njega i izmenjali bi s njim nekoliko reči o poljskim radovima, o vremenu, pa su čak pokazivali i izvesno razumevanje prema tom njegovom nastranom običaju da živi na drveću, koji nije bio ni bolji ni gori od mnogih drugih nastranih običaja gospode.

Kozimo je satima stajao na drvetu, gledao ih kako rade i zapitkivao ih je kako đubre zemlju i kako je zasejavaju, što se nikad ranije nije dešavalo dok je hodio zemljom, jer je bio suviše nadmen da bi se i jednom jedinom reči obratio seljacima ili slugama. Katkad bi ih čak upozorio da im brazda koju su iskopali nije prava ili bi ih obavestio da je na obližnjoj njivi sazreo paradajz. Ponekad im se nudio da će im učiniti neke male usluge, kao, na primer, da će poći kovačevoj ženi i zamoliti je da mu da brus ili da će obavestiti nekog vrtlara da će mu navratiti vodu u povrtnjak. A kada bi pošao nekim poslom koji su mu seljaci poverili i video da je na žitno polje sletelo jato vrabaca, počeo bi da viče i maše kapom da bi ih zaplašio.

Za vreme njegovih samotnih lutanja šumama, susreti sa ljudima, iako veoma retki, ostavljali su na njega dubok utisak jer su to bili susreti sa ljudima sa kojima mi ne dolazimo u dodir. U to vreme, u šumama su bivakovale mnoge siromašne skitnice: ugljari, kotlari, staklari, porodice koje je glad oterala iz njihovih sela da zarađuju hleb nesigurnim

zanatima. Radionice su smeštali pod vedrim nebom i podizali su kolibe od granja u kojima su noćili. U početku su zazirali od dečaka u krzненоj odeći koji se verao po drveću, a naročito su ga se bojale žene koje su ga smatrale đavolkom, ali kasnije se s njima sprijateljio i satima ih je gledao kako rade, a uveče kad bi se okupili oko vatre, seo bi na obližnju granu i slušao njihove priče.

Na proplanku pokrivenom utabanom, sivkastom zemljom, bilo je najviše ugljara. Vikali su: »Hura i hota«, jer su to bili ljudi iz Bergama koji su govorili nerazumljivim jezikom. Bili su veoma snažni, zatvoreni u sebe i jednostušni, družina poznata po brojnim srođnicima, vezama i svađama, koja se razmilela po svim šumama. Kozimo bi povremeno posredovao između dva bratstva, nosio bi poruke i uzimao na sebe razne dužnosti.

— Rekli su mi oni ispod Rovere Rosa da vam kažem da huglja hima hispod hobronka!

— Odgovori im da hidu hodmah hore!

Pamtio je te tajanstvene suglasnike i pokušavao da podražava govor ugljara kao što je pokušavao da podražava ćurlik ptica koje su ga ujutru budile.

Iako se već pročulo da jedan sin barona Di Rondo mesecima ne silazi sa drveća, naš otac je pred tuđincima to još uvek pokušavao da zataji. Posetiše nas grofovi D'Estomak koji su, na putu za Francusku, gde su u Tulonskom zalivu imali posede, želeli da se kod nas odmore. Ne znam

kakvi su se sve interesi ispod toga krili, ali sam siguran da im je bila potrebna saglasnost barona Di Rondo da bi povratili neka dobra ili da bi dobili potvrdu kurije za jednog svog sina biskupa, a naš otac je, naravno, na tom savezu gradio kulu planova za svoje dinastičke zahteve nad Ombrozom.

Priređen je ručak i bilo je smrtno dosadno zbog tolikih komplimenata kojima su nas obasuli. Gosti su sa sobom vodili i jednog sina fićfirića sa perikom na glavi. Baron predstavi sinove, to jest samo mene pa reče: — Moja kćer Batista, jadnica, živi veoma povučeno, mnogo je pobožna, ne znam hoćete li je moći videti. Ali ta glupača se pojavi sa redovničkom kapom na glavi, sva nakinđurena raznim vrpcama i širitima, napuderisana, sa rukavicama do lakta. Treba je razumeti, jer posle onog slučaja sa mladim markizom Dela Mela, sem slugu i seljaka, nije videla nijednog mladića. Mladi grof D'Estomak joj se pokloni, ona se histerično zacereka. Baron koji je već kćer bio otpisao kao izgubljen slučaj, poče da kuje planove.

Grof je, međutim, bio sasvim ravnodušan. On upita: — Zar niste imali još jednog sina, Monsieur Arminio?

— O, da, starijeg — odgovori naš otac — ali, zamislite, kakav slučaj, baš sada je u lovu.

Nije lagao jer je u to doba Kozimo uvek bio u šumi sa puškom u ruci i u zasedi je čekao zečeve i drozdove. Pušku sam mu nabavio ja, laku pušku kojom je Batista lovila miševе i koju je nedavno, kad je zanemarila lov,

ostavila i okačila na ekser.

Grof tada poče da se raspituje za divljač u okolini. Baron je odgovarao uopšteno pošto nije umeo da lovi, jer nije bio strpljiv i nije imao razvijen smisao za posmatranje okoline. Ja sam se umešao u razgovor iako mi je bilo zabranjeno da starijima upadam u reč.

— Šta ti o tome znaš tako mlad i zelen — primeti grof.

— Ja skupljam životinje koje moj brat ustrela i nosim mu ih na... — rekoah ali me naš otac preseče:

— Ko tebe nešto pita? Idi da se igraš!

Sedeli smo u parku, palo je veče, ali pošto je bilo leto, nije se još smrklo. Kad, gle, verući se po platanima i brestovima prilazio nam je Kozimo, sa kapom od mačjeg krzna na glavi, sa puškom i lovačkim kopljem o ramenu — i u dokolenicama.

— Gle, gle — reče grof razdragano, ustade i iskrivi vrat da ga bolje vidi.

— Ko je to tamo? Koga to vidim na drvetu?

— Šta je to? Ne znam ... Sigurno vam se učinilo ... — odvrati naš otac, ne gledajući drvo koje mu je grof pokazivao, već njega u oči kao da je hteo proveriti je li dobro video. Kozimo je, međutim, doskakutao upravo iznad samih njihovih glava i raskrečivši se, čvrsto stao na rašljastu granu.

— O, to je moj sin, da to je on, Kozimo, šta ćete, ta deca, da nas iznenadi, vidite, popeo se gore ...

— Je li to stariji?

— Da, da, stariji je, ali malo stariji od ovoga, znate, obojica su još deca, igraju se ...

— Bogami, sila je on kad može da se ovako vere po drveću. I još sa tolikom opremom ...

— Eh, igraju se... — ponovi otac i, strahovito se naprežući da gosta obmane, sav pocrvene pa dodade: — Šta radiš tamo gore? Hoćeš li sići? Je li? Dođi da pozdraviš gospodina grofa!

Kozimo skinu kapu od mačjeg krzna i pokloni se: — Moje poštovanje, gospodine grofe.

— Ha, ha, ha — smeja se grof — sjajno, sjajno! Pustite ga neka samo stoji gore, ostavite ga, Monsieur Arminio! Sjajan momak, gle, vere se po drveću! — I smeja se.

A ovaj šupljoglavi mladi grof je samo umeo da ponavlja: — C'est original, ça. C'est très original!¹⁸

¹⁸ To je originalno! To je vrlo originalno! — (Prim. prev.)

Kozimo sede na rašljastu granu. Naš otac je skrenuo razgovor na dugi predmet i pričao je, pričao, mleo je kao vodenica, nastojeći da grofa nekako pomete. Ali grof je neprestano dizao pogled, a moj brat je neprestano bio gore, čas na jednom, čas na drugom drvetu, čistio je pušku ili je mazao mašču dokolenice od kože, a onda se ogrnuo debljom, flanelskom kabanicom, jer je već padala noć.

— Gle, gle. Ta mladić ume da obavlja svakojake poslove gore na drvetu! Mnogo mi se sviđa! Pričaću to na dvoru, čim tamo stignem! Ispričaću to i svome sinu biskupu! Ispričaću i princezi, svojoj tetki!

Moj otac je bio van sebe od besa. Sem toga, zabrinjavalo ga je još nešto. Nigde mu nije bilo kćeri a nestao je i mladi grof.

Kozimo, koji ih je napustio krenuvši opet u istraživanja, vratio se sav zadihan: — Počeo je zbog nje da štuca! Počeo je zbog nje da štuca! — Grof se zabrinu. — To je neprijatno! Moj sin pati od štucanja. Idi, dobri mladiću, pođi da vidiš je li mu sada bolje. Kaži im da se vrate.

Kozimo odskakuta po drveću, a onda se vrati, još jače zadihan: — Jure se. Ona hoće da mu stavi u nedra živog guštera da mu prođe štucanje! On neće! — reče Kozimo i opet ode da vidi šta se sada zbiva.

I tako smo proveli to večer u letnjikovcu, večer koje se u suštini nije razlikovalo od drugih večeri, sa Kozimom na drvetu koji je potajno učestvovao u našem životu, ali tada smo imali goste i vest o čudnom ponašanju moga brata, proširi se po evropskim dvorovima na sramotu

našega oca. Taj stid je bio bezrazložan, jer je na grofa D'Estomaka naša porodica ostavila povoljan utisak pa se desi da se i naša sestra Batista veri sa mladim grofom.

X

Masline su, zbog iskrivljenih grana, za Kozima bile pristupačni i prohodni putevi, krotko i pitomo drveće hrapave kore, zgodne za prelaženje i za zaustavljanje, iako je debelih grana na jednom stablu malo pa nema mnogo mogućnosti za raznosmerno kretanje. Po smokvi se, naprotiv, ako se pažljivo održava ravnoteža, može veoma dugo verati. Kozimo stoji pod šatorom od lišća, gleda kako kroz lisne žilice prosijava sunce, kako postepeno jedraju nedozreli plodovi, oseća miris mleča koji curi u usmine peteljki. Smokva te osvoji, prožme te svojim gumastim sokom, zujanjem stršljenova. Kozimu se uskoro učini da se i sam pretvorio u smokvu pa mu je bilo neprijatno i morao je otići. Prijatno je sedeti na čvrstoj oskoruši ili na dudu. Šteta samo što su ta stabla tako retka. Takvi su i orasi, pa sam i ja ponekad, moram reći, kad bih video brata kako nestaje u krošnjama starog, ogromnog oraha kao u kakvoj višespratnoj palati sa bezbroj odaja, poželeo da pođem njegovim stopama, da se nastanim na drveću, eto, toliko snažno i ubedljivo to drvo svedoči da je odista drvo, toliko uporno ističe da je stameno i čvrsto, da to dolazi do izražaja čak i u njegovom lišću.

Kozimo je voleo da sedi između grguravog lišća cerova (ili česvina, kako

ih je nazivao kad je govorio o drveću iz parka pred našom kućom, možda pod uticajem govora našega oca, koji se izražavao biranim rečima) i bila mu je draga njihova ispucana kora sa koje je prstom skidao kvadratiće kad je bio zamišljen, ali ne zato što bi se u njemu budio rušilački nagon, već zato što je hteo pomoći drvetu u njegovom mučnom nastojanju da se podmladi. Čak je ljuštio i belu koru platana, otkrivajući ispod nje žute, plesnive naslage. Voleo je i čvornata debla kao u bresta, kojemu iz kvrga đikaju nežne mladice, voleo je bokore lišća i uveoke. Ali penjanje po takvim stablima je otežano zbog granja koje stremi uvis, tanko i gusto, pa nema mnogo slobodnog prostora za prolaz. U čestarima je najradije boravio na bukvama i hrastovima, jer na boru grane rastu suviše blizu jedna uz drugu, nisu čvrste i pune su iglica, pa nema prostora za kretanje ni za hvatanje. Izgledalo je da je kesten sa maljavim lišćem, bodljikavim plodovima, korom, visokim granama, bio namerno tako sazdan da mu se ne bi moglo prići.

Tu pristupačnost i različitost prirode Kozimo je kasnije postepeno počeo uočavati, bolje rečeno, učiti da uočava, ali već prvog dana njegovog boravka na drveću, to je na njega ostavilo tako snažan utisak da je sposobnost da sve zapaža, postala sastavni deo njegove ličnosti kao urođeni nagon. On je sada živio u jednom drukčijem svetu, svetu sazdanom od uskih i krivudavih mostova koji su se dizali iznad praznog prostora, od čvorova, ili ljuski, ili brazda koje sačinjavaju hrapavu površinu kore, od svetlosti koja menja tonove svoje zelene boje prema tome je li gušća ili ređa zavesa od lišća koje zatreperi čim lahor okrzne peteljke ili koje se okreće kao bezbroj jedara zajedno sa krošnjom što se povija. Dok se naš svet, spljošten, prostirao dole ispod njega, sa našim

ljudskim prilikama koje su odozgo izgledale nesrazmerne, mi nismo mogli razumeti ono što je tamo gore razumeo on koji je noćima osluškivao kako drvo od svojih ćelija gradi prstenove koji upisuju godine u srce debla, i kako se na severcu širi plesan, i kako ptice usnule u gnezdu, uzdrhtavši zavlache glave pod krila onde gde je perje najmekše, kako se budi gusenica, otvara svračje jaje. Ima trenutaka kada se čini da je tišina polja u ušnoj školjci složena od mnoštva gotovo nečujnih šumova, graktanja, kreštanja, hitrog šušnja kroz travu, pljuska u vodi, ogreba šapom po nečemu što stoji između zemlje i kamena, kao i od zrike zrikavaca koja nadglašava sve. Šumovi se povlače jedan za drugim, sluh neprestano razaznaje nove kao što se pod prstima koji raspliću povesmo vune, svaki pram ukazuje u spletu sve tanjih, neopipljivih niti. Žabe, međutim, neprestano krekeću, ali njihovo kreketanje ostaje negde u pozadini i ne remeti kretanje talasa zvukova, kao što ni svetlost ne menja tonove iako zvezde neprestano trepere. Ali kad god se diže ili začarlija povetarac, svaki šum se promeni i dobija nove prizvuke. Samo negde duboko u uhu nešto neprestano šumi ili mrmori: To je more.

Dođe zima, Kozimo napravi bundu. Saši je sam od krzna raznih životinja koje je ulovio, zečeva, lisica, kuna zlatica, tvorova. Kapu od krzna divlje mačke nikad nije skidao. Napravio je i pantalone od kozje kože, opšio ih je i na kolenima postavio kožom. Što se tiče obuće, uvideo je da se po drveću najbolje može pentrati u patikama, pa ih i napravi ali ne znam od kakve kože, možda od jazavčeve.

Tako se zaštitio od hladnoće. Treba reći da su u to doba zime u nas bile blage, a ne oštre kao sada tako da se govori da je Napoleon ovu

hladnoću isterao iz Rusije i da je ona dojezdila za njim čak ovamo. Ali ni ranije sigurno nije bilo prijatno zimi noćiti pod vedrim nebom.

Kozimo se seti da bi mogao noćiti u krznoj vreći. Više se nije sklanjao pod šatore ili u kolibe, već u vreći postavljenoj krznom koju bi obesio o granu. Uvlačio bi se u vreću, u njoj bi potpuno nestajao i zaspao bi šćućuren kao dete. Ako bi noću začuo kakav neuobičajeni šum, kroz otvor vreće izvirivala bi mu najpre krznena kapa pa puščana cev, a zatim glava sa razrogačenim očima. (Pričalo se da su mu oči počele svetleti u mraku kao mačkama i sovama, ali ja to nikad nisam primetio.)

Ujutru kad bi zakreštala kreja, iz vreće su izlazile ruke stegnutih pesti, šake su se dizale, ruke su se širile, polako se pretežući, a onda bi se pomolilo njegovo pospano lice, grudi sa puškom o ramenu i sa bočicom za barut, iskrivljene noge (noge su mu se postepeno krivile zato što je mahom išao četveronoške ili čučao na grani). Iskočio bi iz vreće, protegao se, protresavši ramenima, počeo bi se ispod bunde, pa budan i svež kao ruža, počinjao bi svoj dan.

Odlazio je na česmu, jer je imao svoju viseću česmu, koju je sam pronašao, bolje rečeno, koju je sam napravio, koristeći prirodu. Jedan potok je na pregibu zemljišta pravio vodopad a u blizini je hrast široko visoke grane. Kozimo je komadom topoline kore dugim nekoliko metara, napravio nešto slično žlebu kroz koji je voda iz vodopada oticala do hrastovih grana i tako ju je mogao piti i umivati se. Da se umivao, to mogu sa sigurnošću tvrditi, jer sam to nekoliko puta video svojim očima. Ne previše pa čak i ne svakodnevno ali ipak se umivao. Imao je čak i

sapun. Kad bi bio za to raspoložen, sapunom je čak prao i rublje. Zato je na taj hrast i doneo vedricu. A onda bi rublje sušio na konopcu između grana.

Jednom reči na drveću je obavljao sve što mu je bilo potrebno. Izmislio je čak kako će, ne silazeći na zemlju, peći na ražnju ulovljenu divljač. To bi ovako izveo. Kremenom bi zapalio šišarku i hitnuo bi je dole, na mesto određeno za ognjište (ognjište sam mu napravio ja od glatkog kamena), zatim bi na to nabacao suvarke i svežnjeve granja, džarnuo bi vatru lopaticom i žaračem, vezanim za druge štapove, tako da bi se plameni jezici digli do ražnja, obešenog između dve grane. Pri tome je morao biti naročito oprezan, jer se u šumi lako može izazvati požar. Zato je to njegovo ognjište i bilo napravljeno ispod hrasta, pored vodopada sa kojega bi, u slučaju opasnosti, mogao dovući vode koliko god hoće.

I tako, hraneći se nešto ulovom, a nešto voćem i povrćem koje je dobijao od seljaka u zamenu za divljač, živio je veoma dobro, pa nije bilo potrebno da mu išta šalju od kuće. Jednog dana smo saznali da svako jutro pije sveže mleko. Sprijateljio se sa nekom kozom koja bi se uzverala na račvastu maslinovu granu, granu pristupačnu, koja je rasla dva pedlja od zemlje, bolje rečeno i ne bi se na nju uzverala, već bi se samo popela zadnjim nogama, a Kozimo bi sišao sa sudom i pomuzao bi je. Takođe je šurovao i sa jednom kokoškom, crvenom, padovanske rase, dobrom nosiljom. Napravio joj je skriveno gnezdo u jednoj duplji i svaki drugi dan bi u njoj našao po jedno jaje koje bi odmah popio probušivši ga iglom sa obe strane.

Drugi problem je bio kako vršiti nuždu. U početku nije mnogo oko toga lupao glavu, svet je veliki, to je radio gde stigne. Zatim se seti da to nije lepo. Tada pronađe na obali potoka Merdanco jednu jovu koja je rasla na veoma zgodnom i usamljenom mestu i na čijoj račvastoj grani se moglo udobno sedeti. Merdanco je bio mutni potok, skriven među trskama, brz i seljaci iz obližnjih sela su u njega bacali prljavu vodu. Tako je mladi Piovasko di Rondo živeo kao uljuđen čovek, poštujući svog bližnjeg i sebe.

Ali kad je išao u lov, nedostajao mu je neophodni čovekov pratilac, pas. Srljao sam u šiblje i žbunje tražeći drozda, šljuku, prepelicu koje bi on ustrelio, kao i lisice, kad bi, posle zasede u kojoj bi stajao celu noć, presekao put nekoj dugorepoj, i ona bi se, čim bi izišla iz pustare, prostrla na putu koliko je duga i široka. Ali ja sam samo povremeno mogao pobeći k njemu u šumu, jer sam bio zauzet časovima sa opatom, učenjem, ministriranjem, ručkovima i večerama sa roditeljima, stotinama obaveza koje nameće porodični život i koje sam ja pokorno primao, jer, u stvari, rečenica kojom su mi probijali uši: »U jednoj porodici je dovoljan samo jedan buntovnik«, nije bila tako besmislena i ona je ostavila traga na celom mom životu.

Kozimo je, dakle obično išao u lov sam i za skupljanje divljači upotrebljavao je (sem u jednom srećnom slučaju kad se neka vuga žutim, ukočenim krilima sama obesila o granu) pribor za ribolov, strukove, kuke ili udice, ali lovinu nije uvek na taj način mogao dohvatiti i katkad bi, pocrnela od mrava, ostajala u nekom trnovitom žbunu.

Maločas sam pomenuo dužnosti psa koji je skupljao divljač. Kozimo je tada gotovo isključivo lovio iz zasede. Danonoćno je čučao na svojoj grani i čekao da neki drozd sleti na vrh drveta ili da se na čistini pojavi zec. Inače je vrludao granjem nasumce, sledeći cvrkut ptica i pogađajući kuda bi najverovatnije mogle proći životinje bogatog krzna. Kad bi čuo lavež lovačkih pasa koji su jurili zeca ili lisicu, znao je da se mora skloniti, jer to nije bila njegova životinja, životinja koju bi mogao ubiti on, usamljeni i slučajni lovac. Pun poštovanja prema ustaljenim pravilima, iako je sa svojih izvanrednih osmatračnica mogao videti i nanišaniti divljač koju su gonili tuđi psi, u takvim slučajevima nikad nije dizao pušku. Čekao je da se na stazi pojavi zadihani lovac, načuljenih ušiju i unezverena pogleda, pa mu je pokazivao na koju stranu je životinja pobjegla.

Jednog dana spazi lisicu koja je trčala: rujni talas u moru zelene trave, dahtanje, nakostrešeni brkovi. Ona pretrča preko livade i nestade u šikari. Psi su lajali: »Av! Av! Av!«

Oni dojuriše, dva puta onjušiše zemlju, ne osetiše miris lisice, naglo se okrenuše i izgubiše se.

Već su bili daleko kad se začu neko skičanje: — Ui, ui — i kroz travu se probi jedna životinja koja je skakala pre kao riba nego kao pas, nekakav delfin koji pliva, dok mu šiljasta njuška i klempave uši lovačkog psa, izranjaju iz mora trave. S leđa, ličila je na ribu. Izgledalo je da pliva pljusajući perajama ili nogama kao u ptica plovuša, da nema nogu i da je dugačka. Životinja iziđe na čistinu. Bio je to jazavčar.

Verovatno se pridružio čoporu lovačkih pasa, ali je za njima zaostao pošto je bio mlad, još gotovo štene. Lovački psi su sada srdito lajali: — Buaf! Buaf! — jer su izgubili trag divljači pa više nisu trčali u grupi, već su se raštrkali i njuškali svuda okolo po neplodnom proplanku. Toliko su želeli da pronađu izgubljeni trag lisice da nisu bili kadri da ga kako treba traže, pa im je polet postepeno splašnjavao i već je neki koristio priliku da se pomokri uz kamen.

I tako ih jazavčar koji je trčao pobeđnički dignute glave bez ikakvog osnova, najzad stiže. Bez osnova je i lukavo skičao: — Uai! Uai! Lovački psi odmah na njega zarežaše: — Aurh! — i, odustaše začas od traganja za lisicom i ustremiše se na njega, iskezivši zube: — Grrrr! — Zatim ga opet ostaviše i otrčaše dalje.

Kozimo nije gubio iz vida jazavčara koji je besciljno tumarao okolo, a jazavčar, gegajući se smeteno, spazi dečaka na drvetu i mahnu mu repom. Kozimo je bio uveren da se lisica još tu negde krije. Lovački psi su se razbežali negde u daljini, povremeno se čulo kako jure brežuljcima koji su se pred njim dizali i kako laju umorno i besmisleno, dok ih lovci teraju i pujdaju prigušenim glasom. Kozimo reče jazavčaru: — De! De! Traži!

Mladi pas počeo da njuška i da se povremeno okreće prema dečaku: — Hajde! Hajde!

Sada mu se izgubio iz vida. Odjednom ču pucketanje grančica koje su se

lomile u žbunu, a onda se jazavčar oglasi:

— Av! Av! Av! Iai! Iai! Iai — Isterao je lisicu.

Kozimo vide psa kako trči livadom. Sme li pucati u lisicu koju je isterao tuđi pas? Kozimo je propusti i ne opali. Jazavčar diže prema njemu njušku, pogledavši ga onako kako to obično gledaju psi kad im nešto nije jasno, a ne znaju sme li da im to ne bude jasno, a onda pognu glavu i potrča za lisicom.

— Uai, iai, iai! — Naterao ju je da napravi krug. Evo, lisica se vraća. Sme li da puca? Nije pucao. Jazavčar ga tužno pogleda. Više nije lajao, isplazio je jezik koji mu se sada oklembesio kao i uši, bio je iznuren, ali je i dalje trčao.

Lovački psi i lovci su se zbunili kad su čuli da je isterao lisicu. Stazom je trčao neki starac sa teškom starinskom kuburom. — Ej — doviknu mu Kozimo — je li ovaj jazavčar vaš?

— Koliko je moj, toliko ti pomogao bog! — dobaci mu starac koji je bio nakrivo nasaden. — Na šta ti ja ličim? Na hajkača sa jazavčarem?

— Onda mogu slobodno pucati u divljač koju on istera — reče Kozimo koji je hteo da se drži reda.

— Pucaj, brate, i u boga oca! — odvrati starac i otrča dalje.

Jazavčar mu opet dotera lisicu. Kozimo sada opali i pogodi je. — I tako jazavčar postade njegov pas, a on ga prozva Otimio Masimo.

Otimio Masimo nije bio ničiji pas, a pridružio se čoporu lovačkih pasa iz mladalačke strasti za lovom. Otkuda je došao? Da bi to saznao, Kozimo je pustio da ga on vodi.

Jazavčar je, trbuhom gotovo brišući zemlju, prolazio kroz živice i preko jaraka. Zatim se osvrtao da vidi može li ga pratiti sa drveta. Smer puta je bio neuobičajan i Kozimo u prvi mah ne razabra kuda su stigli. Kad to shvati, srce mu jače zakuca. Bio je to park markiza D'Ondariva.

Letnjikovac je bio zatvoren, žaluzine spuštene, samo je jedan kapak na prozoru u potkrovlju lupao na vetru. Napušteni park, više nego ikad ličio je na šumu iz jednog drugog sveta. Po putanjama sada zaraslim u korov i po lejama obraslim šibljem, Otimio Masimo je tumarao i trčao za leptirima, sav srećan kao da je u svojoj kući.

Zatim se izgubi u jednom žbunu. Vrati se sa nekakvom trakom u zubima. Kozimu jače zakuca srce. — Šta je to, Otimio Masimo? Hej! Čije je to? Kaži!

Otimio Masimo je mahao repom.

— Donesi ovamo, donesi, Otimio Masimo!

Kozimo se spusti na jednu nisku granu i uze psu iz gubice tu izbledelu

traku koja je sigurno bila Violina, kao što je i ovaj pas sigurno bio Violin pas, zaboravljen prilikom poslednje seobe porodice. Kozimu se čak činilo da se seća kako je prošlog leta bio još štene, kako je virio iz kotarice koju je nosila plavokosa devojčica. Možda su joj ga tada bili doneli na poklon.

— Traži, Otimo Masimo! — I jazavčar je zalazio među bambusovo trsje i vraćao se sa drugim stvarčicama koje su budile uspomene na Violu, konopcem za preskakanje, pocepanim zmajem od hartije, lepezom.

Na deblu najvišeg drveta u parku, moj brat upisa vrškom sabljice imena Viola i Kozimo, a onda niže, uveren da će se devojčica tome radovati: Jazavčar Otimo Masimo, iako ga je ona sigurno drukčije zvala.

Otada, kad god bi se pojavio dečak na drvetu, mogli smo biti sigurni da će se dole ispod drveta ili negde u blizini pojaviti jazavčar Otimo Mašimo koji je trčkarao, gotovo dodirujući trbuhom tlo. Kozimo ga je naučio da traži, da bude na oprezu, da donosi plen, sve ono što znaju lovački psi i nije bilo divljači koju oni ne bi mogli zajedno uloviti. Dodajući mu lovinu, Otimo Masimo se dvema nogama peo uz deblo što god je više mogao. Kozimo je silazio da mu iz gubice uzme zeca ili jarebicu, a onda bi ga pomilovao. To je bio jedini znak njihove prisnosti i radosti. Ali uprkos tome, između granja i zemlje, između dečaka i psa, strujalo je nešto slično razgovoru, jer su se oni sporazumevali jednosložnim lavežom i pucketanjem jezikom i prstima. Čoveku je bio potreban pas, a psu je bio potreban čovek i nijedan se nikad nije zasitio drugog pa iako su se oni razlikovali od svih ljudi i od svih pasa na svetu, mogli su reći da su, kao

čovjek i pas, srećni.

XI

Dugo, tokom celog dečačkog doba, za Kozima je lov bio sve. Voleo je i ribolov, pa je sa udicom u ruci čekao jegulje i pastrmke iznad ribnjaka u potoku. Ponekad bi se u nama javile sumnje da su mu se čula i nagoni promenili i da se sada već razlikuju od naših, da ono krzno koje je uštavio i njime se zaodeo, odgovara suštinskoj promeni njegove prirode. Neprestano opipavati koru drveća, gledati kako leprša perje, posmatrati kožu, ljuštore, spektar boja koje trepere u tom posebnom svetu, a onda i bujicu zelenila koja kao bujica krvi toga sveta struji u venama lišća, posmatrati sve te oblike života, toliko neslične obliku ljudskog života kao što su stabljika, drozdov kljun, riblje škrge, osetiti granice divljine u koju je tako duboko zašao, sve je to, bez sumnje, moglo da na novi način uobličí njegov duh, tako da sve manje bude sličan ljudskom biću. Međutim, ma kakve nove osobine dobio u toj zajednici sa bilinom, u toj borbi sa životinjama, uvek sam bio duboko svestan da je njegovo mesto ovde, među nama.

Ali, nezavisno od njegove volje, neke njegove pređašnje navike su slabile, gubile su se, kao, na primer, da praznikom ide s nama u Ombrozu na veliku misu. Prvih meseci je pokušavao da od toga ne odustane. Svake nedelje kada bi cela porodica izišla svečano odevena, našli bismo ga na drvetu i on je tada u neku ruku nastojao da se što

lepše odene, na primer, ponovo bi obukao stari frak, ili bi na glavu stavio trorogi šešir umesto krznenu kapu. Krenuli bismo prema crkvi, on nas je pratio verući se po granju, i tako bismo ponosno stupili u crkvenu portu, a svi Ombrožani bi nas gledali (ubrzo smo se na to navikli pa i našem ocu nije bilo mnogo neprijatno), mi svi ukočeni i uparađeni, dok se on verao po granju, neobična slika, naročito zimi kad je drveće golo.

Ušli bismo u katedralu, posedali na klupu naše porodice, on bi ostajao napolju, stao bi na jedan cer pred crkvenom lađom koji je širio grane upravo do velikog prozora. Sa naše klupe, kroz vitraže nazirali smo obrise grana i na njima senku Kozima sa šeširom na grudima i pognute glave. Moj otac se dogovorio sa crkvenjakom da svake nedelje taj prozor odškrine, tako je moj brat mogao slušati misu sa drveta. Ali posle izvesnog vremena više ga nismo viđali. Prozor su zatvorili jer je bila promaja.

Mnogo šta čemu je nekad pridavao važnost, za njega je sada izgubilo značaj. U proleće se verila naša sestra. Ko bi to mogao pretpostaviti samo godinu dana ranije? Dođoše grofovi D'Estomak sa mladim grofom i bi priređena velika svečanost. Sve odaje naše palate bile su osvetljene, pozvali smo sve plemstvo iz okoline, igralo se. Ko bi još mislio na Kozima? Ali ipak nije bilo tako, svi smo na njega mislili. Povremeno bih pogledao kroz prozor da vidim da li dolazi, a naš otac je bio tužan, jer se za vreme te porodične svečanosti sigurno sećao njega i bilo mu je žao što nije s nama. Generalica je rukovodila prijemom i pri tom se ponašala kao da je na vojnom vežbalištu, ali je time samo gušila čežnju za odsutnim sinom. Možda je čak Batista, koja je izvodila piruete i koju smo

jedva prepoznali bez redovničke haljine, sa perikom sličnom kolaču od marcipana, u širokoj krinolini ukrašenoj koralima koju je šila ko zna koja krojačica, čak je i ona, Batista, uveren sam, mislila na njega.

A on je bio tu, prisutan, ali nevidljiv — to sam kasnije saznao — povukao se u senku na jednom platanu i bilo mu je hladno i gledao je svečano osvetljene prozore, poznate odaje spremljene za ovu priliku, ljude u perikama koji su igrali. Kakve li su mu se misli rojile u glavi? Je li bar malo požalio što ne živi našim životom? Je li pomislio da ga samo jedan korak deli od našeg sveta, korak tako kratak i tako lak? Ne znam šta je, stojeći na drvetu, mislio, šta je želeo. Znam samo toliko da je na platanu ostao sve do kraja prijema, čak i posle njega, dok se svećnjaci nisu postepeno pogasili i dok se nije zamračio i poslednji prozor.

Kozimo je, dakle, kako-tako, ipak održavao odnose sa porodicom. Štaviše, sa jednim članom porodice postao je još prisniji i moglo bi se reći da ga je tek sada upoznao. Bio je to vitez advokat Enea Silvio Karega. Kozimo je otkrio da je taj poluizlapeli, tajanstveni čovek, za kojega se nikad nije moglo znati gde je i šta radi, u celoj porodici jedini imao mnogo dužnosti, sem toga, da je sve čega se prihvatio bilo korisno.

Čak i popodne, po najvećoj žegi, izlazio je sa fesom zabačenim na teme, sitnim koracima, u kaftanu do peta i nestajao kao da ga je progutala zemlja, ili živice, ili kameni zidovi. I Kozimo, koji je prekraćivao vreme stojeći stalno na straži (bolje rečeno, nije prekraćivao vreme, već je to sada bilo njegovo prirodno stanje, kao da će, ako pogledom obuhvati ceo, tako širok horizont, sve shvatiti), u jednom trenutku ga je izgubio iz

vida. Ponekad bi skakao sa grane na granu, žureći onamo gde je vitez advokat nestao, i nikako nije mogao shvatiti kojim je putem mogao krenuti. Ali u tom kraju uvek je nailazio na isti trag, na pčele koje su letele. Kozimo najzad zaključio da je prisustvo viteza u tom kraju u tesnoj vezi sa pčelama i da mora krenuti za njima ako želi da mu uđe u trag. Ali kako? Oko svake biljke u cvatu zujao je roj pčela. Nije smeo dozvoliti da ga zavedu pčele koje su pojedinačno letele ovamo-onamo, već je morao slediti nevidljivi vazdušni put sve gušćeg roja dok, najzad, nije ugledao gust oblak pčela koji se kao dim dizao iza živice. Tu su dole bile košnice, jedna ili nekoliko njih, poredane na stolu, a pored njih potpuno njima zaokupljen, okružen zujanjem pčela, stajao je vitez.

I zaista, pčelarstvo je bilo jedno od tajnih zanimanja našeg polustrica, tajnih samo donekle, jer je sam povremeno iznosio na sto saće tek izvađeno iz košnica, sa kojega je curio med. No Karega se tom delatnošću bavio izvan našega poseda, tamo gde očigledno nije mogao biti otkriven. Možda je bio tako predostrožan zato što nije želeo da prihode od te svoje privatne radinosti unese u blagajnu naše porodice, to bure bez dna, ili je, možda, želeo — pošto nije bio tvrdica, a sem toga kakav je prihod i mogao imati od to nešto malo meda i voska? — da ima nešto svoje, u šta baron, njegov brat ne bi mogao zabadati nos, neki posao u kojem baron ne bi mogao zahtevati da ga vodi kao dete, ili čak zato što nije hteo mešati ono malo poslova koje je voleo sa mnogima koje nije voleo, kao što je bilo upravljenje našim imanjem.

Kako bilo da bilo, činjenica je da mu naš otac nikad ne bi dozvolio da drži pčele kraj kuće, jer se strahovito plašio njihovog ujeda i kada bi slučajno

u parku nabasao na neku pčelu ili osu, pobegao bi glavom bez obzira, zarivši prste u periku kao da se brani od kakve orlušine koja se sprema da ga kljuje. Kad je jednom tako bežao stazom, s glave mu je pala perika, a pčela se toga uplašila pa ga je napala i zarila mu žaoku u ćelavo teme. Tri dana je na glavu stavljao obloge od sirćeta, jer je bio takav po prirodi, ponosit i jak u težim slučajevima, ali poslednja kukavica kad bi se samo malo ogrebao ili dobio čirić.

Dakle, Enea Silvio Karega je podigao svoje pčelinjake gotovo po celoj ombroškoj dolini. Posednici su mu dozvolili da drži jednu, dve, tri košnice na jednom delu njihovog imanja, a da im za uzvrat da malo meda. Stalno je obilazio ta mesta i oko košnica je poslovaao kao da umesto ruku ima pčelinje nožice, a taj utisak je bio još jači kad bi, čuvajući se uboda, navlačio kratke, crne rukavice. Oko fesa bi u vidu turbana obavio crni veo koji bi spustio preko lica i koji mu se, dok je disao, lepio za usne i sa njih dizao. Mahao je nekom spravom koja se pušila, da bi oterao pčele i nesmetano mogao čeprkati po košnicama. Zujanje pčela, velovi, oblak dima, sve je to stvaralo utisak nekakve čarolije i Kozimu se činilo da taj čovek pokušava da iščezne, iščili, odleti a onda da se ponovo rodi kao drugi čovek, u neko drugo vreme ili na nekom drugom mestu. Ali Karega je bio slab čarobnjak, jer iz svoje kože nije mogao izići, ostao je isti, toliko stvaran da je iz ubodenog prsta sisao krv.

Bilo je proleće. Kozimu se jednog jutra učini da se vazduh pomamio, da sav bruji od nepoznatih zvukova, od zuke koja se pretvarala u mrmor, i da je udario gràd, ali grad koji ne pada pravo na zemlju, već menja pravac i šiklja vodoravno a zatim se polako kovitla, rasipajući se okolo

iako se ipak pomera u zbijenoj koloni. To su se rojile pčele, a svuda okolo bilo je zelenilo i cveće i sunce, i Kozimo, koji nije znao šta se to zbiva, silno se uznemiri i sav usplamte. — Beže pčele! Viteže advokate! Beže pčele! — povika on i poče da se vere po drveću tražeći Karegu.

— Ne beže, roje se — oglasila se vitez, i Kozimo ga spazi ispod svog drveta, gde je iznikao kao pečurka posle kiše i davao mu znak da čuti. Zatim odmah otrča, negde se izgubi. Kuda je pošao?

Bilo je vreme rojenja pčela. Rojevi pčela leteli su za maticom, napuštajući staru košnicu. Kozimo se osvrnu oko sebe. Vitez advokat se pojavi na vratima kuhinje, sa bakračem i tiganjem u ruci. Onda poče lupati tiganjem u bakrač tako da odjeknu jedno prodorno deng, deng, koje je bubnjalo kao doboš, a zatim je zamiralo dugo trepereći, i to tako neprijatno da si osećao potrebu da začepiš uši. Kad god bi bakrač zazvečao, roj pčela bi uzdrhtao, brzo se spustio i opet podigao, a zujanje je postajalo tiše, let nesigurniji. Kozimo nije dobro video, ali mu se činilo da se ceo roj sada stekao u jednom mestu u zelenilu i da dalje nije leteo. A Karega je neprestano lupao u bakrač.

— Šta se to događa, viteže advokate? Šta to radite? — upita ga moj brat prišavši mu.

— Brzo — prošaputa on — popni se na drvo gde se roj zaustavio, samo pazi da ga ne rasteraš dok ja ne dođem!

Pčele su se spuštale prema jednom naru. Kozimo se pope na njega, ali u

početku ništa ne vide, a onda odjednom ugleda nešto što je ličilo na veliki plod, na šišarku što visi na grani, plod načičkan pčelama koje su se hvatale jedna za drugu, a kako su stalno pristizale nove, plod je rastao.

Kozimo je stajao na naru, zadržavajući dah. Pod njim je visio grozd pčela. Izgledalo je da grozd što više raste postaje sve lakši, kao i da visi o niti, ili o nečem još tanjem, o nožicama neke stare matice i kao da je, pored svih tih šuštavih krila koja se, providna i siva, šire iznad crnih i žutih pruga na donjem truhu pčela, sazdan od sasvim tanke, hrskavičave mase.

Vitez advokat doskakuta sa košnicom, a onda je izvrnutu poturi pod grozd. — Hajde — šapnu Kozimu — malo potresi stablo.

Kozimo malo protrese nar. Roj od hiljadu pčela odvoji se kao list, pade u košnicu koju vitez zatvori daščicom. — Eto, to je sve.

I tako se Kozimo i vitez advokat zbližiše, između njih dođe do saradnje, što se moglo nazvati i nekakvim prijateljstvom, kad prijateljstvo ne bi bio prejak izraz za odnos između dve tako nedruževne osobe.

Moj brat i Enea Silvio sreli su se i na području hidraulike. To može izgledati čudno, jer šta će onom ko živi na drveću bunari i kanali, ali pomenuo sam već onu viseću česmu koju je Kozimo napravio od topoline kore i kojom je voda sa vodopada oicala do grana jednog hrasta. Iako je vitez advokat bio rasejan, ništa što se ticalo vodenih tokova u celoj okolini nije moglo da mu promakne. Iznad vodopada, sakriven iza jedne

kaline, uhodio je Kozima kad je izvukao žleb iz hrastove krošnje (gde ga je stavljao kad mu nije bio potreban, po navici divljaka, koju je i on odmah usvojio, da sve sakrivaju), s jedne strane ga je prislonio na rašljastu granu hrasta a sa druge na izbočeno kamenje i počeo piti.

Kad je vitez to video, ko zna kakve su mu se misli počele vrzmati po glavi, ali odjednom se oduševi što mu se retko dešavalo. On iziđe iz zasede iza kaline, zatapša, poskoči dva, tri puta kao da preskače konopac, isprska se vodom, umalo ne upade u vodopad i ne strmoglavi se u provaliju. Zatim poče da dečaku izlaže ideju koja mu je sinula u glavi. Ideja je bila nejasna, izlaganje još nejasnije. Vitez advokat bi obično govorio narečjem, i to više iz skromnosti nego zbog neznanja jezika, ali u tim iznenadnim trenucima uzbuđenja, sa narečja je gotovo nesvesno prelazio na turski, pa se više uopšte ništa nije razumelo.

Ukratko, palo mu je na pamet da bi mogao napraviti viseći vodovod sa žlebovima koji bi se oslanjali na grane i koje bi preko tih grana sproveo do obronka iznad neplodne doline i tako je natapao. Kozimo se bez reči složi s tim planom i odmah mu predloži kako će ga usavršiti, to jest savetova mu da na nekim mestima žleb probuši kako bi se ujedno mogli navodnjavati i rasadnici, čime se advokat oduševi.

On otrča kući, zatvori se u radnu sobu i hrpu hartija ispuni planovima. I Kozima to ponese, jer ga je privlačio svaki posao koji se mogao obavljati na drveću i činilo mu se da se njegov položaj tamo gore time popravlja, dobija važnost, značaj. Takođe mu se činilo da je u Enei Silviju Karegi odjednom, preko svakog očekivanja, našao dobrog druga. Zakazivali su

sastanke na niskom drveću, vitez advokat se peo trouglastim lestvama, ruku prepunih savijenih planova i satima su raspravljali o sve složenijim razvojnim fazama budućeg vodovoda.

Ali nikad nisu prešli na fazu njegovog praktičnog ostvarenja. Enea Silvio se umorio, sve ređe se s Kozimom upuštao u razgovor, crteže nije doradivao i posle nedelju dana je na njih zaboravio. Kozima to nije naročito pogodilo, jer je uskoro uvideo da bi mu taj vodovod, s obzirom na naročiti način života koji je vodio, mogao doneti samo neprijatnosti.

Naš polustric je na polju hidraulike sasvim sigurno mogao dati mnogo više od sebe. Živo se interesovao za tu granu nauke, bio je, što je neophodno, za nju posebno obdaren, ali ideje nije umeo da ostvari, gubio se kao voda upućena u pogrešnom smeru, koja jedno vreme teče da bi je, najzad, upila rastresita zemlja. Možda se to dešavalo i zato što se pčelarstvom mogao baviti samostalno, gotovo tajno, a da pri tom ne zavisi ni od koga, već da povremeno nekom pokloni meda i voska iako to niko nije od njega tražio; međutim, ako bi kanalizaciju hteo sprovesti, morao bi da vodi računa o interesima ovog ili onog, i da pri tom uvažava baronovo mišljenje i sluša njegova naređenja ili nekog drugog za čiji račun bi taj posao obavljao. Snishodljiv i neodlučan, nikada se nikome nije suprotstavljao, ali posao bi mu ubrzo dosadio pa bi ga napuštao.

U svako doba dana mogao si ga videti na polju kako sa metrom i savijenim planom, okružen ljudima sa lopatama i motikama, naređuje da se prokopa neki kanal ili kako premerava zemljište koracima, koji su bili tako sitni da ih je morao produžavati, neprirodno istežući noge. Ljudima

bi naredio da počnu kopati na jednom a onda na drugom mestu, zatim bi obustavio radove i opet bi premeravao zemljište. Međutim bi palo veče i tako bi prekidao posao kojemu se gotovo nikad više nije vraćao. Zatim bi nestao, nedelju dana ga nigde ne bi bilo.

U njegovom strasnom interesovanju za hidrauliku preplitale su se razne težnje, podsticaji, želje. Ono je bilo odraz dragog sećanja na divne, dobro navodnjavane sultanove posede, vrtove i parkove, u to jedino, zaista srećno doba njegovog života, i s tim berberskim i turskim parkovima neprestano je poređivao ombroška polja, pa je osećao potrebu da ih ispravlja kako bi se predstava o njima poklopila sa njegovom uspomenom; a pošto mu je struka bila hidraulika, kroz nju se ispoljavala ta težnja za menjanjem kao posledicom njegovog sukobljavanja sa stvarnošću koja se razlikovala od sna i time ga razočaravala.

Bavio se i rbdomantijom,¹⁹ ali potajno, jer su tada ljudi prema tim neobičnim veštinama imali predrasuda pa bi ih lako mogli proglasiti vradžbinama. Jednom ga je Kozimo zatekao na ledini kako se obrće sam oko sebe, sa ispruženim rašljastim štapom. I to je sigurno bio samo pokušaj podražavanja nečeg što je video u drugih, a čemu sam nije bio nimalo vičan, pa zato i nije mogao ništa postići.

Kozimu je mnogo značilo što je upoznao narav Enee Silvija Karege, jer je tako shvatio i mnoge osobine usamljenika, što mu je kasnije u životu dobro došlo. Mogu reći da mu je pred očima stalno lebdeo lik otuđenog

¹⁹ Otkrivanje ruda i izvora pomoću čarobnog štapića. — (Prim. prev.)

viteza advokata kao opomena do čega može doći čovek koji svoju sudbinu odvoji od sudbine svojih bližnjih pa je zato i uspeo da nikad ne pođe njegovim stopama.

XII

Kozima bi povremeno noću iza sna trgao krik: — Upomoć! Razbojnici! Držite ih!

Pohitao je preko grana prema mestu odakle su se čuli povici. To je bila kućica nekih sitnih posednika ispred koje je stajala poluodevena čeljad i hvatala se za glavu.

— Teško nama, teško nama, došao je Đan sa Pustare i odneo nam svu letinu!

Skupljao se svet.

— Đan sa Pustare? Zar je to bio on? Jeste li ga videli?

— Bio je on! On! Imao je masku na licu i veliku kuburu. Pratila su ga dvojica pod maskama, a on im je zapovedao! To je bio Đan sa Pustare!

— A gde je sad? Kud se deo?

— Pametno pitanje! Uhvati ga ako možeš! Ko zna gde je!

Ili je na isti način zapomagao neki putnik, ostavljen nasred puta, opljačkan do gole kože, kome su ukrali konja, kesu s novcem, ogrtač i prtljag. — Upomoć! Držite lopova, Đana sa Pustare!

— Šta se desilo? Kažite!

— Iskočio je odavde, u crnom ogrtaču, zarastao u bradu, sa uperenom puškom, dobro kad me nije ubio!

— Brzo! Za njim! Na koju je stranu pobegao?

— Tamo! Ne, možda onamo! Brz je kao strela!

Kozimo se zarekao da mora videti Đana sa Pustare. Prokrstaro je šumom uzduž i popreko, lovio je zečeve i ptice i huškao je jazavčara: — Traži, traži, Otimo Masimo! — Namera mu je bila da razbojnika istera iz jazbine, ne zato da bi mu nešto učinio na žao ili rekao, već samo da bi se našao licem u lice sa čovekom o kome se tako mnogo pričalo. Međutim, nikako nije mogao da ga sretne, pa ni kad bi cele noći lutao šumom. »Znači da noćas nije izlazio«, govorio je Kozimo u sebi, ali ujutru bi se ovde-onde u dolini okupio narod pred nekom kućom ili na nekoj okuci na drumu i razgovarao bi o novoj pljački. Kozimo bi došao po granama i ćuljio uši da bolje čuje šta pričaju.

— A ti, što se stalno vereš po šumskom drveću — upita ga jednom neki

čovjek — zar baš nikad nisi video Đana sa Pustare?

Kozimu je došlo da propadne u zemlju: — Pa... čini mi se da nisam ...

— A kako i da ga vidi — umeša se drugi čovek — skrovišta Dana sa Pustare niko ne može pronaći, i on bira staze za koje niko ne zna!

— Raspisana je ucena za njegovu glavu i onaj ko ga uhvati, biće za ceo život obezbeđen!

— Tako je! Ali oni koji znaju gde se krije, i sami najpre treba da srede sa pravdom račune koji su visoki gotovo kao i njegovi i ako istupe, otići će na vešala!

— Đan sa Pustare! Đan sa Pustare! Ko zna da li baš njemu treba pripisati sva ta zlodela?

— Idi, molim te, optužuju ga za toliko pljački da kad bi uspeo da se opravda za deset, visio bi zbog jedanaeste!

— Pljačkao je po svim šumama uz obalu!

— U mladosti je ubio i vođu svoje bande!

— Čak su ga i razbojnici bili prognali!

— Zato se i sklonio u naš kraj!

— A i zato što smo mi suviše popustljivi!

Svaku novost koju bi saznao, Kozimo je pretresao sa kotlarima. Među ljudima koji su se ulogorili u šumi, u to vreme je živelo i mnogo sumnjivih skitnica, kotlara, pletara, krpara, ljudi koji idu po kućama i smišljaju ujutru šta će ukrasti uveče. U šumi nisu bile samo radionice, ona im je služila kao tajno sklonište, spremište plena.

— Znate li da je noćas Đan sa Pustare napao jedne kočije?

— Je li? Tja, može biti...

— Zaustavio je konje u punom kasu, uhvativši ih za uzde!

— Eh, ili to nije bio Đan ili to nisu bili konji već zrikavci...

— Šta kažete? Znači ne verujete da je to bio Đan sa Pustare?

— O, verujem, verujem, bio je on! Zašto mu puniš glavu kojekakvim glupostima? To je sigurno bio Đan sa Pustare!

— Ne znam šta sve može taj Đan sa Pustare!

— Ha, ha, ha!

Kad bi Kozimo čuo takve razgovore o Đanu sa Pustare, našao bi se u

nedoumici pa bi krenuo u šumu da sazna šta se priča u drugom logoru skitnica.

— Kažite mi šta mislite je li noćas Đan sa Pustare izvršio napad na one kočije?

— Kad god pljačka uspe, odmah je pripisuju Đanu sa Pustare. Zar to nisi znao?

— Šta to znači, kad god uspe?

— Kad ne uspe, znači da ju je Đan sa Pustare zaista i izvršio!

— Ha, ha! Ta šeprtlja!

Kozimo se više uopšte nije snalazio. — Zar je Đan sa Pustare šeprtlja?

Oni bi tada odmah promenili ton: — O, ne, ne, taj razbojnik je strah i trepet!

— Jeste li ga videli?

— Mi? A ko ga je ikad video?

— Jeste li sigurni da zaista postoji?

— Od popa i beseda! Sigurno da postoji! A čak i kad ne bi postojao ...

— Kad ne bi postojao ...?

— ... bio bi isto takav, ha, ha, ha!

— Svi govore ...

— Naravno, i treba da govore da Đan sa Pustare, taj strašni razbojnik, žari i pali kud god stigne! Čik, neka neko u to posumnja!

— Hej, ti dečaće, zar bi smeo u to da posumnjaš?

Ukratko, Kozimo je došao do zaključka da se strah od Đana sa Pustare, koji je vladao u dolini, postepeno pretvara u podozrenje i u otvorenu sprdnju, što se čovek više peo prema šumi.

Više nije tako žarko želeo da razbojnika sretne, jer se uverio da mu iskusniji ljudi ne pridaju veliku važnost. Ali baš tada ga sreće.

Kozimo je jedno popodne sedeo na jednom orahu i čitao. Nedavno se zaželeo knjiga, već mu je bilo dosadilo da po celi bogovetni dan sa uperenom puškom čeka hoće li naići neka zeba.

Dakle, čitao je Lesažovo delo »Žil Blas« i u jednoj ruci držao knjigu, a u drugoj pušku. Otimu Masimu nije bilo pravo što njegov gospodar čita, pa se vrzmao okolo, pokušavajući da nađe neki povod da mu odvрати pažnju od knjige. Lajao je, na primer, na leptira da bi video hoće li time uspeti

da navede Kozima da digne pušku.

Ali, gle, stazom niz planinu trči zadihan čovek zarastao u bradu, u ritama, bez oružja, a za njim jure dva pandura sa isukanim sabljama i viču: — Drž'te ga! To je Đan sa Pustare! Najzad smo ga isterali iz jazbine!

Razbojnik je bio malo izmakao pandurima, ali ako i dalje bude onako smeten kao da se boji da će zalutati ili upasti u klopku, ubrzo će mu opet biti za petama. Orah na kojemu je Kozimo sedeo nije bio pristupačan za one koji su želeli da se na njega popnu sa zemlje, ali dečak je na grani imao jedan od onih konopaca koje je uvek nosio sa sobom da bi mogao savladati teške prelaze. On jedan kraj konopca baci na zemlju a drugi veza za granu. Razbojnik ugleda konopac koji mu umalo ne pade na glavu, za trenutak u nedoumici steže šake, zatim se uhvati za konopac i hitro se pope na drvo, pokazavši se tako kao jedan od onih nesigurnih a naglih ili naglih a nesigurnih ljudi o kojima bi se uvek moglo reći da ne umeju iskoristiti pravi trenutak, a u stvari ga uvek iskoriste.

Stigoše panduri. Kozimo je već bio povukao konopac i Đan sa Pustare je sedeo kraj njega na brsnatoj grani oraha. Panduri nisu znali šta da rade. Jedan krenu na jednu, drugi na drugu stranu a onda se ponovo sastadoše, ne znajući kuda će. I tako nabasaše na Otima Masima koji je gegajući se lutao okolo.

— Hej — reče jedan pandur — nije li ovo pas baronovog sina koji živi na drvetu? Ako je dečak negde u blizini, možda bi mogao da nam nešto kaže.

— Tu sam! — ogласi se Kozimo. Ali to im ne doviknu sa oraha gde je maločas sedeo i gde je bio sakriven razbojnik. Hitro se bio prebacio na kesten preko puta, tako da su panduri odmah digli glave i pogledali gore, ne osvrćući se na okolna stabla.

— Dobar dan, vaše gospodstvo — pozdraviše ga oni — niste li slučajno videli da je ovuda protrčao Đan sa Pustare?

— Ne znam ko je to — odgovori Kozimo — ali ako tražite nekog čovečuljka koji je ovuda protrčao, mogu vam reći da je skrenuo tamo, prema potoku ...

— Čovečuljak? To je grdosija od čoveka od kojega svi zaziru ...

— Eh, odavde mi se svi činite tako mali...

— Hvala, vaše gospodstvo — odgovoriše panduri i uputiše se prema potoku.

Kozimo se vrati na orah i nastavi da čita »Žila Blasa«. Đan sa Pustare je još bio priljubljen uz jednu granu, bled, čekinjaste, riđe kose i brade, slične divljoj šikari u koju mu se uplelo uvelo lišće, bodljikava kestenova kora i borove iglice. U Kozima je upro zelene, krupne oči i zbunjeno ga gledao. Bio je ružan, zaista ružan.

— Jesu li otišli — najzad se reši da ga upita.

— Jesu, jesu — odgovori mu Kozimo predusretljivo. — Jeste li vi razbojnik Đan sa Pustare?

— Otkud me znate?

— Slušao sam o vama.

— Jeste li vi taj koji ne silazi sa drveta?

— Jesam, otkud to znate?

— I ja sam slušao o vama.

Gledali su se ljubazno kao dve ugledne ličnosti koje su se slučajno srele, pa su zadovoljne što nisu jedna drugoj nepoznate.

Kozimo više nije imao šta da kaže pa nastavi da čita.

— Šta to lepo čitate?

— Lesažovog »Žila Blasa«.

— Je li lepo?

— Jeste.

— Imate li još mnogo do kraja?

— Zašto? Imam još dvadesetak stranica.

— Hteo sam vas zamoliti da mi posudite tu knjigu kad je budete pročitali — reče on i nasmeši se malo zbunjeno. — Znate, po ceo bogovetni dan se krijem, pa ne znam kako da ubijem vreme. Kad bih bar povremeno mogao doći do neke knjige. Jednom sam zaustavio neke kočije, u njima nisam ništa naročito našao, ali bila je tamo jedna knjiga i uzeo sam je. Sakrio sam je ispod bluze i odneo sam je u planine. Ceo plen bio bih dao za tu knjigu. Uveče sam upalio fenjer, hteo da čitam... bila je pisana na latinskom! Ni reč nisam razumeo ... ja latinski ne znam ... — zavrteo je glavom.

— Do đavola, latinski je težak — reče Kozimo i oseti da je nehotice zauzeo zaštitnički stav. — Ovo je na francuskom ...

— Francuski, toskanski, provansalski, kastiljanski, sve te jezike znam — reče Đan sa Pustare. — Čak i pomalo katalanski: Bon dia! Bona nit! Està la mar mòlt alborotada.²⁰

Za pola sata Kozimo pročita knjigu i posudi je Đanu sa Pustare.

Tako je počela veza između moga brata i razbojnika. Čim bi Đan sa Pustare pročitao jednu knjigu, otrčao bi Kozimu da mu je vrati, posuđivao bi od njega drugu, zatim bi bežao u svoje tajno skrovište i

²⁰ Dobar dan! Laku noć! More je vrlo uzburkano! — (Prim. prev.)

udubljavao se u čitanje.

Kozimu sam nabavljao knjige ja, i to iz kućne biblioteke. Kad bi ih pročitao, vraćao bi mi ih.

Sada ih je duže zadržavao, jer kad bi ih on pročitao, posuđivao ih je Đanu sa Pustare pa ih je često vraćao raskupusane, sa mrljama od plesni, puževe sluzi, jer ko zna gde ih je razbojnik držao.

U određene dane Kozimo i Đan sa Pustare su se sastajali na jednom drvetu, razmenjivali knjige i odmah se razilazili, jer su šumom neprestano krstarili panduri. Taj sasvim običan susret za obojicu je bio krajnje opasan, koliko za razbojnika toliko i za moga brata, koji, sigurno, ne bi mogao ničim opravdati svoje prijateljstvo sa tim zločincem! Ali Đan sa Pustare se toliko oduševio čitanjem da je knjige prosto gutao, i pošto je po ceo bogovetni dan skriven čitao, za jedan dan bi pročitao knjige koje bi moj brat morao čitati nedelju dana, i tada se više s njim ne bi moglo izdržati. Želeo je da dođe do druge knjige pa, ako to nije bio dan ugovorenih sastanaka, jurio bi poljima tražeći Kozima, plašeći porodice u potleušicama, i tada bi svi čuvari reda iz Ombroze krenuli za njim u poteru.

Kozimu na kojega je razbojnik neprestano vršio pritisak svojim zahtevima, nisu bile dovoljne knjige koje sam mu ja nabavljao, pa je morao da potraži i druge nabavljače. Upoznao je nekog trgovca knjigama, Jevrejina, izvesnog Orbekea koji ga je snabdevao i knjigama u nekoliko svezaka. Kozimo bi mu kucnuo u prozor sa grane jednog rogača

i u zamenu za knjige, donosio bi mu tek ubijene zečeve, jarebice, drozdove.

Ali Đan sa Pustare je imao poseban ukus pa mu nisi mogao dati bilo kakvu knjigu, jer bi već sutradan dolazio Kozimu da je zameni. Moj brat je bio u godinama kad se počinje uživati u sadržajnijim delima, ali nije smeo da mnogo hita napred otkako mu je Đan sa Pustare vratio »Telemahove doživljaje«, ²¹ upozorivši ga da će, ako mu još jednom bude dao tako dosadnu knjigu, ispod njega pretesterisati drvo.

Tada Kozimo odluči da odvoji knjige koje je želeo sam na miru da pročita od onih knjiga koje je isključivo nabavljao za razbojnika. Ali to nije bilo moguće jer je i te druge knjige morao bar letimično pregledati, pošto je Đan sa Pustare imao sve veće zahteve i postajao sve nepoverljiviji pa je želeo da mu, pre no što bi uzeo knjigu, u opštim crtama ispriča sadržaj, a teško njemu ako bi ga uhvatio u laži. Moj brat pokuša da mu poturi nekakve ljubavne romančiće, ali razbojnik dotrča k njemu sav besan i upita ga šta on misli o njemu — nije on strina! Nije mu bilo lako ugoditi.

Kako bilo da bilo, pošto ga je Đan sa Pustare neprestano progonio, čitanje je za Kozima od polučasovne razonode postalo osnovno zanimanje, jedino čime se po ceo dan bavio. Nastojeći da što bolje shvati sadržaj, da književna dela ocenjuje i poređuje, da upozna što više novih dela, kako zbog čitalačke strasti Đana sa Pustare, tako i zbog sve veće potrebe za čitanjem koja se u njemu probudila, Kozimo je toliko silno zavoleo književnost i svekoliko ljudsko znanje da mu nije bilo dovoljno da

²¹ Delo Fransoa Fenelona. — (Prim. prev.)

uz knjigu provede od zore do večeri, već je nastavljao da čita i noću uz svetlost fenjera.

Najzad otkri Ričardsonove romane. Đanu sa Pustare se dopadoše. Čim je jedan pročitao, tražio je drugi. Orbeke mu ih nabavi nekoliko. Razbojnik je ceo mesec imao šta da čita. I tako se Kozimo opet malo smiri i baci se na čitanje Plutarhovich životopisa.

Đan sa Pustare, međutim, opružen na svom ležaju, čupave riđe kose, pune uvelog lišća, koja mu je padala na naborano čelo, zelenih očiju koje su se zacrvenele od naprezanja, čitao je, čitao i pokretao usne svesrdno sričući reči, a prst ovlažen pljuvačkom držao je uspravno da spremno okrene list. Dok je čitao Ričardsona, u njemu se probudila jedna težnja koja mu je već odavno potajno tinjala u duši, težnja za priprostim, domaćim životom, za rodbinskim vezama, porodičnom ljubavlju, čestitošću, kao i odvratnost prema nevaljalcima i zločincima. Sve ono u čemu je dosad živeo, više ga nije zanimalo ili mu je bilo odvratno. Sada je izlazio iz svoje jazbine jedino kad je morao da trkne do Kozima da zameni knjigu, naročito ako je u pitanju bio roman u nekoliko delova, a on stao nasred priče. Živeo je tako usamljen i nije mu bilo stalo što ga mrze stanovnici šume, njegovi nekadašnji verni jataci, koji više nisu hteli da se petljaju sa razbojnikom što se usedeo i ume samo da dovlači uhode i pandure.

Nekada su se oko njega okupljali svi ljudi iz toga kraja koji su imali nesređene račune sa pravdom, pa makar i neznatne prestupe, obične male krađe, kao skitnice što kalaišu lonce, ali i oni koji su počinili prave,

nesumnjive zločine, kao, na primer njegovi drugovi razbojnici. Pri svakoj krađi ili pljački ti ljudi su se koristili glasom koji je o njemu kružio i njegovim iskustvom pa su se krili iza njegovog imena koje je išlo od usta do usta, dok su oni ostajali u senci. A i oni koji nisu učestvovali u pljački, na izvestan način su se koristili onim što je njom postignuto, jer je u šumi gomilan plen i svakojaka prokrijumčarena roba koju je trebalo nekako proturiti i rasprodati pa su svi oni koji su lunjali okolo tu našli mogućnosti za trgovanje. A onaj ko je pljačkao za svoj račun, nemajući nikakve veze sa Đanom sa Pustare, kitio se njegovim strašnim imenom kako bi zaplašio žrtve i izvukao što više može. Ljudi su živeli u strahu pa su u svakom zločincu videli Đana sa Pustare ili razbojnika iz njegove bande i brže-bolje su drešili kesu.

Ta lepa vremena su dugo potrajala. Đan sa Pustare je video da može živeti od rente i postepeno je otupeo. Mislio je da sve teče po starom, ali ljudi su se promenili i njegovo ime više nije značilo ništa.

Kome je sada bio potreban Đan sa Pustare? Skriven, suznih očiju je čitao romane, više nije odlazio u pljačku, nije donosio plen, u šumi niko nije mogao da obavlja svakodnevni posao, svakog dana su dolazili panduri da ga traže i ako im se neki nesrećnik učinio sumnjiv, odveli bi ga u zatvor. Ako se tome doda da je ucena na njegovu glavu bila primamljiva, odmah će nam biti jasno da su Danu sa Pustare bili odbrojani dani.

Dva druga razbojnika, dva mladića koja je on doveo u šumu, nisu mogla da se pomire s tim da gube tako vrsnog vođu bande, pa su hteli da mu pruže priliku da se opet pokaže. Zvali su se Ugaso i Bel Lore i u

detinjstvu su pripadali bandi kradljivaca voća. Sada, kada su stasali u mladiće, postali su razbojnici.

Oni, dakle, potražiše Đana sa Pustare u njegovoj pećini. Bio je tamo i ležao je na slami. — Šta ima novo? — upita ih on, ne dižući pogleda s knjige.

— Hteli smo nešto da ti predložimo, Đane sa Pustare.

— Hmmmm ... Šta? — na to će on i nastavi da čita.

— Znaš li gde je kuća carinika Kostanca?

— Znam, znam ... Hej? Šta? Ko je taj carinik?

Bel Lore i Ugaso se mrko pogledaše. Ako mu ne uzmu tu prokletu knjigu, razbojnik neće razumeti ništa od onoga što će mu reći. — Zatvori začas tu knjigu, Đane. Poslušaj nas.

Đan sa Pustare ščepa knjigu obema rukama, diže se, kleče, htjede da je pritisne na grudi, držeći je otvorenu na obeleženoj stranici, zatim se u njemu opet probudi silna želja za čitanjem i ne ispuštajući je ni po koju cenu iz ruku, diže je tako da je mogao zabiti nos u stranice.

Bel Lore se nešto seti. U blizini spazi paučinu sa velikim paukom. On polako diže paučinu zajedno sa paukom i baci je na Đana sa Pustare i to upravo između knjige i njegovog nosa. Taj nesrećni Đan sa Pustare bio

se toliko raznežio da se i pauka bojao. On oseti kako ga po nosu golicaju paukove nožice i nekakva lepljiva vlakna i pre no što je shvatio šta se zbiva, kriknu od užasa, ispusti knjigu i poče da maše rukama ispred lica, razrogačivši oči i pljuckajući.

Ugaso se baci na zemlju i zgrabi knjigu pre no što je Đan sa Pustare uspeo da je pritisne nogom.

— Vрати mi tu knjigu! — reče Đan sa Pustare, pokušavajući da se jednom rukom oslobodi paučine i pauka a drugom da otme knjigu od Ugasa.

— Stani! Najpre nas poslušaj! — reče Ugaso krijući knjigu iza leđa.

— Čitao sam »Klarisu«. ²² Vрати mi je! Baš sam došao do najzanimljivijeg dela.

— Slušaj. Večeras ćemo odneti džak drva carinikovoj kući. Umesto drva u džaku ćeš biti ti. Kad padne noć, izići ćeš iz džaka...

— Ali ja želim da pročitam »Klarisu«! — Uspeo je da strese sa ruku poslednje ostatke paučine i pokuša da se sa mladićima uhvati ukoštac.

— Čuj, kad padne noć, izići ćeš iz džaka i sa dva pištolja prisilićeš carinika da ti preda sav novac koji je te nedelje uterao na carinarnicama i koji čuva u kasi pored uzglavlja.

²² Delo engleskog romantičara Samjuela Ričardsona (1689—1761). — (Prim. prev.)

— Dozvolite mi da bar dočitam ovo poglavlje ... Budite tako dobri...

Dva mladića se setiše vremena kada je Đan sa Pustare svakome ko bi se usudio da mu protivreči, uperio dva pištolja u trbuh, i veoma se ražalostiše. — Uzećeš kese sa novcem, važi? — navaljivali su tužno — donećeš ih nama, a mi ćemo ti vratiti knjigu pa možeš čitati do mile volje. Je li u redu? Hoćeš li poći?

— Ne. Nije u redu. Neću poći!

— Nećeš poći... Dakle, nećeš poći... Pokazaću ti ja! reče Ugaso i zgrabi jednu stranicu pri kraju knjige (— Nemoj! — viknu Đan sa Pustare), pocepa je (— Nemoj! Stani! —) zgužva je i baci je u vatru.

— Ah, kučkin sine! To nisi smeo da uradiš! Sada ne znam kakav je kraj!
— reče razbojnik i potrča za Ugasom da mu otme knjigu.

— Onda, hoćeš li poći cariniku?

— Ne, neću poći!

Ugaso istrže iz knjige još dve stranice.

— Stani! Te stranice još nisam pročitao! Ne smeš ih spaliti!

Ali Ugaso ih je već bacio u vatru.

— Kučkin sine! »Klarisa«! Ne!

— Onda, ideš li?

— Ja...

Ugaso istrže iz knjige još tri stranice i baci ih u vatru.

Đan sa Pustare sede, zari lice u ruke. — Poći ću — reče — ali mi obećajte da ćete me čekati sa knjigom pred carinikovom kućom.

Razbojnika sakriše u džak i glavu mu pokriše prućem. Bel Lore uprti džak na leđa. Za njim krenu Ugaso sa knjigom. Povremeno, kada bi se Đan sa Pustare u džaku počeo džilitati ili gundati i time stavljati do znanja da se pokajao i predomislio, Ugaso bi, tako da Đan to čuje, iscepao još neku stranicu, i razbojnik bi se posle toga opet primirio.

I tako su ga, prurušeni u drvoseče, uneli u carinikovu kuću i u njoj ga ostavili. Onda su se sklonili malo dalje iza jedne masline, čekajući da im se, posle prepada, opet priključi.

Ali Danu sa Pustare se suviše žurilo. On iziđe iz džaka pre mraka a tada je u kući još bilo mnogo sveta. — Ruke uvis! — On više nije bio onaj nekadašnji razbojnik, činilo mu se da je izišao iz sebe i da se posmatra pa je osećao da je pomalo smešan. — Ruke uvis, kad kažem... Svi uza zid... — Nije vredelo! Ni samom mu to više nije bilo ubedljivo i zato je sve to radio tek tako da nešto radi. — Jeste li tu svi? — Nije primetio da

se iz sobe iskrala jedna devojčica.

Bio je to pothvat u kojemu se nije smelo gubiti vreme. Međutim, on je odugovlačio, carinik se pravio lud, tobože, nije mogao naći ključ, Đan sa Pustare je shvatio da ga više ne uzimaju ozbiljno, a u dubini duše bio je zadovoljan što je tako.

Najzad je izišao natovoren kesama sa dukatima. Gotovo nasumce potrča prema maslini pod kojom su zakazali sastanak. — Eto vam sve što sam našao! Vratite mi »Klarisu«.

Četiri, sedam, deset ruku ga ščepaše, tako da se nije mogao ni maknuti. Odred pandura ga diže i uveza kao salamu. —

Klarisu ćeš videti kroz rešetke! — rekoše oni i povedoše ga u tamnicu.

Tamnica se nalazila u maloj kuli na morskoj obali. Pored nje pružala se borova šumica. Stojeći na jednom boru, Kozimo je gotovo mogao da dohvati prozor ćelije iza čijih je rešetaka video lice Đana sa Pustare.

Razbojnik je sačuvao hladnokrvnost i na saslušanjima i na suđenju. Znao je da će ga u svakom slučaju obesiti. Ubijala ga je dokolica, jer u tamnici nije mogao čitati i bilo mu j žao što onaj roman nije dočitao. Kozimu pođe za rukom da mu nabavi drugi primerak »Klarise« i ponese ga na bor.

— Gde si stao?

— Kad Klarisa beži iz javne kuće!

Kozimo malo prelista knjigu, a onda reče: — Evo, tu je. Dakle — i počeo glasno da čita, okrenuvši se prema prozoru sa rešetkama za koje se Đan sa Pustare uhvatio.

Istraga je dugo trajala a razbojnik je pokušavao da izbegne smrtnu kaznu. Danima su ga nagovarali da prizna svaki zločin posebno, a njih je bilo bezbroj. I tako je svakodnevno, pre i posle saslušanja, slušao Kozima koji mu je čitao roman. Kad su pročitali »Klarisu« Kozimo primeti da je razbojnik potišten, pa pomisli da Ričardson, tu u tamnici na njega teško deluje. Zato odluči da mu čita jedan Fildingov roman koji mu je opisima burnih događaja mogao donekle nadoknaditi izgubljenu slobodu. Tih dana je suđenje bilo u toku, a Đan sa Pustare je samo mislio na doživljaje Džonatana Vajlda.²³

Pre no što su roman pročitali, osvanu dan pogubljenja. Na kolicima, u pratnji fratra, Đan sa Pustare krenu na poslednje putovanje. U Ombrozi su zločince vešali o visoki hrast nasred trga. Okolo se okupio narod.

Kad su mu već stavili omču oko vrata, Đan sa Pustare začu zvižduk između granja. On diže glavu. Bio je Kozimo sa zatvorenom knjigom.

— Kaži mi kakav je kraj — reče osuđenik.

²³ Glavno lice satiričnog romana »Život g. Džonatana Vajlda«, Hernija Filinga. — (Prim. prev.)

— Žao mi je što ti moram reći, Đane — odgovori mu Kozimo — ali Džonatana su na kraju obesili.

— Hvala. Neka tako bude i sa mnom! Zbogom! — reče razbojnik pa sam odgurnu lestve ispod nogu i ostade da visi.

Kad telo prestade da se trza, masa se udalji. Kozimo ostade tu do noći, opkoračivši granu o kojoj je visio obešeni. Kad god bi se neki gavran približio lešu da mu kljuje oči i nos, Kozimo bi ga terao mašući kapom.

XIII

Za vreme tih sastanaka sa razbojnikom, u Kozimu se probudila silna strast za čitanjem i učenjem, koja se u njemu celog života nije gasila. Ljudi su ga sada obično viđali kako sa otvorenom knjigom sedi na nekoj udobnoj grani ili se, kao na školsku klupu, naslanja na neku rašljastu granu i pred sobom drži hartiju na daščici. Mastionica mu je stajala u rupi u deblu a on je pisao drugim, gušćjim perom.

Sada je prvi potražio opata Fošlaflera i zamolio ga je da mu drži časove, da mu tumači Tacita i Ovidija, da mu govori o nebeskim telima i hemijskim zakonima, ali je stari sveštenik znao samo nešto malo gramatike i teologije, a inače se gušio u moru nedoumica i praznina i na učenikova pitanja je bespomoćno širio ruke i upirao pogled u nebo.

— Monsieur l'Abbé, koliko žena jedan čovek može imati u Persiji?
Monsieur l'Abbé, ko je savojski namesnik? Monsieur l'Abbé, možete li mi objasniti Lineov sistem?

— Alors... Maintenant... Voyons...²⁴ — počeo bi opat, a onda bi se zbunio i ne bi znao da nastavi.

Ali je Kozimo koji se kljukao svakojakim knjigama i koji je pola dana provodio u čitanju, a pola u lovu da bi platio račune Orbekeu, imao uvek šta njemu da priča. O Rusou, koji je šetao po švajcarskim šumama skupljajući bilje, o Bendžamenu Frenklinu, koji je hvatao munje papirnatim zmajevima, o baronu De la Ontanu koji je srećno živio među američkim Indijancima.

Stari Fošlafler je slušao te priče zadivljeno i pažljivo, ne znam da li zato što su ga zaista zanimale ili samo zato što mu je bilo lakše da sluša drugog nego da sam podučava, pa je odobravao ili odgovarao: — Non! Dites-le moi!²⁵ — kad bi mu se Kozimo obratio pitanjem: — A znate li kako je...? — ili — Tiens! Mais c'est épatant!²⁶ — kad bi mu Kozimo odgovarao a katkad bi uzviknuo: — Mon Dieu!²⁷ — možda od sreće što je tog trenutka opat otkrio svu veličinu božje promisli, a možda od tuge što je zlo svuda prisutno i što je u svim vidovima beznadežno ovladalo svetom.

²⁴ Dakle... Sada... Da vidimo... — (Prim. prev.)

²⁵ Ne! Recite mi vi! — (Prim. prev.)

²⁶ Gle! Pa to je zaista divno! — (Prim. prev.)

²⁷ Bože! — (Prim. prev.)

Ja sam bio još dete, a Kozimovi prijatelji su pripadali staležu ljudi neukih, zato je potrebu da raspravlja o onome što je otkrio u knjigama, zadovoljavao obasipajući pitanjima i objašnjenjima starog vaspitača. Ozaren uzvišenim saznanjem o ispraznosti svega, opat je bio popustljiv i prilagodljiv i Kozimo je to iskorišćavao. I tako se njihov odnos tokom učenja izmenio. Kozimo je postao učitelj, a Fošlafler učenik. Kozimo je pri tom izvršio takav uticaj na opata da je uspeo tog plašljivog starca povesti u šetnje po drveću. Naterao ga je da celo popodne, klateći mršavim nogama, sedi na grani indijskog kestena u parku markiza D'Ondarive, da posmatra neobične biljke i sunce na zalasku koje se ogledalo u bazenu sa nimfama i da raspravlja o monarhijama i republikama, o ispravnom i istinitom u raznim religijama, o kineskim obredima, zemljotresu u Lisabonu, o lajdenskoj boci, o senzualizmu.

To popodne je trebalo da mi opat održi čas iz grčkog, ali od mog učitelja nije bilo ni traga. Porodica se uznemirila, pretražili su celo imanje, čak i ribnjak, jer su se bojali da onako rasejan nije u njega pao i utopio se. Opat se vrati tek pred večer, žaleći se na bolove u krstima, jer je satima neudobno sedeo na travi.

Ali ne treba smetnuti s uma da su u starom jansenisti to pasivno prihvatanje svega i svačega, smenjivali trenuci u kojima je dolazila do izražaja njegova urođena sklonost prema duhovnoj strogosti. Mada bi, dok je bio rasejan i popustljiv, bez pogovora prihvatio svaku novu i slobodarsku ideju, na primer, ideju o jednakosti svih ljudi pred zakonom, ili o poštenju divljaka, ili o zlokobnom uticaju sujeverja, posle četvrt sata,

u nastupu nekakve strogosti i isključivosti, uživeo bi se u te ideje, maločas tako olako prihvaćene, i unosio bi u njih svu svoju potrebu za doslednošću i moralnom strogošću. Tada bi se na njegovim usnama reči o dužnostima slobodnih i jednakopravnih građana ili o vrlinama čoveka koji sledi praiskonski glas savesti, pretvarala u pravila jednog okrutnog učenja, u postavke jedne zanesenjačke vere, a izvan toga je video samo crnu sliku izopačenosti, pa bi govorio da su svi novi filozofi suviše popustljivi i površni u otkrivanju zla a da put usavršavanja, iako tegoban, ne dopušta mirenja i polovičnosti.

Prilikom ovakvih iznenadnih opatovih istupa, Kozimo se nije usuđivao ni reč da proslovi jer se bojao da će sve što kaže biti osuđeno kao nesuvislo i nedovoljno strogo a raskošan svet koji je pokušavao opatu da predstavi, pred njim bi se okamenio kao mermerno groblje. Srećom, opat bi se brzo zamorio od te prenapregnutosti volje i stajao bi pred njim iscrpljen kao da je posle pokušaja ogoljavanja svakog pojma koji je svodio na čistu suštinu, uranjao u svet lakih i neuhvatljivih senki. Prevrtao je očima, uzdisao, pa se to uzdisanje pretvaralo u zevanje, i opet ulazio u nirvanu.

I tako, čas u jednom, čas u drugom duševnom stanju, danima je slušao Kozimove pouke pa je trčkarao od drveća na kojemu je ovaj sedeo do Orbekeove knjižare da mu poruči koje knjige treba da nabavi u Amsterdamu i Parizu i da preuzme one koje su upravo stigle. Na taj način je sebi radio o glavi. Vest da u Ombrozi jedan sveštenik čita sve knjige koje su crkvene vlasti širom Evrope zabranile, dopre do crkvenog suda. Jedno popodne dođoše u naš letnjikovac žbiri da izvrše pretres u

opatovoj sobici. Među njegovim brevijarima nađoše dela Bela,²⁸ još neisečenih stranica, ali to je bilo dovoljno da ga uhapse i povedu sa sobom.

To je bio zaista tužan prizor, a odigrao se jednog tmurnog popodneva. Sećam se kao da sada to gledam sa prozora svoje sobe, preplašen, prekinuo sam učenje aorista pošto mi više nije imao ko da drži časove. Stari otac Fošlafler se udaljavao ispod drvoreda u pratnji oboružanih pandura i gledao je drveće. Odjednom mi se učini da se trgao kao da je hteo otrčati prema brestu i na njega se popeti, ali su ga noge izdale. Kozimo je tog dana bio u lovu i ništa nije znao. Tako se nisu ni oprostili.

Nikako mu nismo mogli pomoći. Naš otac se zatvori u sobu i nije hteo ništa da okusi, jer se plašio da će ga jezuite otrovati. Opat je proveo poslednje dane delom u tamnici, a delom u samostanu, uporno poričući optužbe sve do smrti, ne shvativši, iako je ceo život posvetio veri, u šta je u stvari verovao, ali pokušavajući da čvrsto veruje sve do poslednjeg časa.

Opatovo hapšenje nije ni najmanje uticalo na razvoj Kozimovog obrazovanja. Baš u to vreme on počinje da vodi prepisku sa najvećim evropskim filozofima i naučnicima kojima se obraćao s molbom da mu odgovore na neka pitanja ili na neke primedbe, ili prosto iz zadovoljstva da raspravlja sa najsajnijim umovima svoga vremena i da istovremeno vežba strane jezike. Šteta što se sve njegove hartije, koje je odlagao u samo njemu znana udubljenja stabala, nikada nisu pronašle i sigurno su

²⁸ Pjer Bel, francuski prosvetitelj i slobodoumni pisac. — (Prim. prev.)

ih oštetile veverice i memla. Među njima bi se našla, pisana rukom, pisma najčuvenijih naučnika veka.

Kozimo je za držanje knjiga na nekoliko mesta napravio nekakve viseće biblioteke koje su bile dobro zaštićene od kiše i glodavaca, ali neprestano ih je premeštao, već prema tome šta je u tom trenutku bio predmet njegovog proučavanja i šta ga je privlačilo, jer je mislio da su knjige, u neku ruku, slične pticama pa nije voleo da ih vidi kako stoje na jednom mestu ili zatvorene, govoreći da se tako kvare. Na najčvršćoj od tih vazdušnih polica slagao je tomove Didroove i Dalamberove enciklopedije, postepeno, onako kako su mu pristizali iz kakve knjižare u Livornu. A ako je u poslednje vreme, zato što je neprestano živeo u svetu knjiga, lebdeo u oblacima i sve manje se interesovao za svet oko sebe, čitanje enciklopedije, neke divne reči kao, na primer, Abeille, Arbre, Bois, Jardin,²⁹ ponovo su mu u novom svetlu otkrile ono čime je bio okružen. Među knjigama koje je poručivao počeli su da se pojavljuju i neki priručnici o veštinama i zanatima, na primer, o negovanju drveća, i jedva je čekao da u praksi proveriti nova saznanja.

Kozimo je uvek voleo da gleda ljude kako rade, ali do sada njegov život na drveću, neprestano premeštanje i lovovi uvek su zadovoljavali nekakve njegove posebne i neopravdane prohteve, kao da je ptičica. Sada, međutim, oseti potrebu da uradi nešto korisno za svoje bližnje. A i to je, kad dobro razmislimo, naučio družeći se sa razbojnikom. Tada je osetio koliko je zadovoljstvo biti koristan, raditi nešto neophodno drugima.

²⁹ Pčela, Drvo, Šuma, Park. — (Prim. prev.)

Naučio je kako se potkresuju stabla i nudio je usluge vrtlarima zimi kada sa drveća štrče nepravilni spletovi suvaraka i kada izgleda da i ono stremi samo jednom: da bude svedeno na pravilnije oblike kako bi se moglo okтити cvećem, lišćem i voćem. Kozimo je umeo dobro da potkresuje drveće a zahtevi mu nisu bili veliki, i zato ga je svaki maloposednik i zakupac molio da dođe k njemu raditi. Ljudi su ga viđali kako na kristalno čistom jutarnjem vazduhu, uspravan, raskrečenih nogu na niskom, golom drveću, sa šalom oko vrata koji mu je dopirao do ušiju, diže makaze i cak, cak, sigurnim rezovima uklanja nepotrebne grančice i vrhove. To isto je radio u parkovima na senovitom i ukrasnom drveću i u šumama gde je drvosečinu sekiru koja je mogla da se duboko useče u stoletno deblo i da obori drvo, pokušao da zameni hitrom sekiricom kojom je radio samo na granama i vrhovima.

Ukratko, zaljubljen u bilje i rastinje, umeo je, kao što to biva kad god je u pitanju prava ljubav, da bude nemilosrdan i da zadaje bol, da ranjava i seče da bi potpomogao rast i razvoj. Razume se da je, potkresujući stabla i proređujući granje, nastojao da ne služi samo interesima vlasnika drveća već i svojim interesima, jer je on bio putnik koji je osećao potrebu za prohodnim putevima. Uvek bi poštedeo one grane koje su mu služile kao mostovi između drveća i nastojao je da ih ojača time što bi uklanjao druge koje su ih pritiskale. I tako je prirodu Ombroze, koja je još kad je u nju zašao bila tako pitoma, svojom veštinom sve više prilagođavao sebi, istovremeno prijatelj svom bližnjem, prirodi i sebi. A plodove tog svog razumnog delovanja uživao je naročito u zrelijim godinama, kad se iznuren najbolje odmarao na dobro negovanom drveću. A onda je bilo

dovoljno da dođu neuračunljive generacije, nesmotrene i lakome, ljudi koji nikog i ništa ne vole, pa čak ni sebe i da se sve promeni tako da više nijedan Kozimo nikad neće moći da ponosno stupa drvećem.

XIV

Iako se proširio krug Kozimovih prijatelja, moram reći da je on takođe stekao i neprijatelje. Kad se Đan sa Pustare preobratio i odao čitanju dobrih knjiga, a posle toga nastradao, skitnice iz šume su se našle u nezavidnom položaju. Jedne noći je moj brat spavao u svojoj vreći, obešenoj o jasen u šumi, kada ga probudi lavež jazavčara. On otvori oči i ugleda neku svetlost. Dolazila je odozdo, drvo je gorelo u podnožju i plameni jezici su već lizali deblo.

Požar u šumi! Ko ga je podmetnuo? Kozimo je bio siguran da sinoć nije ni dirnuo kresivo. Dakle, to je bilo delo onih protuva! Hteli su da zapale šumu kako bi mogli pokrasti drva a istovremeno svaliti krivicu na njega i sem toga, živog ga spaliti.

U prvi mah Kozimo i ne pomisli kakva mu opasnost pretila. On pomisli da to bezmerno carstvo puno njegovih puteva i skrovišta, može biti uništeno i samo se toga uplašio. Otimo Masimo je već bežao da ga ne zahvati plamen, povremeno se okretao i očajno lajao. Požar se širio zahvatajući bilje što raste ispod drveća.

Kozimo ne izgubi prisebnost. Na jasen, gde je tada bilo njegovo

skrovište, doneo je, kao obično, štošta, između ostalog, burence vode od kuvanog ječma da gasi letnju žeđ. On se pope do tog burenceta. Sa jasenovih grana bežale su prestravljene veverice i sove, a iz gnezda su izletale ptice. Kozimo zgrabi burence, upravo htede da mu odvrne slavinu i nakvasi deblo jasena kako i ono ne bi planulo, ali se seti da se vatra širi po travi, da prijti suvo lišće i žbunje i da će buknuti okolno drveće. Zato odluči da sve stavi na kocku. »Neka izgori i jasen! Ako mi bude pošlo za rukom da ovom ječmenom vodom nakvasim zemlju svuda okolo gde se oganj još nije razbuktao, zaustaviću požar!« — I odvrnuvši slavinu na burencetu, talasastim i kružnim pokretima polivao je zemljište, gaseći plamen na krajnjoj ivici vatrišta. I tako je oganj bio okružen mokrom travom i lišćem i više nije mogao da se širi.

Kozimo skoči sa javora na obližnju bukvu. To učini u poslednjem trenutku. Deblo koje je gorelo u podnožju, sruši se kao lomača uz prasak i bespomoćno skićanje veverica.

Hoće li se vatrište ograničiti na to mesto? Ali već su vrcale varnice i žar se rasipao svuda okolo. Slaba brana od mokrog lišća sigurno neće moći zadržati širenje požara. — Vatra! Vatra! — poče da viče Kozimo na sav glas — Požar!

— Šta jeee! Ko vičeee? — odgovarali su glasovi. Nedaleko se nalazila ugljara i jedna smena ljudi iz Bergama, njegovih prijatelja spavalo je tamo u jednoj daščari.

— Požaaar! Uzbunaaa!

Uskoro su se celom planinom razlegali povici. Ugljari, raštrkani po šumi, dovikivali su se na svom nerazumljivom narečju. I dotrčaše sa svih strana. Požar je bio savladan.

Ta paljevina sa umišljajem, pokušaj da mu se oduzme život, trebalo je da Kozimu bude opomena da se kloni šume. No on, naprotiv, poče razmišljati kako se u šumi može zaštititi od požara. Bilo je sušno i vrelo leto. U šumama na obali prema Provansi, već nedelju dana besneo je ogromni požar. Noću su se visoko iznad planine videli rujni odblesci kao posle sunčevog smiraja. Vazduh je bio suv, drveće i grmlje na pripeci bilo je zapaljivo kao barut. Izgledalo je da vetrovi raznose plamen prema našem kraju, iako ovde nikada ranije nije izbio požar ni slučajan ni podmetnut. Ombroza se pritajila pod bremenom opasnosti koje ju je zagušilo, slična tvrđavi sa slamnim krovom koju napadaju dušmani, palikuće. Izgledalo je da ni nebo nije pošteđeno i da se i na njega svalilo ognjeno breme. Svake noći su nebeskim svodom preletali rojevi meteora i očekivali smo da će se i na nas sručiti.

Tih dana opšte pometnje, Kozimo je kupio nekoliko bačvica, napunio ih vodom i podigao na najviše drveće koje je raslo na istaknutim mestima. »Uverili smo se da ipak nečemu mogu poslužiti.« Nezadovoljan, počeo je da proučava sistem potoka koji su proticali kroz šumu, veoma oplićali, i izvora sa slabašnim mlazom. On pođe da se savetuje sa vitezom advokatom.

— O, da! — uzviknu Enea Silvio Karega i lupi se rukom po čelu. —

Bazeni! Brane! Treba napraviti planove! — vikao je i skakao od oduševljenja dok mu je hiljadu ideja vrvelo po glavi.

Kozimo ga natera da napravi proračune i skice, a u međuvremenu probudi interesovanje za tu stvar kod vlasnika privatnih šuma, zakupaca državnih šuma, drvoseča, ugljara. Svi zajedno, pod rukovodstvom viteza advokata (odnosno sa vitezom advokatom koji je bio potčinjen svima njima, prinuđen da njima rukovodi i da se usredsredi na posao) i Kozimom, koji je nadgledao radove odozgo, sagradili su rezervoare za vodu, tako da su se na svakom mestu na kojemu bi izbio požar, mogli koristiti šmrkovi.

Ali to nije bilo dovoljno, trebalo je organizovati vatrogasnu stražu, odrede koji će se u slučaju uzbune odmah umeti rasporediti u lanac da bi iz ruke u ruku dodavali vedra vode i zaustavili požar pre no što se proširi. Tako je ustanovljena nekakva milicija, čiji su članovi naizmenično stražarili i noću. Kozimo je članove milicije regrutovao iz redova ombroških seljaka i zanatlija. Kao što se to dešava u svakom udruženju, i u njihovom se odmah razvio duh zajednice, takmičenje među ekipama i ljudi su se osećali spremni za velike pothvate. I Kozimo se oseti pun nove snage i zadovoljstva. Otkrio je da je sposoban da ljude okupi i da njima rukovodi, ali tu sposobnost na svoju sreću, nikad nije zloupotrebljavao a ispoljio ju je samo nekoliko puta u životu, i to onda kad se nadao da će postići značajne rezultate i uvek je imao uspeha.

Kozimo dođe do saznanja da udruživanjem čovek postaje jači, da u zajednici dolaze do izražaja vrline pojedinca, da se u njoj oseti radost

koja se retko doživi kad je čovek sam, radost saznanja da ima mnogo čestitih, valjanih i sposobnih ljudi zbog kojih vredi težiti za dobrim (dok se, kad čovek živi sam, dešava veoma često suprotno, vidi se samo ona druga strana čovekove prirode, zbog koje treba uvek držati ruku na maču).

Dakle, to leto požara, bilo je lepo leto. Iskrsao je zajednički problem čije je rešenje svima ležalo na srcu i svako mu je davao prednost nad drugim svojim ličnim interesima, a u naknadu za to osećao je zadovoljstvo što se slaže i međusobno poštuje sa toliko mnogo izvanrednih ljudi.

Kasnije će Kozimo uvideti da udruživanja, kad se taj zajednički problem reši, gube svoju raniju vrednost pa da je stoga bolje biti usamljeni pojedinac nego vođa. Ali za sada, pošto je bio vođa, cele noći je sasvim sam u šumi stražario na drvetu.

U slučaju ako bi se desilo da vidi kako je negde počeo da se rasplamsava požar, pripremio je na vrhu drveta zvono, koje se moglo čuti daleko i pozvati na uzbunu. I tako, kad su tri, četiri puta izbili požari, ljudi su uspeli da ih na vreme pogase i da spasu šumu. A pošto su požari bili podmetnuti, otkrili su da su krivci dva razbojnika Ugaso i Bel Lore i proterali su ih sa teritorije ove opštine. Krajem avgusta počеше pljuskovi i opasnost od požara prođe.

U to vreme u Ombrozi su moga brata samo hvalili. Te pohvale su stizale i u naš dom. Govorilo se: »Pa ipak, baš je dobar!« »Pa ipak, ponešto baš ume dobro da izvede«. To se govorilo tonom kojim se izriču nepristrasni

sudovi o nekoj osobi druge vere ili suprotne stranke, kad se ljudi hoće pokazati toliko širokogrudni da razumeju i ideje koje su im sasvim strane.

Generalica je na sve to odgovarala osorno i kratko. — Jesu li naoružani? — pitala je kad bi joj govorili o odredu vatrogasaca koji je osnovao Kozimo — Vežbaju li? — jer je ona već krojila planove kako bi bilo da se obrazuju odredi oružane milicije koji bi, u slučaju rata, mogli učestvovati u vojnim operacijama.

Naš otac je, međutim, slušao ćuteći, odmahujući glavom, tako da se nije znalo da li bi ga se svaka vest o tom njegovom sinu bolno kosnula ili se, naprotiv, slagao sa sagovornikom i jedva čekao da te laskave reči u njemu opet probude nadu u Kozima. Sigurno je posredi ipak bilo ovo poslednje, jer je kroz nekoliko dana uzjahao konja i pošao da ga traži.

Sreli su se na jednoj čistini, okruženoj drvećem. Baron je nekoliko puta projahao gore-dole, ne gledajući sina, ali video ga je. Dečak mu se primakao, skaćući sa daljeg na bliže drveće. Kad se nađe pred ocem, skide šešir od slame (koji je leti nosio umesto kape od krzna divlje mačke) i pozdravi ga: — Dobar dan, gospodine oče!

— Dobar dan, sinko!

— Jeste li dobro?

— Prilično s obzirom na moje godine i nevolje.

— Drago mi je što vidim da ste u snazi.

— To sam želeo i ja tebi da kažem, Kozimo. Čuo sam da radiš za opšte dobro.

— Na srcu mi leži spas šuma u kojima živim, gospodine oče!

— Znaš li da jedan deo šume nama pripada, jer smo ga dobili u nasledstvo od tvoje jadne, pokojne babe Elizabete?

— Znam, gospodine oče. U predelu Belrio. Tamo raste trideset kestenova, dvadeset i dve bukve, osam borova i jedan javor. Imam kopiju svih katastarskih mapa. I upravo kao član porodice vlasnika šuma, želeo sam da osnujem savez svih onih koji žele da ih zaštite.

— To je dobro — reče baron, zadovoljan odgovorom. Ali dodade: — Kažu da je to udruženje pekara, vrtlara i potkivača.

— I njih, gospodine oče. Svih ljudi poštenih zanimanja.

— Znaš li da bi sa titulom vojvode mogao vladati plemićima, vazalima?

— Znam da kad imam više ideja od drugih, onda te ideje treba da dam drugima ako hoće da ih usvoje. Eto, to znači vladati.

»Je li danas običaj da se živi na drvetu ako se želi vladati?«, baronu je bilo navrh jezika da upita. Ali šta je vredelo ponovo pokretati to pitanje?

On uzdahnu, zamišljen. Zatim odreši pojas o kojem mu je visila sablja. — Osamnaest ti je godina... Već je vreme da te smatramo odraslim... Meni su dani odbrojani... — reče on, držeći pljoštimice sablju obema rukama. — Sećaš li se da si baron Di Rondo?

— Da, gospodine oče, sećam se svoga imena.

— Hoćeš li biti dostojan imena i titule koju nosiš?

— Nastojaću da budem što dostojniji imena čoveka i tako ću biti dostojan svakog čovekovog obeležja i svojstva.

— Drži ovu sablju, moju sablju. — On se diže u stremenu, Kozimo se sagnu na grani i tako baronu pođe za rukom da mu je pripaše.

— Hvala, gospodine oče... Dajem vam reč da ću se njome služiti za opšte dobro.

— Zbogom, sine moj! — Baron okrenu konja, malo priteže dizgine i polako odjaha.

Kozimo pomisli da je možda trebalo da mu oda počast sabljom, a onda se seti da mu ju je otac dao da se njome brani, a ne da se njome kiti u svečanim prilikama i ne isuka je iz korica.

U to vreme, sastajući se sa vitezom advokatom, Kozimo primeti nešto čudno u njegovom ponašanju, bolje rečeno, nešto neuobičajeno, pa bilo to više ili manje čudno. Činilo mu se da nije bio zamišljen zbog njemu svojstvene rasejanosti, već zato što su ga uporno opsedale neke ideje. Sada bi se sve češće upuštao s ljudima u razgovor iako, nekada, nedruževan, nikad ne bi kročio nogom u grad, sada, naprotiv, ne bi izbijao iz luke, stajao bi u grupi ljudi ili bi sedeo na obronku ispod tvrđave sa časnim starinama i moreplovcima i razgovarao o brodovima koji su dolazili i odlazili ili o napadima gusara.

Na pučini ispred naše obale krstarile su još šajke berberskih gusara i ometale saobraćaj. Ali to je bilo gusarenje nasitno, ne kao nekada kada bi svako ko bi naišao na gusare, bio odveden u ropstvo u Tunis i Alžir ili bi mu odsekli nos i uši. Sada, kada bi osmanlijama pošlo za rukom da stignu koji ombroški brodić, uzimali bi tovar: burad bakalara, holandski sir, bale pamuka, i otplovili bi dalje. Dešavalo se da naši budu brži i da im pobegnu, i tada bi iz malih topova gađali katarke njihove šajke, a Berberi bi odvrćali pljuvanjem, pogrđnim kretnjama i vikom.

Ukratko, to je bilo bezazleno gusarenje koje se preduzimalo zato što su paše tih zemalja smatrale da imaju izvesna potraživanja od naših trgovaca i brodovlasnika, pošto ih oni — po njihovom mišljenju — nisu dobro snabdevali ili su ih varali. I tako su pokušavali da se naplate, i to

malo-pomalo pljačkom, ali su istovremeno s nama i dalje vodili trgovačke pregovore, sporeći se i nagađajući se. Prema tome, ni jednoj ni drugoj strani nije išlo u prilog da prave nasilja, i plovidba je bila puna neizvesnosti i opasnosti koje se ipak nikad nisu pretvarale u tragediju.

Događaj koji ću vam sada ispričati čuo sam od Kozima koji ga je predstavio na nekoliko različitih načina. Zadržaću se na ovom koji je najbogatiji pojedinostima i najlogičniji. Istina je da je moj brat, pričajući svoje pustolovine, štošta dodavao, ali u nedostatku drugih izvora, ja nastojim da se bukvalno držim onoga što sam od njega čuo.

Dakle, jednom je Kozimo, kojemu je, otkako je stražario zbog požara, prešlo u naviku da se budi noću, video kako neka svetlost silazi u dolinu. Tiho, skaćući s grane na granu kao mačka, počeo da je prati i ugleda Eneu Silvija Karegu koji je nekuda žurio, sa fesom na glavi i u kaftanu, sa fenjerom u ruci.

Šta li je u to gluvo doba radio napolju vitez advokat, koji bi inače legao rano kao kokoška? Kozimo ga je pratio. Pazio je da ne šušne, iako je znao da njegov stric, kad tako juri zanesen, gotovo ništa ne čuje i ne vidi.

Staroputinama i prečicama vitez advokat siđe na obalu i sa jednog mesta na morskom žalu počeo da maše fenjerom. Bila je noć bez mesečine i na moru se videlo kako se talasa pena samo najbližih valova. Kozimo je stajao na jednom boru, koji je rastao malo podalje od obale, jer je tamo šuma bila ređa, pa se i nije baš tako lako moglo po granju svuda stići. Pa

ipak, dobro je video malog starca sa visokim fesom na glavi, na pustoj obali, kako maše fenjerom prema mračnoj pučini i kako mu iz mraka odgovara druga svetlost fenjera, odjednom sasvim blizu, kao da je tog časa upaljena, i iz tame izranja brodić sa tamnim, četvrtastim jedrom i veslima, brodić drukčije građen od naših, i prista uz obalu.

Na lelujavoj svetlosti fenjera, Kozimo ugleda ljude sa turbanima. Neki su ostali u brodiću, polako veslajući da ga more ne bi odbacilo od obale, a neki su se iskrkali i imali su široke, crvene, nadute dimije i o pasu blistave jatagane. Kozimo je naprezao oči i ćuljio uši. Stric i Berberi razgovarali su jezikom koji Kozimo nije razumeo, pa ipak mu se povremeno činilo da nešto razabire, i to je sigurno bio taj čuveni franački jezik.³⁰ Povremeno bi Kozimo čuo i neku našu reč, koju bi Enea Silvio posebno naglasio, mešajući je sa drugim nerazumljivim rečima, a te naše reči su bile imena brodova, poznata imena barki i jedrenjaka koji su pripadali brodovlasnicima iz Ombroze i koji su plovili između naših i drugih luka.

Nije bilo teško pogoditi o čemu je vitez govorio! Obaveštavao je gusare kad stižu a kad polaze ombroški brodovi, čime su natovareni, u kom pravcu plove, koliko mornara je na njima ukrcano. Starac je sada sigurno rekao sve što je znao, jer se okrenuo i brzo otišao dok su se gusari vratili u brodić i uskoro ih je progutao mrak pučine. Pošto su se dogovorili brzo, moglo se zaključiti da su se redovno sastajali. Ko zna otkada Berberi iz busije napadaju naše brodove, koristeći se obaveštenjima koja im daje naš stric!

³⁰ Stari jezik, mešavina francuskog, španskog i italijanskog. — (Prim. prev.)

Kozimo je ostao na drvetu, jer nije imao snage da ode, da se odvoji od puste obale. Duvao je vetar, talasi su lokali stene, svako kolence stabla je cvilelo, a moj brat je cvokotao zubima, ne zato što je inače bilo hladno, već zato što mu je od žalosnog otkrića bilo hladno oko srca.

Eto, taj snishodljivi i tajanstveni mali starac kojega smo u detinjstvu uvek smatrali dvoličnim, dok je Kozimo živeo u uverenju da ga je postepeno naučio šta znači poštovati i sažaljevati, sada se pokazao kao izdajnik kome se ne može oprostiti, nezahvalnik koji je želeo zlo zemlji u kojoj je kao olupina od čoveka prihvaćen posle jednog života punog svakojakih zabluda... Zašto? Zar ga je dotle dovela čežnja za tim krajevima i tim ljudima među kojima je, jednom u životu, bio srećan? Ili je, možda, potajno mrzeo ovu zemlju u kojoj mu je svaki zalogaj bio grk, jer se osećao ponižen? Kozimo se predomišljao da li da otrči i prijavi špijuna zbog rovarenja i tako spase robu naših trgovaca, utovarenu u lađe, ili da poštedi našeg oca bola koji bi mu u tom slučaju zadao, jer je prema svom polubratu gajio gotovo neobjašnjivu naklonost. Kozimo je već zamišljao taj prizor: vitez sa lancima na rukama, okružen pandurima ide između dva reda Ombrožana koji ga psuju i stiže na trg na kojem mu stavljaju omču oko vrata, vešaju ga ... Posle bdenja nad obešenim Đanom sa Pustare, Kozimo se zarekao da više nikad neće prisustvovati pogubljenju, a, eto, sada treba da odluči hoće li poslati na gubilište svog rođaka!

Celu noć a i sutradan ga je morila ta misao tako da je mahnito skakao sa jedne na drugu granu, džilitao se, dizao, hvatajući se rukama za grane

iznad sebe, spuštao se niz debla, kao uvek kad je bio zabrinut. Najzad nađe rešenje. Izabra srednji put. Uplašiće gusare i strica da bi prekinuli sumnjive odnose, a da pravda ne bi morala da se u to upliće. Noću će stati na onaj bor na obali, sa tri, četiri nabijene puške (sada je već imao ceo arsenal za različite potrebe lova). Kada se vitez sastane sa gusarima, pripućaće i meci će im zafijukati iznad glava. Kad gusari i stric čuju pucnjavu, pobeći će glavom bez obzira. A vitez koji se nije odlikovao naročitom hrabrošću, posumnjaće da su ga prepoznali i biće uveren da se sastanci na obali nadziru, pa ni za živu glavu neće ponovo pokušati da se približi islamskim brodskim posadama.

I zaista, Kozimo je sa puškama na gotovs, čekao na boru dve noći. Ali se ne dogodi ništa. Kad, gle, treće noći mali starac sa fesom trčka spotičući se o kamenje na obali, daje znakove fenjerom, lađa pristaje uz obalu, mornari sa turbanima ...

Kozimo je spremno držao prst na obaraču, ali ne opali. Ovoga puta je sve bilo drukčije. Posle kraćeg dogovora, dva gusara koja su se iskrcala pokazaše lađu, a ostali počеше da istovaruju robu, burad, sanduke, zavežljaje, džakove, balone, kačice pune sira. Nije bila samo jedna lađa, bilo ih je više i sve su bile natovarene, pa red nosača sa turbanima krenu obalom. Predvodio ih je naš polustric, neodlučna, sitna koraka i tako dođoše do jedne pećine između morskih grebena. U toj pećini Mavri skloniše svu robu koja je sigurno bila plen njihovih poslednjih gusarskih pohoda.

Zašto su je doneli na obalu? Dalje je bilo lako zamisliti šta se zbilo. Pošto

se berberska lađa morala usidriti u jednoj našoj luci (zbog zakonite trgovine koja se uvek, i pored gusarskih prepada, među nama odvijala) i tako se podvrći carinskom pregledu, trebalo je da opljačkanu robu sakriju na sigurnom mestu da bi je na povratku opet uzeli i odneli. Tako bi posada lađe dokazala da nema nikakve veze sa poslednjim pljačkama i ponovo bi učvrstila normalne trgovačke veze sa našom zemljom.

Ovo zakulisno vršljanje bilo je otkriveno tek kasnije. Ali tada Kozimo nije pokušavao da išta sebi razjašnjava. Gusarsko blago je bilo sakriveno u pećini, gusari su se ukrcali u lađu i ostavili su ga tu, trebalo ga je što pre uzaptiti. U jednom trenutku moj brat pomisli da ode da probudi ombroške trgovce koji su sigurno bili zakoniti vlasnici te robe. Ali odmah se seti svojih prijatelja ugljara koji su sa porodicama gladovali u šumi. Više se nije kolebao. On odskakuta po granju pravo u onaj kraj u kojemu su u prostim kolibama oko sive čistine od nabijene zemlje, spavali ljudi iz Bergama.

— Brzo! Dođite svi! Otkrio sam gusarsko blago!

Ispod šatorskih krila i granja od kojega su bile napravljene kolibe, začu se duvanje, pljuvanje, psovanje i najzad zadivljeni uzvici, pitanja: — Zlato? Srebro?

— Nisam dobro video ... — reče Kozimo. — Po mirisu bih rekao da ima bakalara i ovčijeg sira!

Kad to čuše, svi ljudi u šumi poskakaše na noge. Ko je imao pušku, uze

pušku, drugi se oboružaše sekirama, kočevima, ašovima ili lopatama, a pre svega ponesoše sudove da u njih stave robu, čak i otrcane kotarice od uglja i crne džakove. Krenu duga povorka, — Hura! Hota! — i žene siđoše sa praznim kotaricama na glavi, i dečaci sa kapuljačama od sargije, noseći baklje. Kozimo ih je predvodio, skačući sa šumskog bora na maslinu, sa masline na primorski bor.

Upravo su zaobilazili greben iza kojega se nalazila pećina kad se na nekoj iskrivljenoj smokvi pojavi bela prilika jednog gusara koji diže jatagan i poče na sav glas da zove u pomoć. Kozimo se u nekoliko skokova nađe na grani iznad njega i zari mu sablju u slabine. Razbojnik skoči u urvinu.

U pećini se održavao sastanak gusarskih vođa (Kozimo, ranije, u onom metežu istovarivanja, nije ni primetio da su oni ostali tu). Oni čuše zov stražara, iziđoše i videše da ih je opkolila rulja ljudi, žena garava lica, sa džakovima na glavi i lopatama u ruci. Potegoše jatagane i nasrnuše da bi oslobodili prolaz. — Hura! Hota! — Inšalah! — Poče borba.

Ugljari su bili u većini, ali gusari su imali bolje oružje. Pa ipak, zna se da od lopata nema boljeg oružja u borbi sa jataganima. Deng! Deng! Marokanske sablje ustuknuše, bile su prosto prepolovljene. Puške su, međutim, praštale i dimile su se, ali od svega toga male koristi! I neki gusari (po svoj prilici oficiri) imali su divne puške, optočene srebrom, ali su im se u pećini kremenovi ovlažili pa nisu palile. Najpreduzimljiviji ugljari su udarali gusarske oficire lopatama po glavi i onesvešćenima oduzimali puške. Ali pošto su Berberi imali turbane na glavi, udarci su bili ublaženi kao da su padali po jastuku, zato je bilo bolje udariti ih kolenom

u trbuh, jer im je pupak bio go.

Videvši da jedino kamenja ima dovoljno, ugljari počеше da njime gađaju protivnika. Mavri im odgovoriše ravnom merom. Kad su zaraćene strane prešle na borbu kamenjem, sukob je najzad dobio pravilniji tok, ali pošto su ugljari pokušavali da prodru u pećinu, jer ih je sve više mamio miris bakalara, a Berberi su pokušavali da pobegnu u čamac za spasavanje koji je ostao na obali, protivnici više nisu imali krupnih razloga da nastave okršaj.

U jednom trenutku ljudi iz Bergama nasrnuše i prokrčiše sebi put u pećinu. Mavri su još davali otpor pod kišom kamenica, kad videše da je put prema moru slobodan. Zašto onda da se bore? Bolje je dići jedra i otploviti.

Tri gusara, sva trojica otmeni oficiri, čim uđoše u lađu, razviše jedra. Sa bora pored obale Kozimo skoči na jarbol, uhvati se za poprečnu gredu krsta i tamo, stegnuvši čvrsto kolenima drvo, isuka mač. Tri gusara digoše jatagane. Moj brat je vitlajući sabljom levo, desno, svu trojicu doveo u bezizlazan položaj. Lađa koja je još bila vezana za obalu, naginjala se čas na jednu čas na drugu stranu. U tom trenutku isplovi mesec i blesnu sablja koju je baron poklonio sinu kao i berberski jatagani. Moj brat se spusti niz jarbol i zari sablju u grudi jednom gusaru koji sa palube pade u more. Hitro kao gušter, opet se pope na jarbol, dva puta odbivši udarce preostale dvojice, zatim se opet spusti i poseče drugog Mavra, pa se ponovo pope, a posle kraće borbe sa trećim, probode i njega.

Tri islamska oficira ležala su delom u vodi, a delom izvan nje, sa bradama u koje su se hvatale alge. Ostali gusari, izubijani kamenicama i lopatama, ležali su bez svesti na ulazu u pećinu. Još uvek na jarbolu, Kozimo je pobedonosno posmatrao okolinu, kada iz pećine, besan kao mačka zapaljenog repa, iskoči vitez advokat koji se sve dotad krio. Pognute glave pretrča preko obale, odgurnu lađu od žala, uskoči u nju, zgrabi vesla i svom snagom zavesla prema pučini.

— Viteže! Šta to radite! Jeste li poludeli? — dovikivao mu je Kozimo, držeći se za krst jarbola. — Vratite se na obalu! Kuda idemo?

Nije vredelo. Bilo je jasno da Enea Silvio Karega želi da stigne do gusarske lađe i da se na njoj spase. Njegovo izdajstvo je sada bilo otkriveno pa ako bi ostao na obali, sigurno bi bio obešen. I tako je veslao, veslao, a Kozimo, iako mu je u ruci još bila isukana sablja, a starac je bio nenaoružan i slab, nije znao šta da radi. U stvari, nije želeo da nad stricem izvrši nasilje, a sem toga, da bi ga dohvatio, morao bi da siđe sa jarbola, a tada bi se suočio sa pitanjem je li isto sići u čamac i sići na zemlju, bolje rečeno, je li već odstupio od svojih ličnih zakona, skočivši sa drveta na jarbol. Sva ta pitanja bila su suviše složena da bi ih u ovom trenutku mogao sebi postaviti. I tako nije učinio ništa, opkoračio je krst jarbola, a talasi su ga nosili dok je povetarac nadimao jedra a starac neumorno veslao.

Odjednom začu lavež. Sav uzdrhta od radosti. Pas Otimo Masimo kojeg je za vreme borbe bio izgubio iz vida, šćućurio se na dnu čamca i mahao

repom kao da se ništa nije desilo. Najzad, pomisli Kozimo, nema razloga da bude zabrinut. Bio je među svojim, tu je bio njegov stric, njegov pas, plovio je lađom, što je posle toliko godina provedenih na drveću, bila prijatna promena.

Pučina je bila obasjana mesečinom. Starac se već umorio. Jedva je veslao i kroz plač je govorio: — O, Zaira ... O, Alah, Alah, Zaira ... O, Zaira inšalah ... — Govorio je turski pa se nije moglo razabrati šta hoće i kroz suze je ponavljao to žensko ime koje Kozimo još nikad nije čuo.

— Šta kažete, viteže? Šta vam je? Kuda to plovimo? — pitao je.

— Zaira ... O, Zaira ... Alah, Alah ... — ponavljao je starac.

— Ko je Zaira, viteže? Mislite li da plovite Zairi i to ovuda?

A Enea Silvio Karega je klimao glavom u znak odobravanja i govorio je turski kroz suze i dozivao je tu ženu, lica okrenuta mesecu.

O toj Zairi Kozimo počeo da pravi razne pretpostavke. Možda će sada otkriti najdublju tajnu tog zatvorenog i zagonetnog čoveka. Ako je vitez, ploveći prema gusarskoj lađi, nameravao da se sastane s tom Zairom, znači da je u pitanju bila žena koja je živela tamo, u tim osmanlijskim zemljama. Možda je celog života čeznuo za tom ženom, možda je ona bila slika izgubljene sreće za kojom je tragao gajeći pčele, prokopavajući kanale. Možda mu je bila ljubavnica, supruga koju je ostavio tamo, u tim vrtovima preko mora, ili još verovatnije kćerka, njegova kćerka s kojom

se rastao još dok je bila devojčica. U potrazi za njom, sigurno je godinama pokušavao da uspostavi vezu sa nekom turskom ili mavarskom lađom koje su pristajale u našim lukama i najzad je, po svoj prilici, nešto o njoj saznao. Možda su mu rekli da je prodana u roblje i, da bi je oslobodili, predložili su mu da ih obaveštava o pravcu plovidbe ombroških jedrenjaka. Ili je to bila cena koju je morao platiti da bi ga primili na svoj brod i odveli u Zairinu zemlju.

Sada, pošto je zavera otkrivena, hteo-ne hteo, morao je napustiti Ombrozu, a Berberi nisu mogli odbiti da ga povedu sa sobom i vrate toj ženi. U njegovim grozničavim, isprekidanim rečenicama bilo je prizvuka nade, usrdne molbe, čak i straha, straha da još nije kucnuo taj željeni trenutak, da ga još neka nesreća može odvojiti od bića za kojim je toliko čeznuo.

Više nije mogao veslati i tada im se primače kao neka senka, druga berberska lađa. Možda su na velikom brodu čuli metež borbe na obali i poslali izvidnike.

Kozimo se spusti do polovine jarbola da bi se sakrio iza jedra. Starac je, međutim, počeo da viče na franačkom jeziku da ga prime u lađu, da ga povedu na veliki brod i prema njima je pružao ruke. Molba mu bi uslišana. Dva janjičara sa turbanima, čim im je bio nadohvat ruke, ščepaše ga za ramena, podigoše onako lakog bez nekog napora i prebaciše u svoju lađu. Brodić na kojem se nalazio Kozimo zapljusnuše talasi koji su se bili podigli, odbaciše ga, jedra raširi vetar i tako je moj brat koji je već mislio da je izgubljen, ostao neprimećen.

Dok se Kozimov brodić udaljavao na vetru, do njega su dopirali glasovi sa gusarske lađe na kojoj je, po svoj prilici, došlo do svađe. Mavri su vikali nešto što je zvučalo kao: — Izdajniče! — a starac je kao lud ponavljao: — O, Zaira! — pa nije bilo teško pogoditi kako su ga dočekali. Sigurno su ga smatrali odgovornim za zasedu kod pećine, za gubitak plena, za pogibiju nekih njihovih drugova pa su ga optužili da ih je izdao ... Začu se krik pa pljusak i najzad zavlada tišina. Kozimu u ušima odjeknu, kao da ga sada čuje, glas njegovog oca koji je zvao: — Enea Silvio! Enea Silvio! — i trčao za polubratom po imanju, i moj brat zari lice u jebro.

Zatim se opet pope na krst da vidi kuda je lađa otplovila. Nešto je plutalo po moru kao nošeno strujom, neki predmet, nešto slično plovku, ali plovku sa repom ... Kad taj predmet obasja mesečev zrak, Kozimo vide da to nije plovak već glava, glava sa fesom na temenu i prepozna izvrnuto lice viteza advokata, kao obično, unezverena pogleda, otvorenih usta, a sve što je bilo ispod brade, utonulo je u more pa se i nije videlo. Kozimo viknu: — Viteže! Viteže! Šta to radite? Zašto se ne ukrcate! Uhvatite se za lađu! Sad ću vas dići! Viteže!

Ali stric nije odgovarao. Plivao je, plivao, upirući u nebo unezvereni pogled kao da ništa ne vidi. Kozimo reče: — Hajde, Otimo Masimo! Skoči u vodu! Zgrabi viteza za šiju! Spasi ga! Spasi ga!

Poslušni pas skoči u more, pokuša da zubima ščepa starca za šiju, ali nije mogao da ga zgrabi za bradu.

— Rekao sam za šiju, Otimo Masimo, rekao sam za šiju! — uporno ga je podsticao Kozimo, ali pas diže glavu za bradu i gurnu je do ograde čamca tako da se videlo da šije više nema, da više nema tela, da nema ničeg, da je ostala samo glava, glava Enee Silvija Karege, odsečena jednim zamahom jatagana.

XVI

Kozimo je ranije sasvim drugačije opisao smrt viteza advokata. Kada je vetar doterao brodić do obale, s njime šćućurenim na krstu jarbola, dok je Otimo Masimo za njim plivao vukući odsečenu glavu, narodu koji je dotrčao na njegov poziv, ispričao je — sa drveta na koje se brzo prebacio pomoću konopca — mnogo jednostavniju priču, to jest da su viteza advokata oteli gusari, a zatim da su ga ubili. Možda je tu priču izmislio zbog našeg oca da ga ne bi suviše teško pogodila vest o pogubiji njegovog polubrata kad bude vidio njegove jadne posmrtnne ostatke, ili što nije imao srca da ga, pored svega, još optereti i otkrićem o vitezovoj izdaji. Štaviše, kasnije, kad je saznao da je baron skrhan bolom, pokušao je da lažnom slavom ovenča ime našeg polustrica, izmislivši priču o potajnoj i lukavoj borbi koju je on vodio protiv gusara, zbog koje je, kad je bila otkrivena, osuđen na smrt. Ali u toj priči je bilo mnogo protivrečnosti i praznina zato što je Kozimo nešto hteo da zataji, na primer, istovar gusarskog plena, njegovo unošenje u pećinu i prepad ugljara. Da se to saznalo, svi žitelji Ombroze listom bi pohrlili u šumu i

ljudima iz Bergama bi oduzeli robu, smatrajući ih lopovima.

Posle nekoliko nedelja, kada je bilo sigurno da su ugljari robu rasprodali, Kozimo ispriča kako je došlo do napada na pećinu. Trgovci koji su krenuli u šumu da nešto spasu, ostali su praznih ruku. Ugljari su sve podelili na jednake delove, bakalar, kobasice, sireve, a od onog što je posle deobe preostalo, priredili su veliku gozbu u šumi koja je trajala ceo dan.

Naš otac je bio mnogo ostareo i bol zbog gubitka Enee Silvija čudno se odrazila na njegovom karakteru. Progonila ga je misao da učini sve što može da dela njegovog polubrata ne propadnu. Zato je želeo da sam odgaja pčele i prionuo je uz taj posao sa mnogo samopouzdanja, iako nikad ranije izbliza nije ni video košnicu. Za savete se obraćao Kozimu, koji je od tog zanata ponešto bio naučio, ali ga nije ispitivao, već je samo razgovarao s njim o pčelarstvu i slušao bi ono što je Kozimo govorio, a zatim bi to ponavljao seljacima kao naredbu, ljutito i nadmeno kao da je u pitanju nešto što mu je sasvim poznato. Pazio je da se suviše ne približi košnicama, jer se bojavao da će ga pčele izujedati, ali hteo je pokazati da ume savladati strah, što ga je sigurno stajalo mnogo napora. Takođe je naredio da se prokopaju neki kanali da bi ostvario plan koji je nesrećni Enea Silvio bio zamislio, i lepo bi bilo da je u tome uspeo, jer pokojnik nikad nijednu zamisao nije sproveo u delo.

Ovo zakasnelo baronovo oduševljenje za praktične poslove bilo je, na žalost, kratkog veka. Jednog dana, užurban i nervozan, nešto se baktao oko košnica i kanala, kad se odjednom trže videvši da prema njemu lete dve pčele. Uplaši se, počeo da maše rukama, prevrnu jednu košnicu i

pobeže pred oblakom pčela. Bežeći glavom bez obzira, upade u onaj kanal koji su upravo pokušavali da napune vodom i izvukoše ga mokrog do gole kože.

Zatim ga strpaše u postelju iz koje nedelju dana nije ustajao. Čas se tresao od groznice od pčelinjeg uboda, čas od nazeba koji je u kanalu navukao. Zatim se moglo reći da se oporavio. Ali obuze ga duboka potištenost koje se više nije mogao osloboditi.

Stalno je ležao i potpuno se odvojio od života. Od svega što je želeo, ništa nije ostvario, vojvodstvo više niko nije ni pominjao, njegov prvorođeni sin, iako već odrastao, još živi na drveću, polubrat mu je ubijen, kćerka se udala i živi negde daleko u jednoj porodici, mrskoj kao što je i ona, ja sam bio premlad da bih mu mogao biti blizak, a njegova žena suviše revnosna i samovoljna. Počeo je da bunca, da priča kako su mu jezuite zaposele kuću pa ne može izići iz sobe, i tako, pun gorčine, opsednut fiksnim idejama, kao što je i živeo, naš otac dočeka smrt.

I Kozimo je bio na sahrani. Pratio je kovčeg, prelazeći sa jednog na drugo drvo, ali u groblje nije uspeo ući, jer su čempresi, veoma gusti, bili nepristupačni. Prisustvovao je pogrebu sa one strane zida i kad smo svi bacili šaku zemlje na kovčeg, on na njega baci brsnatu grančicu. Ja pomislih kako smo se svi mi uvek držali po strani od našeg oca, ništa manje od Kozima koji je živeo na drveću.

Sada je baron Di Rondo bio Kozimo. Njegov život se ne promeni. Ne bih mogao reći da se nije starao o našim dobrima, ali to je činio neredovno.

Kad su ga upravitelji dobara i zakupci tražili, nikad nisu znali gde će ga naći, a kad su najmanje želeli da ih vidi, eto ga na grani.

Zbog tih porodičnih poslova, Kozimo se sada češće pojavljivao u gradu, zadržavao bi se na velikom orahu na trgu ili na cerovima pored luke. Ljudi su ga poštovali, zvali su ga »gospodine barone«, a on je, kao svi mladići, voleo da se pravi starijim, pa bi stao i pričao s grupom Ombrožana koji su se okupljali ispod drveta.

Stalno je ispredao priče, uvek drukčije, kako je skončao naš polustric i malo-pomalo je otkrivena tajna vitezove saradnje sa gusarima; ali on da bi stišao iskreni gnev građana, dodao bi i priču o Zairi koju mu je, tobože, kao tajnu Karega poverio na samrti, i tako bi ih gotovo tronuo opisom starčeve tužne sudbine.

Verujem da je Kozimo, pošavši od čiste izmišljotine, neprestanim približavanjem vere i istine, najzad došao do gotovo stvarnog odnosa između činjenica. To mu je uspelo dva, tri puta, zatim, pošto su Ombrožani uvek bili spremni da ga slušaju kako priča i pošto je broj slušalaca rastao i svi su tražili nove pojedinosti, morao je dodavati, proširivati, uveličavati, uplitati nove ličnosti i epizode, i tako se priča izobličila i bila manje verodostojna nego ranije.

Kozimo je imao publiku koja je ne trepnuvši slušala svaku njegovu reč. Uživao je u raspredanju neobičnih doživljaja, pa su život na drveću, lov i susret sa razbojnikom Đanom sa Pustare i psom Otimom Masimom postali neiscrpane teme njegovog pričanja. (Neke epizode tih uspomena iz

njegovog života prenete su onako kako ih je on pričao, povlađujući ukusu običnih ljudi iz naroda, a to kažem zato da bih se opravdao ako sve to što ovde zapisujem ne izgleda istinito i ako se ne poklapa sa skladnom vizijom o životu ljudi i sa činjenicama.)

Na primer, jedan od onih dokoličara na trgu bi ga upitao: — Je li istina, gospodine barone, da nikad niste sišli sa drveta.

A Kozimo bi razvezao priču: — Jesam jednom, ali zabunom, kad sam se popeo na rogove jelena. Mislio sam da prelazim na javor, a to je bio jelen koji je pobjegao za vreme kraljevskog lova i tu stajao. Jelen oseti težinu mog tela na rogovima i potrča šumom. Možete zamisliti kako mi je bilo! Osećao sam kako me sa svih strana nešto bode, i to šiljati vrhovi rogova, trnje, granje koje me je šibalo po licu ... Jelen se džilitao, pokušavajući da me zbací s leđa, ja sam se držao čvrsto ...

Prekinuo bi priču, a oni bi ga tada upitali: — Kako ste se izvukli, vaše gospodstvo?

A on bi svaki put izmišljao drukčiji kraj: — Jelen je trčao, trčao, stigao stada jelenova koji su, videvši da mu na rogovima sedi čovek, pobjegli, a onda su mu radoznalo prišli. Ja sam digao pušku koja mi je uvek visila o ramenu i nanišanio sam, pa sam ustrelio svakog jelena kojega sam video. Tako sam ih pobio pedesetak ...

— Da mi je znati kad li je to u ovom kraju živelo pedeset jelenova? — upitao bi ga neki od tih besposličara.

— Sada su izumrli, jer svih onih pedeset su bile košute, razumete li. Kad god bi se moj jelen pokušao približiti nekoj košuti, ja sam pucao a ona bi pala. Jelen nije mogao da se s tim pomiri i pao je u očajanje. Tada... tada je odlučio da oduzme sebi život, popeo se na neku visoku hridinu i skočio u ponor. Ali ja sam se uhvatio za jedan bor koji je tu rastao i evo me zdrava i prava!

Ili su se dva jelena pobila rogovima i pri svakom udarcu skakao je sa jednih na druge rogove dok, posle jednog jakog sudara, nije odleteo na neki hrast ...

Ukratko, obuzela ga je strast pričanja i nije znao jesu li lepše priče o onim događajima koji su mu se zaista desili i koji su ga, dok ih je oživljavao u sećanju, zapljuskivali talasima prohujalih trenutaka, tananih osećanja, čame, sreće, neizvesnosti, taštine, zgađenosti nad sobom, ili su lepše izmišljene priče, šarene laži u kojima sve izgleda lako, ali kasnije, što se više dodaje, sve više se primećuje da se opet priča o onome što je bilo ili što se dogodilo u živoj stvarnosti.

Kozimo je još bio u onim godinama kada želja za pričanjem budi želju za doživljavanjem, kad čovek veruje da još nije dovoljno doživeo da bi mogao pričati i zato je išao u lov, nedeljama je bio odsutan, zatim bi se vraćao na drveće oko trga, držeći za rep kune belice, jazavce i lisice i pričao je ljudima iz Ombroze nove doživljaje koji su se, dok ih je pred njima raspredao pretvarali u izmišljotine, a izmišljotine u istinite doživljaje.

Ali u toj strasti za pričanjem, krilo se jedno dublje nezadovoljstvo, jedno osećanje nedovoljnosti, u tom traganju za slušaocima, krilo se traganje za nečim drugim. Kozimo još nije doživeo ljubav, a kakvog značaja ima bilo koje iskustvo bez tog iskustva? Kakvog smisla ima izlagati život opasnosti, a ne osetiti ukus tog života?

Mlade vrtlarice i prodavačice riba prolazile su ombroškim trgom, a i gospođice u kočijama, i Kozimo ih je sa drveta pogledavao, još ne shvatajući kako to da u svima njima nalazi ponešto od onoga za čim je čeznuo, ali ni u jednoj sve. Noću kada su se u kućama palila svetla i kad je Kozimo na drvetu ostajao sam pred žutim očima sovuljaga, uvek je sanjario o ljubavi. Prema parovima koji su se sastajali iza živica i pod drvoredima osećao je divljenje i zavist i pratio ih je pogledom dok su se udaljavali u mraku, ali ako bi legli pod njegovo drvo, pobegao bi postidjen.

I tada je, da bi potisnuo urođenu stidljivost zbog koje bi često poniknuo pogledom, počeo posmatrati ljubav životinja. U proleće je sve živo slavilo na drveću svadbu. Veverice su iskazivale ljubav gotovo ljudskim kretnjama i kricima, ptice su se združivale lepećući krilima, čak su i gušteri mileli po granju sjedinjeni, pripijenih i spletenih repova, a ježevi, da bi im zagrljaji bili nežniji, kao da se i nisu više onako rogušili. Pas Otimo Masimo se nije zbunjivao što je on jedini jazavčar u Ombrozi, već je drsko i smelo obletao oko velikih pastirskih kučki ili kuja vučica, verujući u svoju urođenu privlačnost. Katkad bi se vratio sav izujedan, ali samo jedna srećna ljubav nadoknađivala mu je sve neuspehe.

I Kozimo je, baš kao i Otimo Masimo, u tom kraju bio jedini primerak jedne vrste. Dok je sanjario otvorenih očiju, zamišljao je da ga vole samo lepotice, ali kako je on koji je stalno boravio na drvetu mogao doživeti ljubav? U svojim maštanjima je uspevaio da ne zamisli gde bi se tako nešto moglo desiti, da li na zemlji ili gore na drvetu. Sanjario je da će se to zbiti na nekom nestvarnom mestu na koje se mogao samo popeti, ali ne i sići. Možda je negde raslo tako visoko drvo koje je vrhom doticalo jedan drugi svet, mesec.

Međutim, zbog te navike da koješta truća na trgu, bio je sve više sobom nezadovoljan. A kad je, jednog pazarnog dana, neki neznamac koji je došao iz obližnjeg grada Olivabase, rekao: — Gle, i vi imate vašeg Španca! — i kad je na pitanje šta time hoće da kaže, odgovorio: — U Olivabasi, mnogo Španaca živi na drveću! — Kozimo se nikako nije mogao smiriti dok, verući se po drveću, nije krenuo u Olivabasu.

XVII

Olivabasa je bilo mesto u unutrašnjosti. Kozimo tamo stiže posle dva dana hoda po granju, teško prelazeći preko nedovoljno pošumljenih predela. Putem, kad bi se približio nekom naselju, ljudi koji ga nikad nisu videli, uzvikivali bi od čuda, a neko bi ga gađao kamenjem i zato je nastojao da po svaku cenu prođe nezapažen. Ali što se više približavao Olivabasi, primećivao je da drvoseče, ili ratari, ili beračice maslina nisu

nimalo začuđeni što ga vide. Naprotiv, ljudi su ga pozdravljali skidajući šešire, kao da ga poznaju i nisu mu se obraćali na svom narečju, već na nekakvom čudnom jeziku: Señor! Buenos dias, Señor!³¹

Bila je zima i neka stabla su ogolela. Kroz Olivabasu se pružao dvostruki drvored platana i brestova. Kad se moj brat približi mestu, na golim granama spazi ljude, jednog, dvojicu, čak i trojicu na istom drvetu, kako sede ili stoje, veoma ozbiljni. On im priđe u nekoliko skokova.

Ti ljudi su bili gospodski odeveni, ogrnuti širokim ogrtačima, na glavi su imali troroge šešire sa perjem. Žene otmenog držanja, sa koprenama na glavi, sedele su na granama po dve, tri u grupi, neke su vezle i povremeno pogledavale na drum, nagnuvši se malo na stranu i naslonivši se na granu kao na prozor.

Ljudi su ga pozdravljali sa prizvukom nekakvog gorkog razumevanja: — Buenos días, Señor! a Kozimo se klanjao i skidao šešir.

Jedan debeljko koji je, po svemu sudeći, među njima bio najviđeniji, prosto uklešten račvastom granom jednog platana, sa koje, činilo se, nije mogao ustati, taman u licu kao bolesnici od jetre, dok su mu se kroz kožu i pored poodmaklih godina, nazirali tragovi obrijanih brkova i brade, izgleda da je pitao jednog svog suseda, iznurenog, mršavog, u crnoj odeći, čiji su obrazi takođe bili tamni na mestima sa kojih je obrijana brada, ko je taj neznanac što se vere po drvoredima.

³¹ Gospodine! Dobar dan, gospodine! — (Prim. prev.)

Kozimo pomisli da je vreme da se predstavi.

On se pope na platan na kojem je sedeo gojazni gospodin, pokloni mu se i reče: — Baron Kozimo Piovasko di Rondo vam se stavlja na raspolaganje.

— Rondos? Rondos? — upita debeljko — Aragonés? Gallego?³²

— Ne, gospodine.

— Catalan?³³

— Ne, gospodine. Ja sam odavde.

— Desterrado también?³⁴

Suvonjavi plemić se oseti pozvan da se umeša kao prevodilac, pa reče veoma nadmeno: — Njegova visost Frederiko Alonzo Sančez de Gvatamura i Tabasko pita je li i vaše gospodstvo prognanik, pošto se verete po drveću.

— Nisam, gospodine. Bolje rečeno nisam zvanično prognan.

— Viaja usted sobre los arboles por gusto?³⁵

³² Aragonac? Galicijanac? — (Prim. prev.)

³³ Katalonac? — (Prim. prev.)

³⁴ Takođe prognanik? — (Prim. prev.)

³⁵ Verete li se po drveću iz čistog zadovoljstva? — (Prim. prev.)

Prevodilac ponovi: — Njegova visost Frederiko Alonzo ima čast da vas upita vere li se vaše gospodstvo po drveću iz ličnog zadovoljstva.

Kozimo se malo zamisli pa odgovori: — Čini mi se da mi takav život najbolje odgovara iako mi ga niko nije nametnuo.

— Feliz usted!³⁶ — uzviknu Frederiko Alonzo Sančez pa uzdahnu — Ay de mi, ay de mi!³⁷

A čovek u crnini prevodio je sve nadmenije: — Njegova visost hoće da kaže da se vaše gospodstvo može smatrati srećnim što uživa takvu slobodu koju se ni ne usuđuje da poredi sa našim prinudnim stanjem, koje podnosimo verujući da je to volja božja — i prekrsti se.

I tako, između lakonskih uzvika princa Sančeza i opširnog i nakićenog prevoda gospodina u crnini, Kozimo uspe da nekako dokuči šta se zbilo sa tom šaćicom ljudi koji su se nastanili na platanima. Oni su pripadali španskom plemstvu koje se pobunilo protiv kralja Karla III zbog osporenih feudalnih prava, pa su ih zato osudili na progonstvo, zajedno sa porodicama. Kad su stigli u Olivabasu, zabranjeno im je da produže put. Na osnovu jednog starog ugovora sa Njegovim veličanstvom katoličkim španskim kraljem, narod ovoga kraja nije smeo dati utočište prognanicima iz Španije, niti im dozvoliti da pređu preko njihovog tla. Pitanje tih plemićkih porodica bilo je veoma teško rešiti, a opštinari Ombroze, koji nisu hteli da imaju neprilike sa stranim kancelarijama, ali koji takođe nisu imali razloga da mrze bogate putnike, došli su do

³⁶ Blago vama! — (Prim. prev.)

³⁷ Teško meni, teško meni! — (Prim. prev.)

nagodbe. Ugovorom je bilo zabranjeno da prognanici »kroče na tlo« toga kraja pa su prema tome slobodno mogli ostati na drveću, i tako je sve bilo u redu. Prognanici su se popeli na platane i na brestove lestvicama koje im je ustupila opština i koje su posle sklonili. Već nekoliko meseci su sedeli na drveću, verujući da će klima biti blaga, da će ih uskoro Karlo III pomilovati i da će im božje providenje biti naklonjeno. Imali su dovoljno španskih zlatnika i kupovali su namirnice tako da se u gradu razvila trgovina. Postavili su i nekoliko dizalica kojima su vukli na drveće posude. Na drugim stablima, podigli su baldahine pod kojima su spavali. Ukratko, dobro su se smestili, bolje rečeno, sami stanovnici Olivabase su ih dobro snabdevali, jer su od toga i oni imali koristi. Što se tiče prognanika, oni danima ništa nisu radili, ni prstom ne bi makli.

Kozimo je tada prvi put sreo ljudska bića koja su se kao i on nastanili na drveću pa poče da im postavlja sasvim praktična pitanja:

— A kad pada kiša, šta radite?

— Sacramos todo el tiempo, Senor!³⁸

A prevodilac, otac Sulpičo de Gvadalete, jezuita, prognan otkako je njegov red proteran iz Španije, objasni: — Zaštićeni našim baldahinima, obraćamo se u mislima bogu, zahvaljujući mu na skromnim darima kojima smo zadovoljni!

— A idete li katkad u lov?

³⁸ Celo se vreme molimo, gospodine! — (Prim. prev.)

— Senor, algunas veces con el visco.³⁹

— Katkad neko od nas, iz čistog zadovoljstva, namaže granu veskom, ptičjim lepkom.

Kozimo je bio neumoran u ispitivanju kako su rešili probleme koji su se i pred njim postavljali.

— A kako ste rešili pitanje pranja, kako ste to rešili?

— Para lavar? Hay lavanderas!⁴⁰ — reče don Frederiko i sleže ramenima.

— Odeću dajemo praljama iz ovoga mesta — prevede don Sulpičo. — Biću jasniji. Svakog ponedeljka spuštamo kotaricu sa prljavim rubljem.

— Nisam na to mislio. Hteo sam da kažem, kako se umivate i kupate.

Don Frederiko nešto promrmlja i sleže ramenima kao da se nikad nije suočio s tim problemom.

Don Sulpičo je smatrao svojom dužnošću da to protumači: — Njegova visost misli da su to lična pitanja svakog pojedinca.

— A izvinite, gde vršite nuždu?

³⁹ Katkad veskom, gospodine! — (Prim. prev.)

⁴⁰ Pranje? Imamo pralje. — (Prim. prev.)

— Ollas, Senor.⁴¹

A don Sulpičo prevede sa njemu svojstvenom obzirnošću:

— Pravo da kažemo, upotrebljavamo nekakve posude.

Oprostivši se od don Frederika, Kozimo pođe sa ocem Sulpičom u posetu nekim članovima kolonije, i to svakom pojedinačno na drvetu na kojem je prebivao. Svi ti hidalzi i te gospe, iako su veoma neudobno bili smešteni, zadržali su uobičajen, dostojanstven stav. Neki muškarci su osedlali grane da bi na njima mogli jahati, i to se Kozimu veoma dopade, jer se toliko godina nije ni setio tog sistema (veoma korisnog — primeti odmah — zbog stremena jer on otklanja neprijatnosti do kojih dolazi kad noge vise, usled čega obično utrnu). Neki su gledali kroz pomorske doglede (jedan od njih je imao čin admirala), koji su im verovatno služili samo zato da vide šta svako od njih na svom drvetu radi, da tako zadovolje radoznalost i da mogu ogovarati. Gospođe i gospođice su sedele na jastucima koje su same izvezle i plele su (one su jedine nešto radile) ili su milovale velike mačke. Na tom drveću bilo je mnogo mačaka, kao i ptica, i to u kavezima (možda su ih ulovili veskom), osim nekoliko slobodnih golubova. Golubovi su sletali na ruke devojaka koje su ih setno milovale.

U tim, tako reći, salonima na granju, Kozimo je bio primljen dostojanstveno i gostoljubivo. Ponudili su mu kafu, a onda su odmah povelili razgovor o palatama koje su ostavili u Sevilji, u Granadi i o

⁴¹ Posude, gospodine. — (Prim. prev.)

njihovim posedima, i žitnicama, i konjušnicama, i pozivali su ga da ih poseti kad budu opet uživali počasti koje im pripadaju. O kralju koji ih je prognao govorili su s prizvukom slepe mržnje, pomešane sa odanošću i poštovanjem, uspevajući katkad da oštro odvoje samu ličnost protiv koje su se njihove porodice borile od kraljevske titule od čijeg je ugleda zavisio i njihov ugled. Međutim, povremeno bi namerno ta dva različita pojma sjedinili u jedan jedini zanos i kad god bi se poveo razgovor o vladaru, Kozimo nije znao kakav stav da zauzme.

U svemu što su prognanici radili, u svemu što su govorili, uvek je bilo nekog prizvuka sete i tuge, što je pomalo bilo u skladu sa njihovom prirodom, a pomalo dobrovoljna odluka da budu takvi, kao što to ponekad biva kod onih koji se bore za stvar čiji ciljevi nisu jasno definisani pa nastoje da to nadoknade dostojanstvenim stavom.

Devojke — koje su se Kozimu na prvi pogled činile suviše maljave i tamnolute — bile su ustreptale i živahne, ali su se uvek na vreme obuzdavale. Dve su se igrale loptom bacajući je sa jednog na drugi platan. Tik tak, tik tak, zatim uzvik. Lopta je pala na drum. Dohvatio ju je neki dečak iz Olivabase i tražio dva peseta da im je dobaci.

Na poslednjem drvetu, na jednom brestu, sedeo je starac kojega su zvali El Konde, bez perike, jednostavno odeven. Kad su mu prišli, otac Sulpičo malo utiša glas pa to učini i Kozimo. El Konde je povremeno ispred sebe uklanjao granu i gledao obronak i dolinu čas zelenu, čas goletnu, koja se gubila u daljini.

Sulpičo tiho ispriča Kozimu da je tom starcu Karlo III bacio u tamnicu sina i tamo ga udario na muke. Kozimo tada zaključi da je samo taj nesrećni otac odista patio, dok su svi ostali hidalzi samo izigravali prognanike pa su se povremeno morali prisećati i preslišavati zašto i kako su se tu obreli. Ta ruka koja je pomerala granu, kao da starac očekuje da će iza zelenila ugledati neku drugu zemlju, taj pogled kojim je polako obuhvatao talasasto prostranstvo kao da se nada da nikad neće sresti liniju horizonta, kao da se nada da će ugledati jednu, o kako daleku zemlju, beše prvi znamen istinskog progonstva koji je Kozimo ovde video. I tada shvati šta je za te hidalge značilo prisustvo El Kondea, kao da ih baš to prisustvo drži na okupu i daje smisao njihovom životu. Možda najsiromašniji od njih, i tamo u domovini najmanje uticajan, on im je govorio šta moraju propatiti i čemu se mogu nadati.

Vraćajući se iz tih poseta, Kozimo ugleda na jednoj jovi devojkicu koju ranije nije zapazio. U dva skoka nađe se pored nje.

Devojkica je imala divne oči boje zimzelena i mirisnu put. Nosila je vedro.

— Kako to da sam sve druge video, a vas nisam?

— Bila sam na bunaru da donesem vodu — odgovori ona i nasmeši se. Iz malo nagnutog vedra proli se voda. On joj pomože da ga ispravi.

— Vi, dakle, silazite sa drveća.

— Ne silazim. Nad bunarom se nadvila savijena grana jedne trešnje. Sa

nje spuštamo vedra. Dođite.

Krenuli su po granama i preskočili zid jednog dvorišta. Ona ga povede na trešnju. Ispod drveta nalazio se bunar.

— Vidite li, barone?

— Otkud znate da sam baron?

— Ja znam sve — odgovori ona i nasmeši se. — Moje sestre su mi odmah ispričale da ste nas posetili.

— Jesu li to one devojke što su se igrale lopte?

— Da, Irena i Rajmunda.

— Zar kćeri don Frederika?

— Da ...

— A kako se vi zovete?

— Ursula.

— Verete se po granju bolje od svih.

— Naučila sam to u detinjstvu. U Granadi smo u pariju⁴² imali visoko drveće.

— Da li biste mogli da uberete onu ružu? — Na vrhu drveta cvala je ruža penjačica.

— Na žalost, ne bih.

— Onda ću vam je ubrati ja — reče Kozimo, pope se i vrati se sa ružom.

Ursula se nasmeši i pruži ruku.

— Ja ću vas sam zakititi. Recite mi gde da vam je zataknem.

— U kosu, hvala — odvrati ona i povede mu ruku.

— A sada mi recite da li biste mogli — upita Kozimo — otići na onaj badem?

— Je li to uopšte moguće? — upita ga ona i nasmeši se. — Nemam krila.

— Čekajte — reče Kozimo i izvuče konopac. — Ako mi dozvolite da vas vežem ovim konopcem, začas ću vas prebaciti.

— Neću. .. Bojim se — odvrati devojka, ali se nasmeja.

⁴² Dvorište ispred španskih kuća. — (Prim. prev.)

— To je moj sistem. Godinama tako putujem i sve poslove sam obavljam.

— Bože!

On je prebaci na badem. Zatim se i sam prebaci. Badem je bio nežan i ne tako prostran. Morali su stajati jedno uz drugo. Ursula je još bila zadihana i zajapurena od leta kroz prostor.

— Jeste li se uplašili?

— Nisam — reče, ali srce joj je ubrzano kucalo.

— Ruža vam nije ispala — reče on i namesti je bolje.

Tako zbijeni, jedno kraj drugog, na uskoj grani, čim bi se pomerili, morali su se zagrliti.

— Ah! — uzdahnu ona, a i on još pre nje. I tako se poljubiše.

Među njima se rodila ljubav. Mladić je bio srećan i zbunjen, ona srećna, ali ne i iznenađena (devojkama se ništa ne dešava slučajno). To je bila ljubav koju je Kozimo tako dugo očekivao i koja je sada neočekivano došla i bila je toliko lepa da ranije nije mogao ni zamisliti takvu lepotu. Kozimo je najviše bio iznenađen što se lepota te ljubavi sastoji upravo u njenoj jednostavnosti i tada mu se učini da tako uvek mora biti.

XVIII

Cvale su breskve, bademi, trešnje. Kozimo i Ursula provodili su dane na rascvetanom drveću. Proleće ih je ozarilo radošću uprkos prisustvu njenog celog sumornog roda.

U naselju prognanika moj brat se odmah pokazao koristan. Učio ih je kako se na razne načine može preći sa jednog na drugo drvo i podsticao plemićke porodice da se oslobode uobičajene dostojanstvene usamljenosti i da se trgnu iz mrtvila. Od konopaca je napravio mostove pa su se i najstariji prognanci mogli posećivati. Za nepunu godinu dana koliko se zadržao među Špancima, uspeo je da ih snabde mnogim stvarima koje je sam pronašao: sudovima za držanje vode, pećima, krznenim vrećama za spavanje. Pošto je voleo da stalno pronalazi nešto novo, povlađivao je običajima hidalgas i onda kada oni nisu bili u skladu sa idejama njegovih omiljenih pisaca. I tako, pošto je naslutio da ti pobožni ljudi žele da se redovno ispovedaju, u jednom deblu izdubio je ispovedaonicu u koju je mogao ući don Sulpičo i kroz rešetkasti prozorčić sa zavesicom slušati njihove grehove.

Ukratko, sama strast prema tehničkim pronalascima nije mogla da ga oslobodi poštovanja postojećih normi: to su mogle samo ideje. Kozimo napisa pismo knjižaru Orbekeu, a ovaj mu iz Ombroze posla poštom u Olivabasu knjige koje su mu stigle. I tako je Ursuli mogao dati na čitanje knjige »Pol i Virdžinija« i »Nova Heloiza«.

Prognanici su često održavali sastanke na jednom razgranatom hrastu, odakle su pisali pisma vladaru. Ta pisma su u početku obavezno bila puna gorkih prekora i pretnji, gotovo su ličila na ultimatum, ali kasnije bi neko od prognanika predložio da se unesu blaže rečenice, pune poštovanja, dok, najzad, nisu prešli na molbe u kojima su izjavljivali da milostivog kralja na kolenima mole da im oprost.

Tada bi ustao El Konde. Svi bi začuťali. Gledajući u nebo, El Konde bi počeo da govori tiho, uzdrhtalim glasom i rekao bi sve što mu je ležalo na srcu. Kada bi opet seo, ostali bi se uozbiljili i ućutali. Niko više ne bi pomenuo molbu.

Kozimo je sada bio član te zajednice i učestvovao je u zborovima. Tada je prostodušno i sa mladalačkim žarom govorio o idejama filozofa, zabludama vladara i kako se državama može upravljati razumno i pravedno. Ali jedino su ga mogli slušati El Konde, koji se, iako star, uvek trudio da razume i da odgovori, Ursula, koja je proćitala nekoliko knjiga, i neke malo bistrije devojke. Malo je reći da su ostali članovi zajednice bili prosto — tupoglavi.

I tako je taj Konde, umesto da neprestano posmatra predeo, postepeno počeo ćitati. Rusoa je smatrao pomalo teškim piscem, ali mu se zato dopao Monteskeje, a to je već bio korak napred. Ostali hidalzi ništa, iako je neki, krišom od oca Sulpića potražio od Kozima »Devicu«⁴³ da bi

⁴³ Voltaire, La Pucelle d'Orléans (»Devica Orleanska«), antiklerikalna burleskna poema. — (Prim. prev.)

pročitao samo sablažnjive stranice. I tako su, pored Kondea koji je širio nove ideje, sastanci na hrastu dobili drukčiji tok. Sada se već govorilo o odlasku u Španiju i o dizanju revolucije.

Otac Sulpičo u početku nije naslućivao da im se bliži opasnost. Sam nije bio naročito pronicljiv pa, odvojen od cele hijerarhije starešina, nije mogao da se bori protiv svega onog što se smatra otrovom duha. No čim je uspeo da se malo sredi (ili čim je, pričalo se, primio neka pisma sa biskupskim pečatima), počeo je da govori kako se sotona uvukao u njihovu zajednicu i kako se može očekivati da će gromovi spržiti drveće i njih na njemu.

Jedne noći Kozima probudi jauk. Sa fenjerom on otrča do mesta odakle je dopiralo jaukanje i na brestu ugleda Kondea, vezanog za deblo i jezuitu kako steže čvorove.

— Stanite, oče! Šta je to?

— Ruka Svete inkvizicije, sinko! Sada se spustila na ovog nesrećnog starca, jer ispoveda jeres i kroz njega govori đavo. A onda će doći red i na tebe!

Kozimo isuka sablju i preseče konopac. — Čuvajte se, oče! Ima i drugih ruku koje služe razumu i pravdi!

Jezuita izvuče ispod ogrtača golu sablju. — Barone Di Rondo, vaša porodica već odavna ima nesređene račune sa mojim redom!

— Bio je u pravu moj pokojni otac! — viknu Kozimo ukrstivši mač. —
Bratstvo jezuita ne prašta!

Mačevali su se na granama, održavajući ravnotežu. Don Sulpičo je bio odličan mačevalac i nekoliko puta je izgledalo da će moj brat izvući deblji kraj. Već su treći put prešli u napad kad se El Konde oporavi i počeo da viče. Probudiše se ostali prognanici, pritrčaše i protivnike razdvojiše. Sulpičo je odmah sakrio mač i, kao da se ništa nije dogodilo, počeo je da ih umiruje.

Takav nemili događaj se nikako ne bi mogao zataškati ni u kojoj drugoj zajednici sem u ovoj u kojoj su ljudi nastojali da sve brige svedu na najmanju meru. I tako je zalaganjem don Frederika došlo do pomirenja između don Sulpiča i El Kondea iako se, u stvari, time ništa nije promenilo.

Kozimo je, razume se, sada morao biti oprezan i kada se sa Ursulom verao po granju, uvek se bojao da ih jezuita ne uhodi. Znao je da on protiv njega puni uši don Frederiku i da ga nagovara da devojci zabrani da se s njim viđa. Doduše, te plemićke porodice bile su vaspitane u poštovanju veoma strogih običaja, ali sada se živelo na drveću, u progonstvu i na mnogo šta se više nije obraćala pažnja. Kozima su smatrali čestitim mladićem, sa titulom, mladićem koji je umeo da se pokaže korisnim. On je ostao s njima mada ga niko nije zadržavao, pa iako su naslućivali da su se između njega i Ursule razvila nežna osećanja, i ako su ih često viđali kako odlaze prema voćnjacima i beru cveće i

voće, zažmurili bi da im ne bi morali nešto prigovoriti.

Ali sada kada je don Sulpičo počeo da rovari, don Frederiko se više nije mogao pretvarati da ništa ne zna. On pozva Kozima na razgovor na svoj platan. Pored njega je stajao Sulpičo, visok i u crnini.

— Baron, kažu mi da vas često viđaju sa mojom nina.⁴⁴

— Uči me hablar vuestro idioma,⁴⁵ visosti.

— Koliko ti je godina? — Uzeo sam diez y nueve.⁴⁶

— Joven.⁴⁷ Premlad! Moja kćer je devojka za udaju. Por que ...⁴⁸

— Ursuli je sedamnaest godina ...

— Misliš li već na casarte?⁴⁹

— Na šta?

— Moja kćerka te slabo uči el castellano, hombre.⁵⁰ Kažem, misliš li izabrati novia i osnovati porodicu.

⁴⁴ ... devojčicom. — (Prim. prev.)

⁴⁵ ... da govorim vašim jezikom — (Prim. prev.)

⁴⁶ ... devetnaestu. — (Prim. prev.)

⁴⁷ Mlad!

⁴⁸ Zašto... — (Prim. prev.)

⁴⁹ ... ženidbu. — (Prim. prev.)

⁵⁰ ... Kastiljanski čoveče. — (Prim. prev.)

Sulpičo i Kozimo su istovremeno napravili pokret rukom kao da se brane. Razgovor je dobio obrt koji jezuita nije priželjkivao, a moj brat još manje.

— Moj dom... — reče Kozimo i zaokruži rukom prema najvišim granama, oblacima — moj dom je svuda, svuda gde se mogu popeti...

— No es esto⁵¹ — i princ Frederiko Alonzo odmahnu glavom. — Baron, ako želite doći k nama u Granadu kad se budemo vratili, videćete najbogatiji feud u Sijeri. Mejor que aqui.⁵²

Don Sulpičo više nije mogao ćutati. — Ali visosti, taj mladić je volterijanac... Ne smete mu dozvoliti da se dalje sastaje sa vašom kćerkom ...

— Oh, es joven, es joven,⁵³ ideje dođu i prođu, que se case,⁵⁴ neka se oženi pa će mu to proći, neka dođe u Granadu, neka dođe.

— Muchas gracias a usted...⁵⁵ Razmisliću — reče Kozimo i okrećući u rukama kapu od mačjeg krzna, povuče se uz bezbroj poklona.

Kad se opet sastade sa Ursulom, bio je zamišljen. — Znaš Ursula, tvoj otac je razgovarao sa mnom... Govorio mi je tako nešto ...

⁵¹ Nije to ono... — (Prim. prev.)

⁵² Bolje nego ovde. — (Prim. prev.)

⁵³ O, mlad je, mlad je... — (Prim. prev.)

⁵⁴ ... neka se oženi...

⁵⁵ Mnogo vam hvala... — (Prim. prev.)

Ursula se uplaši. — Da nam nije zabranio da se viđamo?

— Nije to... Izrazio je želju da ja, kad opet budete slobodni, pođem s vama u Granadu ...

— O, dođi! Pa to je lepo!

— Vidiš, ja te volim, ali uvek sam živeo na drveću i želim da na njemu ostanem ...

— O, Kozme, ima lepog drveća i kod nas ...

— Znam, ali da bih putovao s vama, moram sići, a kad jednom siđem ...

— Ne misli o tome, Kozme. Ionako smo sada u progonstvu, a možda ćemo u njemu ostati celoga života.

I tako moj brat nije više o tome razmišljao.

Ali Ursulino predviđanje se nije obistinilo. Don Federiku uskoro stiže pismo sa pečatima španskog kralja. Pomilovanjem Njegovog veličanstva katoličkog španskog kralja, progonstvo im je bilo ukinuto. Prognano plemstvo se moglo vratiti svojim kućama i posedima. Na platanima odmah dođe do velikog komešanja! — Vraćamo se! Vraćamo se! Madrid! Kadiz! Sevilja!

Vest se pronese gradom. Stanovnici Olivabase dođoše sa lestvama. Neki prognanici su silazili srdačno pozdravljeni od naroda, a neki su skupljali stvari i sređivali prtljag.

— Ovo nije kraj! — uzviknu El Konde. — Naš glas će se čuti na dvoru! I pred krunom! — no pošto se niko od njegovih drugova iz progonstva ne pokaza spreman da ga sada sluša, a gospe se već zabrinuše što su im haljine nemoderne, pa moraju obnoviti garderobu, on se obrati narodu Olivabase: — Vraćamo se u Španiju, ali videćete! Tamo ćemo se obračunati! Ovaj mladić i ja izvojevaćemo pobedu! — I on pokaza na Kozima koji je, zbunjen, odricao glavom.

Don Frederika su na rukama preneli na zemlju. — Baja, joven bizzaro!⁵⁶ — viknu on Kozimu. — Siđi, hrabri mladiću! Pođi s nama u Granadu!

Šćućuren na grani, Kozimo se opirao.

A princ mu reče: — Come no?⁵⁷ Bićeš mi kao sin!

— Progonstvu je kraj! — govorio je El Konde. — Najzad možemo ostvariti ono o čemu smo tako dugo sanjali! Šta ćeš sada raditi na drveću, barone! Više nema razloga da ostanješ!

Kozimo raširi ruke. — Popeo sam se na drveće pre vas gospodo, i ostaću posle vas!

⁵⁶ Siđi, mladi čudače! — (Prim. prev.)

⁵⁷ Kako ne? — (Prim. prev.)

— Povlačiš se! — viknu El Konde.

— Naprotiv, ostajem — odgovori baron.

Ursula, koja je sa sestrama među prvima sišla i poslovala oko prtljaga koji su smeštali u kočije, potrča prema drvetu. — Onda ostajem i ja s tobom! Ostajem i ja! — i poče hitro da se penje.

Četvorica, petorica je zadržase, skidoše je sa lestava koje odmakoše od drveta.

— Adios, Ursula, neka te prati sreća! — reče Kozimo dok su je silom gurali u kočije koje su već polazile.

Začu se veseli lavež. Jazavčar Otimo Masimo koji je za sve vreme boravka svoga gospodara u Olivabasi bio mrzovoljan i često režao, možda zbog neprestanih svađa sa mačkama tih Španaca, sada je, izgleda, opet bio srećan. On pojuri, ali više od šale, nekoliko mačaka, zaboravljenih na drveću, koje su se kostrešile i na njega frktale.

Prognanici otputovaše, neko na konju, neko u kočijama, neko u luksuznim kolima. Drum opuste. Na drveću Olivabase moj brat je sada bio sam. Zapleteni u granje ostali su još neko pero, neka traka ili čipka koja je lepršala na vetru, jedna rukavica, suncobran sa čipkom, lepeza, jedna čizma sa ostrugama.

XIX

To je bilo leto uštapa, žabljeg kreketa, zvižduka zeba, leto kad se baron opet pojavio u Ombrozi. Obuzelo ga je nekakvo nespokojstvo slično nemiru ptica. Skakao je sa grane na granu radoznao, podozriv, zbunjen.

Uskoro se proču da mu je ljubavnica neka Kekina s one strane doline. Doduše, ta devojka je živela u usamljenoj kući sa gluvom tetkom, a grana masline pružala se do njenog prozora. Dokoličari su na trgu raspravljali je li to istina.

— Video sam ih, ona na prozoru, on na grani. On je mahao rukama kao slepi miš krilima, a ona se smejala!

— Kad odjednom, on skoči dole!

— Koješta! Zarekao se da celog života neće sići sa drveta...

— Sam je postavio pravilo, sam može napraviti izuzetak od tog pravila ...

— E, kad se počne sa izuzecima ...

— Nije tako, čujte mene! Ona je skočila sa prozora na maslinu!

— A kako rade? Sigurno im nije baš udobno ...

— Kad vam kažem da se nikad nisu ni dotakli! Jeste, on joj se udvara ili ona njega zavodi. Ali on ne silazi sa drveta...

Da, ne, on, ona, prozor, skok, grana... nikad kraja raspravljanju. Verenici i muževi su sada bili na oprezu i teško njihovim draganama i ženama ako bi pogledale na drveće. A žene čim bi se sastale, »šššš«, o kome bi razgovarale? O njemu.

Kekina ili neka druga, moj brat je vodio ljubav iako nikad nije sišao sa drveta. Jednom sam video kako se hitro vere po granama sa dušekom preko ramena koji je nosio isto onako prirodno kao pušku, konopce, sekire, bisage, čaturice, bočice za barut.

Neka Dorotea, laka žena, poverila mi je da se s njim našla pošto mu je prva zakazala sastanak, i to ne zbog neke koristi, već iz puke radoznalosti.

— I kako je bilo?

— Zadovoljna sam!

Jedna druga, neka Cobeida priznala mi je da ju je pohodio u snu »čovjek pentralo« (tako ga je nazvala), i taj san je ispričala tako uverljivo i sa sijaset pojedinosti da sam uveren da ga je doživela u stvarnosti.

Moram priznati da o svemu tome ne znam ništa određeno, ali je sigurno

da se Kozimo na izvestan način dopadao ženama. Otkako je živeo sa Špancima, više je polagao na spoljašnjost i nije se verao po granju sav natrontan krznom kao medved. Nosio je pantalone i frak, tesno pripijen uz telo i cilindar po engleskoj modi, brijao se i uređivao je periku. Štaviše, sada se, prema tome kako je bio odeven, moglo zaključiti ide li u lov ili na ljubavni sastanak.

Istina je i to da se jedna starija otmena gospa iz Ombroze, čije ime ne pominjem (još su joj žive kćerke i unuci, pa bi se mogli uvrediti, ali u ono doba to je bila javna tajna) uvek vozila kočijama, sama, sa starim kočijašem, do onog dela glavnog drumca koji vodi u šumu. Gospa bi rekla kočijašu: — Đovita, šuma je puna pečurki. Hajde, naberite mi ovu kotaricu pa se vratite — i pružila bi mu kotaricu. Jadni kočijaš, iako je patio od kostobolje, sišao bi sa sedišta, uprtio bi kotaricu na leđa, skretao bi sa drumca, krčio put kroz paprat, mokru od obilne rose, i sve dublje zalazio u bukovu šumu, saginjao se i čeprkao ispod svakog lista ne bi li pronašao neki vrganj ili puharu. Međutim, gospa bi nestala iz kočija, gore među brsnatim grančicama koje su se širile iznad drumca, kao da ju je neko zgrabio i podigao na nebo. Zna se samo toliko da bi prolaznici više puta videli prazne kočije kako stoje u šumi. Zatim, tajanstveno kako bi i nestala, gospa bi se vratila, sela bi u kočije i čežnjivo gledala ispred sebe. Vratio bi se Đovita, sav blatnjav, sa nekoliko napabirčenih pečuraka u kotarici, i onda bi odlazili.

Pričalo se o mnogim takvim pustolovinama, naročito u kući nekih đenovskih gospi koje su ugovarale sastanke za imućne muškarce (i ja sam ih posećivao kad sam bio neženja) pa je tih pet gospođa poželelo da

poseti barona. I tako je nastala priča o hrastu koji i sada zovu Hrast pet vrabica, a mi stariji znamo šta to znači. Pričao ju je neki Đe, trgovac suvim grožđem, čovek kojemu se može verovati. Bio je lep sunčan dan i taj Đe je krenuo u šumu u lov. Kad je stigao do tog hrasta, imao je šta da vidi! Kozimo je svih pet gospa popeo na drvo i one su sedele jedna tu, druga tamo, uživajući u mlakom vazduhu, gole, kao od majke rođene, pod otvorenim suncobranima da im kožu ne bi oprljilo sunce, a baron je sedeo između njih, čitao je latinske stihove, a Đe nije čuo da li Ovidijeve ili Lukrecijeve.

Mnogo se pričalo, a šta je od svega toga bilo istina, ne bih umeo reći. U ono vreme Kozimo je bio uzdržan i stidljiv, ali zato, kad je ostareo, mleo je kao vodenica, čak je i previše pričao, ali većinom neverovatne priče u kojima se ni sam nije snalazio. Istina je i to da su u to vreme obično njega smatrali krivcem kad bi neka devojka zatrudnela a nije se znalo s kim. Jedna devojka je ispričala da je jednom skupljala masline i osetila da je dižu dve ruke dugačke kao u majmuna ... Posle toga je rodila bliznace. Ombroza je bila puna baronove vanbračne dece i prave i izmišljene. Sada su ta deca porasla i neka od njih zaista liče na njega. No to se moglo desiti i od uzbuđenja koje su doživele njihove majke kad su ih nosile u utrobi, jer bi se trudne žene plašile kad bi Kozima videle kako skače po granama.

Ali ja nikako ne verujem u priče kojima je cilj da se objasni kako je došlo do toga da neka žena dobije dete. Ne znam je li imao toliko žena, ali je sigurno da su one koje su ga zaista upoznale, najradije o tome ćutale.

I najzad, da je imao toliko žena, ne bi se moglo objasniti njegovo ponašanje u noćima obasjanim mesečinom kad je kao mačak lutao po smokvama, šljivama i narovima oko naselja, u vrtovima oko najdaljih kuća u Ombrozi, tužio ili uzdisao, zevao ili jecao, pa iako je nastojao da se savlada i da izrazi njegove čežnje budu podnošljivi, uobičajeni, ipak je gotovo zavijao, mijaukao. A Ombrožani, koji su to već znali, trgnuvši se iza sna nisu se plašili, već bi se okrenuli na drugu stranu i rekli bi: — To baron traži ženu. Nadajmo se da će je naći i pustiti nas da spavamo.

Katkad bi koji starac što je patio od nesanice i, čim bi čuo neki šum, prilazio prozoru, nagnuo se i pogledao u park. Kad bi na mesečini video na zemlji njegovu senku među senkama smokvinog granja, upitao bi ga: — Zar vaše gospodstvo noćas ne može spavati?

— Ne mogu. Odavno se već prevrćem i nikako da sklopim oka — odgovarao je Kozimo kao da govori iz postelje, lica zagnjurenog u jastuk i samo čeka da svede oči, dok je, naprotiv, visio na grani kao kakav akrobata. — Ne znam šta mi je večeras, vrućina, nervoza, možda će se promeniti vreme, ne osećate li i vi?

— Osećam, osećam... Ali ja sam star, vaše gospodstvo, dok vi imate vrelu krv koja vas tera...

— Da, ako me tera, zaista me tera...

— E, pa, pokušajte da vas otera malo dalje odavde, gospodine barone, jer ovde ionako nema ničeg što bi vas moglo umiriti, osim siromašnih

porodica koje moraju da porane i sada žele da spavaju ...

Kozimo nije odgovarao, već je odlazio i kidao lišće po drugim vrtovima. Uvek je ostao u granicama pristojnosti, pa su i Ombrožani, sa svoje strane, umeli da pokažu razumevanje za njegove nastranosti, nešto zbog toga što je ipak bio baron, a nešto i zbog toga što je bio baron koji se potpuno razlikovao od svih ostalih barona.

Katkad bi ti životinjski krici koji su mu se otkidali iz grudi dopirali do drugih prozora, na koje bi izišle osobe što bi mu poklonile više pažnje. Dovoljno bi bilo da se upali sveća, da se začuje prigušen smeh, ženski razgovori u polumraku, nerazgovetni glasovi tako da se nije moglo razabrati šta se govorilo, ali je bilo izvesno da zbijaju šale na njegov račun ili da ga oponašaju, pa da za tog usamljenika koji se verao po drvetu to već bude nešto ozbiljno, da to bude predznak ljubavi.

Najslobodnija devojka pojavila bi se na prozoru kao da želi videti šta se događa, još topla od kreveta, otkrivenih grudi, raspuštene kose, sa osmehom na punim, otvorenim usnama kroz koje su se belasali zubi, i onda bi počeli razgovori:

— Ko je? Mačak?

A on bi odgovarao: — Čovek je. Čovek.

— Čovek koji mijauče?

— O, ja uzdišem.

— Zašto? Šta ti nedostaje?

— Nedostaje mi ono što imaš ti.

— Šta to?

— Dođi ovamo pa ću ti reći...

Muškarci prema njemu nikad nisu bili grubi, nikad mu se nisu svetili, što je, čini mi se, značilo da sve te pustolovine nisu bile tako opasne. Samo jednom su ga ranili, i to pod tajanstvenim okolnostima. To se proćulo jednog jutra. Ombroški vidar se morao popeti na vrh drveta na kojem je Kozimo jaukao. Jedna noga mu je bila puna sačme, ali one sitne kojom se gađaju vrapci. Trebalo je pincetom izvaditi jedno po jedno zrno. Bolelo ga je, ali brzo je ozdravio. Nikada se nije saznalo kako se to dogodilo, a on je rekao da je neko pucao na njega iz zasede kad je prelazio preko jedne grane.

Oporavljao se mirujući na orahu i kalio se, ozbiljno se posvetivši učenju. U to doba je počeo da piše Prednacrt ustava idealne države osnovane na drveću, u kojemu je opisao zamišljenu šumsku republiku, nastanjenu nekakvim pravednicima. Taj rad je počeo kao raspravu o zakonima i vladama, ali je tokom pisanja prevladala njegova sklonost prema izmišljanju složenih priča pa je iz svega toga nastala nekakva mešavina pustolovina, dvoboja i ljubavnih zgoda koje je uklopio u poglavlje o

bračnom pravu. Epilog knjige trebalo je da bude ovakav: kad je osnovao savršenu državu na drveću i ubedio celo čovečanstvo da se tamo preseli i živi srećno, pisac je sišao na opustelu zemlju i na njoj se nastanio. Tako je trebalo da bude, ali delo je ostalo nedovršeno. Izvod je poslao Didrou, potpisavši se jednostavno Kozimo Rondo, čitalac Enciklopedije. Didro mu zahvali jednim pisamcetom.

XX

O tom razdoblju ne mogu mnogo da pričam jer sam tada prvi put krenuo na put po Evropi. Bio sam navršio dvadeset i jednu godinu i mogao sam slobodno raspolagati porodičnom imovinom, jer se moj brat zadovoljavao sa malim, a nije mnogo trebalo ni našoj majci, koja je, jadnica, u poslednje vreme bila mnogo oronula. Moj brat je bio spreman da mi potpiše dokumenat na osnovu kojega bih dobio pravo uživanja svih naših dobara, ali pod uslovom da mu dajem mesečnu platu, da plaćam namete i pomalo obavljam tekuće poslove. Trebalo je samo da preuzmem upravu naših dobara, da izaberem sebi ženu, i već mi je predstojao onaj sređeni i smireni život koji sam uprkos burnom prelazu u novo stoleće, zaista uspeo i da ostvarim.

Ali pre no što sam počeo da živim takvim životom, dopustio sam sebi da neko vreme povedem u putovanjima. Bio sam čak u Parizu, i to baš u vreme kad je priređen veličanstveni doček Volteru, koji se u taj grad vratio posle mnogo godina da prisustvuje prikazivanju jedne svoje

tragedije. Ne mislim da su to uspomene koje ne bi vredelo zapisati, ali sam samo hteo reći da sam se na celom tom putu po stranim zemljama neprestano čudio kako se nadaleko proćuo glas o čoveku iz Ombroze koji živi na drvetu. Čak sam u jednom almanahu video sliku ispod koje je pisalo: »L'homme sauvage d'Ombreuse (Rep. Génoise). Vit seulement sur les arbres.⁵⁸ Prikazali su ga kao biće obraslo maljama, sa dugom bradom i dugim repom kako jede skakavce. Taj lik se nalazio između hermafrodita i sirena u poglavlju koje je bilo posvećeno čudovištima.

Pred takvom izmišljotinom, dobro sam pazio da ne otkrijem da je taj divlji čovek moj brat. Ali sam to odlučno izjavio kad sam u Parizu bio pozvan na prijem, priređen u Volterovu čast. Stari filozof je sedeo u naslonjači, okružen celom četom gospi koje su ga obasipale pažnjom, vedar kao vedar dan i zajedljiv, pravi otrov. Kad je saznao da dolazim iz Ombroze, obrati mi se pitanjem: — C'est chez vous, mon cher Chevalier, qu'il y a ce fameux philosophe qui vit sur les arbres comme un singe! A ja, polaskan, nisam se mogao savladati da mu ne odgovorim: — C'est mon frère, Monsieur, le Baron de Rondeau.⁵⁹

Volter je bio veoma iznenađen, možda i zato što mu je brat tog čudaka izgledao sasvim pristojan čovek, i počeo da me ispituje: — Mais, c'est pour approcher du ciel, que votre frère resta lâ-haut?⁶⁰

— Moj brat smatra — odvratih — da svako ko želi dobro da vidi zemlju, mora biti od nje na potrebnom rastojanju — Volteru se veoma dopade

⁵⁸ Divlji čovek iz Ombroze (Rep. Đenova). Živi samo na drveću. — (Prim. prev.)

⁵⁹ To mi je brat, gospodine, baron Di Rondo! — (Prim. prev.)

⁶⁰ Živi li vaš brat gore da bi bio bliži nebu? — (Prim. prev.)

odgovor.

— Jadis, c'était seulement la Nature qui créait des phénomènes virants
— zaključí on — maintenant c'est la Raison.⁶¹ I stari mudrac opet poče
da ćaska o svojoj privrženosti jednom njegovom ličnom bogu.

Uskoro sam morao prekinuti putovanje i vratiti se u Ombrozu, pošto su
me hitno pozvali pismom. Astma naše majke se iznenada pogoršala i
jadnica više nije napuštala postelju.

Kad sam ušao kroz gvozdena, rešetkasta vrata našega vrta i pogledao
prema letnjikovcu, bio sam siguran da ću ga tamo videti. Kozimo je
sedeo na visokoj dudovoj grani, ispred samog prozora naše majke. —
Kozimo! — pozvao sam ga, ali prigušenim glasom. Napravio mi je znak
rukom da je mami malo bolje, ali još uvek teško, i da se popnem k njoj,
ali polako.

U sobi je bio polumrak. U krevetu, na brdu jastuka kojima su joj bila
poduprta leđa, mama je izgledala krupnija nego ikad. Oko nje se vrzmalo
nekoliko sluškinja. Batista još nije bila stigla, jer je njen muž, grof, koji ju
je morao dopratiti, bio zauzet berbom. U polumraku sobe, u oči je padao
otvoren prozor koji je uokviravao Kozima, nepomičnog na grani.

Sagnuo sam se da poljubim ruku našoj majci. Odmah me je prepoznala i
položila mi je ruku na glavu. — O, došao si Bjađo... Govorila je sasvim

⁶¹ Nekada je samo Priroda stvarala žive fenomene, sada to čini Razum. — (Prim.
prev.)

tiho, tečno i veoma razumno, kad je ne bi suviše gušila astma. Ipak me je iznenadilo kad sam čuo da se sasvim mirno obraća meni i Kozimu, kao da i on stoji pored njenog uzglavlja. A Kozimo joj je sa drveta odgovarao.

— Jesam li odavna uzela lek, Kozimo?

— Ne, majko! Uzeli ste ga maločas. Pričekajte malo pa ćete ga uzeti kasnije, jer bi vam sada mogao naškoditi.

Jednog trenutka je rekla: — Kozimo, daj mi krišku pomorandže — i ja sam se našao u nedoumici. Ali još više sam se zbunio kad sam video kako Kozimo kroz prozor pruža u sobu nekakvu ribarsku kuku i njome hvata krišku pomorandže sa policiće na zidu i pruža je našoj majci.

Primetih da se za sve te male usluge radije obraća njemu.

— Kozimo, daj mi šal!

I on je kukom tražio među odećom bačenom na naslonjaču, zatim je podigao šal i pružio ga majci. — Evo, mama.

— Hvala, sinko.

Uvek mu se obraćala kao da je samo nekoliko koraka udaljen od nje, ali sam primetio da nikad od njega nije tražila ono što ne bi sa drveta mogao učiniti. Kada je tako nešto bilo u pitanju, obraćala se meni ili

sluškinjama.

Noću, majka nije mogla spavati. Kozimo je na drvetu bdeo nad njom, sa malim fenjerom obešenim o granu da bi ga mogla videti u mraku.

U rane jutarnje sate, bolest se pogoršavala. Jedini lek bio je odvratiti majčinu pažnju od bolesti i Kozimo je na svirali izvijao pesmice, ili je podražavao ptičji cvrkut, ili je hvatao leptire i puštao ih u sobu, ili je brao glicinije.

Bio je sunčan dan. Kozimo je, duvajući u čanak sapunice, počeo da pravi mehurove i da ih tera kroz prozor prema postelji naše majke. Mama je gledala kako lete mehurići duginih boja, kako ispunjaju sobu i govorila je: — Kakve su to igre! — kao onda kad smo bili deca i kad nas je stalno grdila da su nam igre glupe i detinjaste. Ali sada je možda prvi put uživala u jednoj od tih igara. Mehurovi sapunice su joj sletali čak na lice, ona bi dunula u njih pa bi se raspršili i onda se smejala. Jedan mehur joj pade na usne i ne rasprši se. Nagnusmo se nad njom. Kozimu ispade čanak. Bila je mrtva.

Posle tuge, pre ili kasnije svanu srećni dani, to je zakon života. Godinu dana posle majčine smrti, verio sam se sa jednom mladom plemkinjom iz okoline. Stajalo me je mnogo truda da je privolim da se nastani u Ombrozi. Bojala se moga brata. Već sama pomisao da u Ombrozi živi čovek koji se vrzma među lišćem, koji kroz prozor uhodi svaki pokret, koji se pojavi kad mu se čovek najmanje nada, ispunjavala ju je strahom, tim pre što Kozima nikad nije videla pa ga je zamišljala kao

nekakvog Indijanca. Da bih joj isterao te bube iz glave, priredio sam ručak u prirodi, pod drvećem na koji sam pozvao i Kozima. Kozimo je ručao iznad nas, na jednoj bukvi, sa tanjirima na nekakvom stalku i moram priznati da se veoma lepo ponašao iako odavno nije ručao u društvu. Moja verenica se malo primirila, jer se uverila da se Kozimo ni po čemu ne razlikuje od ostalih ljudi sem po tome što živi na drvetu. Ali je ipak u njoj ostalo neko neizlečivo podozrenje.

I kad smo se venčali i nastanili u letnjikovcu u Ombrozi, izbegavala je što god je više mogla ne samo da razgovara, već i da se susreće sa deverom, iako joj je on, jadnik, povremeno donosio cveće i skupocena krzna. Kada su počela da nam se deca rađaju i da rastu, moja žena je uobrazila da stričeva blizina može štetno uticati na njihovo vaspitanje. Primirila se tek kad smo popravili zamak na našem starom feudu Di Rondo, koji je odavno bio nenastanjen, pa smo više živeli tamo nego u Ombrozi da se naša deca ne bi povelala za rđavim primerom.

Kozimo je počeo osećati tugu zbog prolaznosti svega a na to ga je podsećao i jazavčar Otimo Masimo koji je ostareo pa više nije bio onako oran da sa lovačkim psima pođe u hajku na lisicu niti je pokušavao da vodi besmislene ljubavi sa ovčarskim kujama. Neprestano je čučao kao da se zbog te male razdaljine između njegovog trbuha i zemlje koja se primećivala kad je stajao, nije vredelo držati uspravno. I tako, opružen koliko je dug i širok ispod drveta na kojemu je sedeo Kozimo, dizao je umoran pogled prema gospodararu i lenjo mahao repom. Kozimo je bio nezadovoljan. Osećanje proricanja vremena ispunjalo ga je izvesnim nezadovoljstvom i bilo mu je dosta života i tog neprestanog veranja po

granju. Više se ničemu u pravom smislu reči nije radovao, ni lovu, ni prolaznim ljubavima, ni knjigama. Ni sam nije znao šta hoće. Kad bi ga obuzeo bes, hitro bi se peo na tanke i nežne vrhove drveća kao da traži drugo drveće koje raste iznad krošnji da bi se i na njega popeo.

Jednog dana se Otimio Masimo uznemirio. Izgledalo je da je nanjušio dolazak prolećnog vetra razvigoraa. Dizao je njušku, njuškao, valjao se. Dva-tri puta je ustao, prošvrljao malo okolo, pa je opet legao. Odjednom potrča. Trčkarao je polako i povremeno bi stao da predahne. Kozimo ga je pratio po drveću.

Otimio Masimo krenu kroz šumu. Izgledalo je da se drži određenog pravca, jer iako se povremeno zaustavljao, mokrio, odmarao se isplažena jezika, gledajući gospodara, uskoro bi se trgao i odlučno produžio put. Prolazio je kroz predele u koje je Kozimo retko zalazio, koji su mu čak bili nepoznati, jer su se nalazili oko lovačkog zabrana vojvode Tolemaika. Vojvoda Tolemaiko je bio star i onemoćao i sigurno odavno nije išao u lov, ali u njegov zabran nije mogao ući nijedan lovokradica, jer su mnogobrojni čuvari bili uvek na oprezu, a Kozimo, koji je ionako već trpeo prigovore sa raznih strana, više je voleo da se tu ne upliće. Sada su Otimio Masimo i Kozimo sve dublje zalazili u zabran vojvode Tolemaika, ali ni jedan ni drugi nisu nameravali da iz jazbina isteruju dragocenu divljač. Jazavčar je trčkarao sledeći neki tajni unutrašnji zov, a baron je bio nestrpljiv i želeo je saznati kuda se to pas uputio.

Tako jazavčar stiže do jednog mesta na kraju šume odakle se prostirala livada. Dva kamena lava koja su sedela na stubovima, držala su grb.

Odavde je, verovatno, trebalo da se počne širiti park, vrt, intimniji deo zabrana vojvode Tolemaika. Ali tu su bila samo ta dva kamena lava, a iza njih se prostirala livada, ogromna livada pod kratkom, zelenom travom kojoj se tek u daljini video kraj, na pozadini od crnih hrastova. Nebo je bilo zastrto tankim oblacima. Ptice nisu pevale.

Kad je Kozimo pogledao tu livadu, uplašio se. Baron je živeo stalno u čestarima Ombroze, siguran da može svuda stići zelenim putevima preko granja, pa mu je bilo dovoljno da se nađe pred brisanim prostorom, za njega neprohodnom čistinom, golom ispod neba, i da oseti vrtoglavicu.

Otimo Masimo zaždi preko livada koliko ga noge nose, kao da mu se vratila mladost. Šćućuren na jasenu, Kozimo poče da mu zviždi, da ga doziva: — Otimo, Otimo Masimo, vrati se! Kuda ćeš? — ali pas ga nije slušao, nije se osvrtao, trčao je, trčao livadom sve dok mu rep u daljini nije postao sličan zarezu, pa najzad i nestao.

Kozimo je na jasenu lomio ruke od očajanja. Na jazavčareva bekstva i odsustva bio je već navikao, ali sada je Otimo Masimo nestao na toj livadi preko koje on nije mogao preći, pa se zbog tog bekstva pojačalo osećanje more koje ga je maločas skolilo i koje se preplitalo sa groznicom očekivanja nečeg neodređenog, nečeg što mora doći s one strane livade.

Obuzet takvim mislima, ispod jasena začu korake. On ugleda čuvara koji je prolazio sa rukama u džepovima i zviždukao. Bio je prilično bezbrižan i rasejan, što se ne bi moglo očekivati od strogih čuvara zabrana, ali se

ipak po oznakama na uniformi videlo da je u vojvodinoj službi, i Kozimo se pribi uz deblo. Ali uskoro u njemu prevlada briga za psa pa čuvara oslovi: — Hej, vi, naredniče, jeste li možda videli jednog jazavčara?

Čuvar diže glavu: — O, to ste vi! Lovac koji leti sa psom koji puži! Ne, nisam video jazavčara! A, šta ste vi to dobroga danas ovde ulovili?

Kozimo u tom čoveku odmah prepozna svog ogorčenog neprijatelja i reče: — Ne pričajte koješta! Pas mi je pobegao i morao sam sve dovde za njim juriti... Puška mi je prazna...

Čuvar se nasmeja: — Onda je napunite i slobodno pucajte! Sada bar smete!

— Sada smem?

— Vojvoda je umro, kome je do njegovog zabrana?

— Šta kažete? Umro je. To nisam znao.

— Umro je i sahranjen je pre tri meseca. Sada se oko imanja spore naslednici iz prvog i drugog kolena i mlada udovica.

— Zar se tri puta ženio?

— Njome se oženio kad mu je bilo osamdeset godina, godinu dana pred smrt, a ona je tada bila devojkica od svojih dvadeset i jednu godinu.

Kažem vam, ludost, žena koja s njim nije živela ni jedan dan. Tek sad se nakanila da obiđe njegove posede i ne dopadaju joj se.

— Kako to da joj se ne dopadaju?

— Pa, nastani se u palati ili na feudu, dođe sa celom svitom, jer je uvek prati četa udvarača, a posle nekoliko dana sve je ružno, sve je tužno, i oputuje. Onda se pojave drugi naslednici, navale na posed, dokazuju svoja prava. A ona: »Slažem se, samo ga uzmite!« Sada je došla u lovački paviljon a koliko će se zadržati, ko zna. Ja bih rekao kratko.

— Gde je lovački paviljon?

— Tamo na kraju livade, iza hrastova.

— Onda je moj pas tamo pošao ...

— Sigurno mu se jedu kosti... Izvinite, ali mislim da vaše gospodstvo hrani dobro tog psa! — reče i prsnu u smeh.

Kozimo ništa ne odgovori, gledao je za njega neprohodnu livadu, čekao da se jazavčar vrati.

Nije ga bilo celog dana. Kozimo je sutra opet bio na jasenu, gledao je livadu, kao da više nije mogao živeti bez tog uzbuđenja koje je ona u njemu izazvala.

Pred večer se pojavi jazavčar, tačka na livadi koju je samo Kozimovo oštro oko moglo zapaziti, i koja se, približavajući se, sve više isticala. — Otimo Masimo! Dođi ovamo! Gde si bio? — Pas je stao, mahao je repom, gledao je gospodara, počeo da laje kao da ga poziva da dođe, da pođe s njim, ali je znao da to rastojanje on ne može preći, vrpeljio se, neodlučno kaskao i eto, opet se okrenuo. — Otimo Masimo! Dođi! — Otimo Masimo, jazavčar, otrčao je, nestao je negde u daljini, na livadi.

Malo kasnije naiđoše dva čuvara. — Vi, gospodine, još čekate psa! Video sam ga u paviljonu, u dobrim je rukama...

— Šta kažete?

— Da, markiza, odnosno vojvodina udovica (mi je zovemo markiza jer je tu titulu nosila kao devojka) toliko se obradovala kad ga je videla kao da je njen. Taj pas, ako mi dozvoli vaše gospodstvo, dosad je bio slabo hranjen. Sada je našao nešto bolje i tamo će ostati...

I čuvari se udaljiše, cerekajući se.

Otimo Masimo se više nije vraćao. Kozimo je svakog dana stajao na jasenu i gledao livadu kao da je na njoj mogao pročitati nešto što mu je odavna razdiralo dušu, misao na jednu daljinu, na jednu prazninu, na čekanje koje može biti duže od života.

Kozimo je jednog dana sa jasena posmatrao predeo. Sijalo je sunce, jedan zrak je pao na livadu koja više nije bila zelena kao grašak, već kao smaragd. Dole, u mraku hrastove šume pomeri se nekoliko grana i jedan konj iskoči na čistinu. U sedlu je sedeo jahač odeven u crno, sa ogrtačem, ali ne — to je bila suknja. To nije bio jahač, već jahačica, jurila je velikim kasom i bila je plavokosa.

Kozimu jače zakuca srce i ponada se da će se jahačica toliko približiti da joj može dobro videti lice i da će to lice biti izvanredno lepo. Ali osim nade da će mu se približiti i da će biti lepa, on je gajio još jednu nadu. Postojala je treća nada koja se preplitala sa prve dve, želja da ta lepota, koja je sve jače zračila, zadovolji njegovu potrebu za jednim dobro znanim i gotovo zaboravljenim uzbuđenjem, da probudi u njemu uspomenu od koje je ostao samo tračak, samo boja, a želeo je da iz mora zaborava izroni i sve ostalo, bolje rečeno, želeo je da to što je prošlo opet nađe mesto u sadašnjosti.

U takvom raspoloženju jedva je čekao da se jahačica približi ivici livade, gde se blizini on nalazio, mestu na kojemu su se dizala dva stuba sa lavovima. No to je bilo uzaludno očekivanje, jer je primetio da ne seče livadu pravo, prema lavovima, već dijagonalno, pa će uskoro ponovno nestati u šumi.

Već je počeo da je gubi iz vida, kad ona naglo okrenu konja. Sada je

jahala po drugoj dijagonali kojom će mu se sigurno više približiti, ali i tom putanjom je nestala na drugom delu livade.

Međutim, Kozimo primeti i to mu bi neprijazno, da su iz šume na livadu istrčala dva riđana sa dva jahača, ali odmah odluči da na njih ne misli i zaključi da oni uopšte nisu važni. Dovoljno je bilo pogledati kako za njom kaskaju ne snalazeći se, ne, sigurno se nije vredelo na njih obazirati, pa ipak, morao je priznati da su mu smetali.

Pre no što je napustila livadu, jahačica je opet okrenula konja, ali unazad, udaljavajući se od Kozima... Konj se, međutim, okrenuo i sada je kasao prema Kozimu. Verovatno ga je jahačica okrenula samo zato da bi zbunila nespretne jahače koji su sada galopirali u daljini i još nisu primetili da ona juri u suprotnom pravcu.

Sada je sve išlo kako treba. Jahačica je jahala po suncu, sve lepša i sve sličnija Kozimovoj čežnjivoj uspomeni i jedino se plašio što je neprestano okretala konja čas na jednu, čas na drugu stranu, tako da se nije moglo znati šta namerava. Ni ona dva jahača nisu znala kuda će i pokušala su da je slede, prevalivši dobar deo puta uzalud, ali sa mnogo dobre volje i svesrdnog zalaganja.

Ali žena na konju stiže do ivice livade pre no što je Kozimo to očekivao. On projaha između stubova sa lavovima koji su stajali kao da joj ukazuju počast i okrete se prema livadi i prema svemu onome što se nalazilo s one strane livade pa se širokim pokretom ruke od svega toga oprosti, a onda odjezdi dalje, projaha ispod jasena i Kozimo joj sada dobro vide lice

i telo uspravno u sedlu, lice gorde žene, ali i devojčice, vedrog čela iznad očiju, očiju radosnih na tom licu, sa kosom, usnama, bradom, vratom svim tim što je bilo njeno i što se radovalo svakom drugom delu njenog bića i sve, sve to, sve je podsećalo na devojčicu koju je kad mu je bilo dvanaest godina video na ljuljašci prvog dana svog boravka na drveću: Sofonizbu Violu Violantu D'Ondariva.

Od toga otkrića, bolje rečeno, od toga što je u prvi mah to nepriznato otkriće mogao prihvatiti kao stvarno, Kozimo sav usplamte. Hteo je viknuti ne bi li pogledala u jasen i videla ga, ali nije imao snage. Umesto toga oglasio se kao šljuka, i ona se ne okrete.

Belac je sada galopirao kroz leštar i kopita su lupkala po popadalom kestenju, koje je pucalo pa se videlo rožasto i sjajno srce plodova. Jahačica je okretala konja sad na jednu, sad na drugu stranu, i Kozimu se činila čas daleka i nedostižna, čas bi je, skaćući sa drveta na drvo, opet iznenada ugledao između stabala i to kretanje je u baronovoj svesti sve više raspaljivalo žar uspomene. Hteo ju je pozvati, staviti joj do znanja da je tu, ali uspelo mu je samo da zazviždi kao jarebica, i devojka ga nije primetila.

Jahači koji su je pratili, sada tek nisu shvatali šta namerava i kuda se uputila, pa su neprestano jahali u pogrešnom pravcu, upadajući u žbunove kupina ili u bare, dok je ona jurila kao strela samouverena i neuhvatljiva. Čak im je povremeno nešto naređivala ili ih podsticala, dižući ruku sa korbačem ili bi uzabrala neki rogač, bacila ga i na taj način im označila pravac kretanja. Jahači bi odmah skrenuli na tu stranu, jureći

u galopu livadama i strmim obalama, ali ona bi, ne obazirući se na njih, skrenula na drugu stranu.

»To je ona! To je ona!« pomisli Kozimo, sav ustreptao od probuđene nade i htjede da je zovne po imenu, ali iz grla mu se izvi samo otegnuti i tužni pijuk kao u zviždovke.

Sada su se sva ta krivudanja, zavaravanja jahača i igre sveli na jahanje jednom linijom, koja, ma koliko bila nepravilna i vijugava, nije isključivala mogućnost da jahačica tako jaše s određenom namerom. Prozrevši tu nameru i ne mogavši više odoleti želji da je prati, Kozimo reče u sebi: »Poći ću na jedno mesto na koje će sigurno doći, ako je to zaista ona. Štaviše, i doputovala je u nameri da tamo ode.« I tako se svojim zelenim stazama uputi prema starom, napuštenom parku D'Ondarivinih.

U toj senci, u tom miomirisnom vazduhu, na tom mestu gde je lišće i drveće bilo drukčije boje i drukčijeg oblika, oseti se toliko prožet uspomenama iz detinjstva da gotovo zaboravi jahačicu, ili, ako je i nije zaboravio, pomisli da to, možda, i nije ona, a on ju je tako željno očekivao, toliko se silno nadao da je to ona, da mu se učinilo da je to zaista ona.

Ali začu neki šum. Bio je to topot konjskih kopita po šljunku. Belac više nije jurio u brzom kasu, jer je jahačica verovatno htela da sve što ju je ovde okružavalo, razgleda i prepozna. Onih glupih jahača više nigde nije bilo! Sigurno je uspela da zamete svoj trag.

Kozimo je ugleda. Kružila je oko bazena, senice, amfora. Gledala je drveće koje je sada bilo ogromno, sa visećim nadzemnim korenjem, magnolije koje su se pretvorile u šumu. Ali nije videla njega, njega koji je pokušavao da je pozove gukanjem pupavca, ćurlikom cipe, glasovima koji su se gubili u umnoženom cvrkutu ptica u parku.

Sjahala je, hodala je vodeći konja za uzde. Tako stiže do letnjikovca, ostavi konja, uđe u trem. Tada viknu: — Ortenzija! Gaetano! Tarkvinio! Ovo treba okrečiti, lakirati žaluzije, obesiti goblene! Postavite ovde sto, na onaj zid policu, u sredini spinet,⁶² a sve slike treba premestiti!

Kozimo tada primeti da je kuća, koja mu se dok ju je rasejano gledao činila kao uvek zatvorena i napuštena, naprotiv, bila otvorena i puna ljudi, slugu koji su čistili, preuređivali, otvarali prozore da uđe svež vazduh, postavljali nameštaj, tresli ćilime. Viola se, dakle, vratila, Viola se ponovo nastanila u Ombrozi, ponovo je zauzela letnjikovac iz kojega je otišla kao devojčica! Kozimu je srce kucalo od sreće, i to se nije mnogo razlikovalo od kucanja srca od straha, jer to što se vratila, što mu je bila tu pred očima, tako izuzetna i tako ohola, moglo je značiti da će je zauvek izgubiti, da više neće biti njegova ni u sećanju ni u tom tajnovitom miomirisu lišća i boji svetlosti koja sipi kroz zelenilo, moglo je značiti da će morati da je izbegava da, prema tome, izbegava i prvo sećanje na nju kao devojčicu.

Dok mu je srce lupalo zbog tih naizmeničnih osećanja, Kozimo ju je gledao kako se kreće okružena slugama i zapoveda im da prenesu

⁶² Stari muzički instrument. — (Prim. prev.)

divane, klavičembala, stalke, gledao ju je kako zatim brzo odlazi u park da bi uzjahala konja u pratnji čete momaka koji su očekivali njene naloge, kako se obraća vrtlarima i naređuje im da opleve leje, zarasle u korov i staze pospu šljunkom, jer su ga kiše odnele, i da opet postaviti stolice opletene prućem, ljuljašku ...

Širokim pokretima pokazivala je granu na kojoj je nekada bila ljuljaška i o koju je opet treba obesiti, koliko dugački moraju biti konopci, kolika daljina zamaha. Govoreći o tome kretnjama i pogledom, pođe do magnolije na kojoj joj se nekada ukazao Kozimo. I gle, na toj magnoliji ga opet ugleda.

Bila je iznenađena. Mnogo. Neizrecivo. Međutim, odmah se pribrala, uozbiljila kao uvek, ali u prvi mah nije mogla doći k sebi od čuda pa su joj se smejale oči i usne, i on je opet primetio onaj njen neobični zub koji je imala i kao devojčica.

— Ti! — kliknu ona, a onda, kao da traži ton kojim se govori o nečem sasvim običnom, ali ne uspevajući da sakrije koliko je prijatno iznenađena, reče: — A tako, zar ti odonda još nikako nisi sišao?

Glas kojim je Kozimo maločas hteo da zacvrkuće kao vrabac, sada je najzad dobio prirodan prizvuk i on odgovori:

— Da, to sam ja, Viola, sećaš li se?

— I nikada, baš nikada nisi kročio na zemlju?

— Nikada.

A ona, kao da je sebi već previše dozvolila, reče: — Vidiš da si uspeo! Znači da to i nije bilo tako teško.

— Čekao sam da se vratiš ...

— Odlično. Hej, vi, kuda nosite tu zavesu? Ostavite sve tu da najpre ja vidim! — Zatim ga opet pogleda. Kozimo je tog dana bio odeven za lov, sa kapom od mačjeg krzna, sa puškom. — Ličiš na Robinzona!

— Jesi li ga čitala? — upita je odmah da bi pokazao kako je u toku zbivanja.

Viola se već bila okrenula: — Gaetano! Ampelio! Suvo lišće! Sve je puno suvog lišća! — A onda se obrati njemu:

— Za jedan sat čekaj me na kraju parka. — I odjuri na konju da na drugom mestu izdaje naredbe.

Kozimo se zavuče u čestar, požele da je još hiljadu puta gušći, da se oko njega razraste more lišća, i granja, i trnja, i orlovih noktiju, i viline kose pa da u njega zaroni, da se u njemu utopi i tek pošto sasvim u njemu utone, da razabere je li srećan ili lud od straha.

Na visokom drvetu udno parka, stežući kolenima granu, gledao je veliki,

okrugli časovnik koji je pripadao njegovom dedi po majci, generalu Fon Kurtevicu, i govorio u sebi: »Neće doći.« Međutim, dona Viola dojaha gotovo na vreme. Ona zaustavi konja ispod drveta i ne pogleda gore. Više nije imala šešir ni jahački kaput. Obukla je belu bluzu, ukrašenu čipkom i crnu suknju, pa je delovala bezmalo redovnički strogo. Podigavši se u stremenu, pružila mu je ruku. On joj pomože; ona se pope na sedlo, pa dohvati granu, zatim i ne gledajući ga, hitro se uzvera, potraži udobnu rašljastu granu i sede. Kozimo joj čučnu do nogu i, pošto nikako drugčije nije umeo da otpočne razgovor, reče: — Vratila si se!

Viola ga podrugljivo pogleda. Bila je plavokosa kao u detinjstvu. — Otkud znaš? — upita ga.

A on joj odgovori, ne shvativši šalu: — Video sam te na onoj livadi vojvodinog zabrana ...

— Zabran je moj. Dabogda zarastao u korov! Znaš li sve? O meni, mislim!

— Ne, saznao sam samo da si udovica...

— I jesam, udovica sam — ona uhvati jedan kraj svoje crne suknje i poravna je, zatim brzo ispriča: — Ti nikad ništa ne znaš. Ceo bogovetni dan sediš na drvetu i zabadaš nos u tuđe poslove, a ipak ništa ne znaš. Udala sam se za starog Tolemaika jer su me roditelji na to prisilili. Govorili su da sam kaćiperka i da volim da se ljubakam pa da ne mogu biti bez muža. Godinu dana sam bila vojvotkinja Tolemaiko, i to smatram

najdosadnijom godinom svoga života, iako sam sa starcem ostala svega nedelju dana. Više nikad neću kročiti ni u jedan njegov zamak, ruševinu, mišlju rupu, dabogda se zmiije u njima nakotile! Odsad ću živeti ovde gde sam živela u detinjstvu. Ostaću, naravno, koliko budem želela, a onda ću otići. Udovica sam i najzad mogu da radim što hoću. Doduše, uvek sam i radila šta sam htela pa sam se čak i za Tolemaika udala zato što mi se prohtelo da se za njega udam, nije istina da su me na to prisilili. Želeli su da se udam po svaku cenu i onda sam ja izabrala najstarijeg prosca. »Tako ću pre ostati udovica,« rekla sam, i eto, zaista sam udovica.

Kozima je ošamutila ta bujica obaveštenja i odlučnih izjava i Viola mu je bila dalja nego ikad. Kaćiperka, udovica i vojvotkinja, ona je pripadala jednom nedostižnom svetu, i on je jedino umeo da je upita: — A s kim si se to ljubakala?

Ona odvrati: — Eto. Ljubomorani si. Čuj, neću ti nikad dozvoliti da budeš ljubomorani.

Kozimo je zaista osetio ujed ljubomore i već je hteo da se s njom posvađa, ali onda pomisli: »Šta? Ljubomorani? Zašto pretpostavlja da bih ja mogao biti na nju ljubomorani? Zašto kaže: nikada ti neću dozvoliti? To znači da misli da bismo mi...«

Zatim rumen, uzbuđen, hteo je da joj kaže, da je upita, da čuje, ali je ona njega hladno upitala: — A sada mi reci šta si ti radio?

— O, svašta — počeo on. — Išao sam u lov, čak i na veprove, ali

uglavnom na lisice, zečeve, kune belice i, razume se, na drozdove i kosove. A onda su došli gusari, iskrkali su se turski gusari, došlo je do krvavog okršaja, moj stric je poginuo. Mnogo knjiga sam pročitao, za sebe i za jednog mog prijatelja, jednog razbojnika koji je obešen. Imam celu Didroovu Enciklopediju, i pisao sam mu, i odgovorio mi je iz Pariza. Mnogo sam radio, obrezivao sam drveće, spasio šumu od požara ...

— ... I volećeš me uvek neizmerno, iznad svega i bićeš spreman da za mene učiniš sve!

Kad ona tako završi, Kozimo joj zbunjen odgovori: — Hoću.

— Ti si čovek koji je živeo na drveću samo zbog mene da bi naučio da me voliš ...

— Da ... Da ...

— Poljubi me.

On je prisloni uz deblo, poljubi je. Kad joj podiže lice, primeti koliko je lepa kao da je prvi put vidi: — Čuj, mnogo si lepa ...

— Za tebe — i otkopča belu bluzu. Grudi su joj bile mlade sa ružičastim pupoljcima i Kozimo je jedva uspeo da ih dodirne, jer se izmakla i jurnula po granama kao da leti, a on se verao iza nje dok mu je pred očima lepršala njena suknja.

— Kuda me vodiš? — pitala ga je kao da on nju vodi, a ne ona njega.

— Ovamo — reče Kozimo i sada je zaista on vodio nju i na svakom prelazu grane, hvatao ju je za ruku ili oko struka i učio je kako treba prelaziti.

— Ovamo — govorio je i verali su se po maslinama koje su rasle širom strme uzbrdice, i sa jedne od tih maslina ugledaše more koje su dosad viđali samo delimično između lišća i granja kao da je rasparčano. Sada su ga odjednom videli mirno, providno i široko kao nebo. Pred njima pukoše široki i prostrani vidici, a plavet mora je bila jednolična i ravna, po njoj nije plovio nijedan jedrenjak pa su se gotovo mogli izbrojati jedva primetni nabori talasa. Samo je tihi šum valova, sličan uzdahu, prelazio preko oblutaka na obali.

Gotovo zaslepljeni, Kozimo i Viola su opet sišli u tamno-zelenu senku lišća. — Ovamo.

U nekom orahu, na sedlu debla, nalazilo se školjkasto udubljenje, davnašnja ozleda od drvosečine sekire i tu je bilo jedno od Kozimovih skloništa. U njemu je bila prostrta veprova koža, a pored toga je bila jedna boca, alat, zdela.

Viola leže na kožu. — Jesi li ovde dovodio druge žene?

On je oklevao. A Viola dodade: — Ako ih nisi dovodio, nisi pravi muškarac.

— Dovodio sam .. Poneku ...

Ona ga snažno ošamari. — Znači, tako si me čekao?

Kozimo je trljao rumeni obraz i nije znao šta da kaže, ali ona se, po svemu sudeći, opet odobrovoljila: — Kakve su bile? Moraš mi reći, kakve su bile?

— Ne kao ti, Viola, ne kao ti...

— Otkud znaš kakva sam ja, otkud to znaš?

Bila je nežna i Kozimo se neprestano zbunjivao zbog tih naglih prelaza u njenom raspoloženju. On joj priđe. Bila je sva zlato i med.

— Reci...

— Reci...

I tako se upознаše. On upoznade nju i sebe, jer se, u stvari, nikad i nije poznavao. A ona upoznade njega i sebe, jer iako je uvek sebe poznavala, nikad nije imala prilike da se takvom upozna.

Najpre su hodočastili na ono drvo u čiju koru je bio duboko usečen krupnim slovima natpis: Kozimo, Viola i obično — niže — Otimo Masimo, toliko star i izobličen da više nije ni ličio na delo ljudskih ruku.

— Ovde? Ko je bio ovde? Kada?

— Ja sam bio. Onda.

Viola je bila tronuta.

— A šta ovo znači? — upita i pokaza reci Otimo Mašimo.

— To je ime mog psa. To jest tvog psa. Jazavčara.

— Turkareta?

— Ja sam ga nazvao Otimo Masimo.

— Turkaret! Gorko sam plakala kad sam odlazeći primetila da ga nema u kočijama. Nije mi bilo stalo što tebe neću videti, ali sam bila očajna što nema jazavčara!

— Da nije bilo njega, ne bih te našao! On je u vazduhu osetio tvoju blizinu i nije imao mira dok te nije pronašao...

— Prepoznala sam ga čim sam videla da sav zadihan stiže u paviljon.. . Ostali su se pitali: »Odakle ovaj pas?« Ja sam se sagla da ga pogledam, da vidim boju, pege. »Pa to je Turkaret! Jazavčar kojega sam kao devojčica imala u Ombrozi!«

Kozimo se smejao. Ona se odjednom namršti: — Otimo Masimo... Ružnog li imena! Gde nalaziš tako ružna imena? — reče ona, a Kozimo se odmah namrgodi.

Što se tiče Otima Masima, njega je sada ozarila sreća i nije imao razloga da bude sumoran. Njegovo staro pseće srce, podeljeno između dvoje gospodara, najzad se smirilo, pošto se danima trudio da markizu odvede do ivice zabrana, do jasena na kojemu je sedeo Kozimo. Vukao ju je za suknju ili bi pobegao sa nekim njenim predmetom u zubima i trčao bi prema livadi ne bi li i ona pošla za njim. Ona bi ga pitala: — Šta hoćeš? Kuda me vodiš? Turkarete! Prestani! Baš si postao jogunast! — Ali čim je videla jazavčara, u njoj su se probudile uspomene iz detinjstva, čežnja za Ombrozom. I odmah je počela da se priprema za seobu iz vojvodinog paviljona i za povratak u stari letnjikovac oko kojega je raslo neobično bilje.

Viola se vratila. Za Kozima je počelo najlepše doba njegovog života kao i za nju, koja je jezdila na svome belcu i čim bi ugledala barona između krošnji i neba, sjahala bi, verala bi se kosim deblima i granjem, sada već gotovo isto onako vešto kao on, i svuda bi ga stigla.

— O, Viola, šta da radim, popeo bih se ni sam ne znam kuda...

— Pa, do mene... — šapnula bi mu Viola a njemu se činilo da će pomeriti pameću.

Ljubav je za nju bila herojski podvig, zadovoljstvo se preplitalo sa smelošću, velikodušnošću, odanošću i silnim naponom svih sposobnosti duha. Njihov svet beše drveće, isprepletenih, krivih i neprohodnih grana.

— Tamo! — klicala je pokazajući visoke, rašljaste grane i zajedno bi pohitali k njima. Među njima bi počelo nadmetanje u veštini vrtoglavog penjanja koje bi se završilo novim zagrljajima. Ljubili su se lebdeći u prostoru, odupirući se ili hvatajući se za grane, gotovo u letu bacala mu se u zagrljaj.

Viola je u ljubavi bila svojevoljna kao i Kozimo, pa su se zbog toga katkad sukobljavali. On nikad nije oklevao, nije bio razbludan, sklon ljubavnim veštinama i izopačenosti. Voleo je samo prirodnu ljubav. Svuda se osećao uticaj republikanskih ideja, na pomolu je bilo doba spoja strogosti i raspojasanosti. Kozimo, nezasiti ljubavnik, istovremeno je bio stoik, asketa, puritanac. U večitoj potrazi za ljubavnom srećom, uvek je ostao neprijatelj razbludnosti. Počeo je čak da se kloni poljubaca, milovanja, laskavih reči, svega što bi ugrozilo ili pokušalo da zameni zdrav, prirodni nagon. Viola mu je otkrila svu punoću toga prirodnog nagona i s njom nikad nije doživeo tugu posle ljubavi, o čemu su propovedali teolozi, pa je o tome napisao jedno filozofsko pismo Rusou, koji mu, možda zbunjen, nije odgovorio.

Ali Viola je istovremeno bila i žena profinjena, ćudljiva, razmažena, žena telom i dušom, sveobuhvatna. Kozimova ljubav joj je zadovoljila čula, ali joj je mašta bila nezadovoljena. Zbog toga je između njih dolazilo do nesuglasica i sukoba koji su bili kratkotrajni, jer je njihov život bio raznovrstan kao i svet oko njih.

Kad bi se umorili, potražili bi skrivena skloništa na drveću sa najgušćim krošnjama, mreže za ležanje, koje su im obavijale tela kao savijeno lišće, ili viseće šatore, sa zastorima koji su lepršali na vetru, ili ležaje od perja. U svim tim stvarima ogledala se dona Violina sposobnost da gde god se nađe stvori oko sebe prijatnost, raskoš i udobnost u jednom višem smislu. Sve to što je služilo njihovoj udobnosti, na prvi pogled je moglo izgledati veoma složeno, ali Viola je udobnost stvarala sa čudesnom lakoćom, jer sve što je zaželela, morala je odmah i po svaku cenu ostvariti.

Na te njihove viseće ložnice sletali su crvendaći pevajući, a kroz zastore, tražeći se, uletali su leptiri u parovima. U letnja popodneva, kada bi san savladao zblížene ljubavnike, k njima bi ušla veverica u potrazi za hranom pa bi im milovala lica kosmatim repom ili bi im griskala palčeve na nogama. Tada su brižljivije navlačili zastore, ali porodica pacova bi im proglodala krov šatora i kroz rupu bi popadala po njima.

Bilo je to u vreme kada su se upoznavali, kada su jedno drugome pričali o svom životu, jedno drugo ispitivali.

— Jesi li bio usamljen?

— Nedostajala si mi ti.

— Ali jesi li bio sam u odnosu na druge ljude?

— Nisam. Zašto? Sa ljudima sam uvek imao šta da radim. Brao sam voće, obrezivao drveće, sa opatom sam izučavao filozofiju, borio sam se sa gusarima. Zar tako ne rade svi ljudi?

— Samo si ti takav, zato te i volim.

Ali baron još nije bio prozreo šta Viola od njegove ličnosti prihvata, a šta ne može prihvatiti. Katkada je bila dovoljna sitnica, jedna reč, promena u boji glasa pa da markiza na njemu iskali bes.

On bi, na primer, rekao: — Sa Đanom sa Pustare sam čitao romane, sa vitezom sam pravio planove o navodnjavanju ...

— A sa mnom?

— S tobom vodim ljubav. Kao što sam obrezivao drveće, brao voće ...

Ona je ćutala, nepomična. Kozimo je odmah primetio da ju je naljutio, pogled joj je bio hladan.

— Zašto se ljutiš, šta je, Viola, šta sam kazao?

Ona je bila stotinu milja daleko od njega kao da ga ne vidi i ne čuje, skamenjena lica.

— Nemoj tako, Viola! Šta ti je, zašto ...? Čuj...

Viola je ustala i bez njegove pomoći, hitro se počela spuštati niz drvo.

Kozimo još nije bio shvatio šta je pogrešio, još nije uspeo da o tome razmisli, možda je više voleo i da ne razmisli, da ne shvati, da bi lakše mogao tvrditi kako je nevin: — Ali ne, nisi me razumela, Viola, čuj me ...

Spuštao se za njom do najniže grane: — Viola nemoj otići, nemoj tako, Viola ...

Ona je sad nešto govorila, ali konju kojem je prišla i odvezivala ga. Zatim je uzjahala i odjezdila.

Kozimo je pao u očajanje, skakao je sa drveta na drvo.

— Nemoj tako Viola, kaži mi šta ti je, Viola!

Jahala je u galopu. On ju je pratio skačući po granju: — Preklinjem te, Viola, volim te! — dovikivao joj je, ali već mu se bila izgubila iz vida. Smelo je skakao na nesigurne grane i zvao ju je: — Viola, Viola!

Kada je već bio uveren da ju je izgubio i nije mogao zadržati suze, ona

se vraćala kasom i ne osvrćući se na njega,

— Pogledaj, pogledaj, Viola, šta radim! — govorio je i udarao glavom u deblo, golom glavom (koja je, doduše, bila veoma tvrda).

Nije ga ni pogledala. Već je bila daleko.

Kozimo je čekao da opet dojaše, vrludajući između drveća. — Viola! Očajan sam! — jadikovao je i naglavce se bacao u prazan prostor, držeći se nogama za granu, udarao se šakama po glavi i licu. Ili bi počeo da lomi grane u razornom besu i brsnati brest bi za nekoliko trenutaka bio ogoljen kao da se na njega sručio grad.

Ali nikada joj nije pretio da će se ubiti, bolje rečeno, nikad joj ničim nije pretio, nije bio sklon uceni osećanja. Ono što je mogao učiniti, činio je, a govorio je o tome samo dok je to radio, pre toga nikada.

Dona Viola bi se odjednom odobrovoljila, kao što bi se odjednom i naljutila. Od hiljadu ludosti koje bi Kozimo tada počinio i koje je, kako se činilo, ni najmanje nisu uzbuđivale, jedna bi u njoj izazvala sažaljenje i probudila ljubav. — Nemoj tako, Kozimo dragi, čekaj! — dovikivala bi mu, sjahala bi s konja i hitro bi se pela uz drvo, dok bi njegove ruke tamo gore spremno čekale da je prihvate.

Njihova ljubav bi se rasplamsavala sa istim onakvim žarom s kojim bi zapodevali svađu. To i jeste bilo isto, samo to Kozimo nije shvatao.

— Zašto me mučiš?

— Zato što te volim.

Tada bi se on razbesneo: — Ne, ne voliš me! Ko voli, želi sreću, ne zadaje bol.

— Ko voli, želi samo ljubav, pa i po cenu bola.

— Ti mi onda svesno nanosiš bol.

— Da. Da bih videla voliš li me.

Baron se svojom filozofijom tome opirao. — Bol je negativno stanje duha.

— Ljubav je sve.

— Protiv bola se uvek treba boriti.

— Ljubav ne uzmiče ni pred čim.

— Sa nečim se nikad neću složiti.

— Složićeš se, jer me voliš i patiš.

Kao i očajanje, tako su bučne bile provale neobuzdane radosti u Kozimu.

Katkad bi osetio da je toliko srećan da bi se morao odvojiti od voljene žene, skakati, vikati, glasno iskazivati oduševljenje njenim retkim vrlinama.

— Yo quiero the most wonderful puellam de todo el mundo!⁶³

Besposleni, ostareli moreplovci koji su sedeli na klupama u Ombrozi već su se bili navikli na njegove iznenadne dolaske. Doskakutao bi po granama cerova i počeo bi da recituje:

Zu dir, zu dir, gunàika
Vo cercando il mio ben
En la isla de Jamaica,
Du soir jusqu'au matin!⁶⁴

ili:

Il y a un pré where the gross grows toda de oro
Take me away, take me away, che io ci moro!⁶⁵

i nestajao bi.

⁶³ Volim najlepšu devojkicu na svetu! — (Prim. prev.)

⁶⁴ Kraj tebe, kraj tebe, devojkicu,

Ja tražim svoju sreću

Na ostrvu Jamajka

Od večeri do jutro! — (Prim. prev.)

⁶⁵ Postoji jedna livada na kojoj raste zlatna trava

Odvedi me tamo, odvedi me tamo, da tamo umrem. — (Prim. prev.)

Pošto je, ma koliko površno, ipak proučavao klasične i moderne jezike, mogao je da ovako bučno iskazuje osećanja, i što je silnije uzbuđenje potresalo njegovu dušu, jezik mu je bio nerazumljiviji. Priča se kako je jednom, o prazniku zaštitnika Ombroze, svet bio okupljen na trgu oko Drveta obilja, venaca i zastave. Baron se pojavi na platanu i jednim skokom, dostojnim njegove akrobatske veštine, prebaci se na Drvo obilja,⁶⁶ pope se na vrh i viknu: — Que viva die schône Venus posterior!⁶⁷ — zatim se spusti po nasapunanom stablu gotovo do zemlje, stade, opet se pope do vrha, zgrabi s trofeja ružičasti, okrugli sir, opet smelo skoči na platan i pobeže naočigled zapanjenih Ombrožana.

Ovo preobilje osećanja ispunjalo je markizu srećom i podsticalo je da mu ih uzvrća isto tako burnim izlivima ljubavi. Kada bi je Ombrožani videli kako jaše u galopu, lica gotovo uronjena u belu konjsku grivu, znali su da juri na sastanak sa baronom. I u načinu jahanja, izražavala se silina njene ljubavi, ali Kozimo je u tome nije mogao više da sledi. Njena strast za jahanjem, iako joj se mnogo divio, ipak je za njega bila potajni izvor ljubomore i gorčine, jer je znao da Viola vlada jednim svetom širim od njegovog i osećao je da njome nikad neće moći potpuno ovladati niti je zatvoriti u granice svoga carstva. Markiza je, sa svoje strane, možda čak i patila što nije mogla biti istovremeno i ljubavnica i jahačica. Katkad bi osetila neodređenu potrebu da njena i Kozimova ljubav bude ljubav doživljena na konju i veranje po drveću je nije zadovoljavalo, želela je da juri u punom kasu.

⁶⁶ Glatki stub, namazan sapunom tako da je klizav, na čijem vrhu se okače razni predmeti koje dobije onaj kome pođe za rukom da se do njih popne. — (Prim. prev.)

⁶⁷ Neka živi lepa, nova Venera! — (Prim. prev.)

A konj prinuđen da trči po brdovitom i neravnom predelu, naučio je da se vere kao srndać, i Viola bi ga u galopu terala prema kakvom drvetu, na primer, prema starim maslinama iskrivljenog debla. Konj bi katkad domašio prvu rašljastu granu i Viola ga više ne bi vezivala za neki predmet na zemlji, već za maslinu. Zatim bi sjahala i pustila bi ga da brsti lišće i grančice.

I tako, kad je neki brbljivac, prolazeći kroz maslinjake, radoznalo pogledao gore i video barona i markizu u zagrljaju, pa o tome razvezao priču, na kraju je dodao: — I belac je bio na grani! — pa su ga smatrali usijanom glavom i niko mu ništa nije poverovao. Tajna ljubavnika tom prilikom, dakle, još nije bila otkrivena.

XXIII

Događaj koji sam upravo ispričao svedoči da su Ombrožani, ma koliko na sva usta ogovarali prethodni ljubavni život moga brata, sada, prema ovoj strasti koja se, tako reći, razgarala iznad njihovih glava, bili uzdržani i puni poštovanja, kao pred nečim što ih prevazilazi. Oni su osuđivali markizu, ali više zbog nekih spoljnjih izraza njenih osećanja, na primer, zbog onoga njenog bezglavog jahanja (— Ko zna kuda juri tako ludo! — govorili su oni, iako su vrlo dobro znali da ide na sastanak sa Kozimom) ili zbog svih onih stvari koje je vešala na drveće. No i to se već smatralo nekakvom novom plemićkom modom, jednom od mnogih nastranosti gospode (— Sada se svi veru po drveću, žene, muškarcu. Hoće li još

nešto izmisliti?). Ukratko, na pomolu su bila vremena veće popustljivosti, ali i većeg licemerja.

Baron se sada tek povremeno pojavljivao na cerovima na trgu, i to je bio znak da je ona otputovala. Dešavalo se da Viola mesecima bude odsutna, jer je obilazila svoja dobra širom Evrope, ali odlazila bi uvek samo posle njihovih razmirica i kad bi se uvredila što Kozimo ne shvata ono što bi ona želela da o ljubavi shvati. Viola ne bi polazila na put zavađena, pre polaska uvek bi se pomirili, ali je u njemu ostajala sumnja da je odlučila da krene zato što joj je dosta njega, što nije uspeo da je zadrži, sumnja da će se, možda, sada rastati s njim, da će, možda, na putu imati dovoljno vremena da razmisli i donese odluku da se više ne vrati. Svega toga se moj brat bojao. Sa jedne strane je pokušavao da nastavi svoj stari način života pre susreta s njom, da opet odlazi u lov i ribolov, da obavlja poljoprivredne radove, da uči, da se razmeće na trgu, kao da nikad drugo i nije radio (još je uporno i mladalački gordo hteo dokazati da ne može potpasti pod tuđi uticaj), a istovremeno je uživao u onome što mu je ta ljubav donela, bio je razdragan, ponosan. Ali, s druge strane je primetio da je mnogo šta za njega izgubilo značaj, da bez Viole njegov život nema smisla, da je u mislima neprestano s njom. Što je više nastojao da bez Viole, čije prisustvo bi ga zahvatilo kao kakav vrtlog, ovlada svojim strastima i zadovoljstvima i stavi ih pod nadzor razuma i duha, sve više je osećao prazninu koju je ona ostavila za sobom i grozničavo je očekivao njen povratak. Ukratko, njegova ljubav je bila upravo onakva kakvu je Viola priželjkivala, a ne onakva kakvom ju je on zamišljao. Ta žena, iako je bila daleko, izvojevala je nad njim pobedu, a Kozimo je i nehotice u tome uživao.

Markiza bi se odjednom vratila. Na drveću bi opet počelo vreme ljubavi, ali i ljubomore. Gde je bila Viola? Šta je radila? Kozimo je goreo od želje da to sazna, ali se istovremeno bojao načina na koji mu je odgovarala na pitanja, to jest samo je nagoveštavala šta se zbilo, a svaki nagoveštaj je u Kozimu mogao probuditi sumnju, i on bi tada pomislio da ona to radi da bi ga mučila. Ali ipak, sve to je moglo biti istina, i u toj neizvesnosti čas je prikrivao ljubomoru, čas je dopuštao da iz njega provali kao vulkan, dok bi Viola na njegova pitanja svaki put davala drukčiji odgovor pa mu se čas činilo da mu je privržena više nego ikad, a čas da više neće moći u njoj rasplamsati ljubav.

Kakvim životom je markiza na svojim putovanjima zaista živela, mi u Ombrozi nismo mogli znati, pošto smo bili daleko od glavnih gradova i nismo imali prilike da čujemo ogovaranja. Ja sam u to vreme zbog nekih ugovora (zbog isporuke limunova, zato što su sada mnogi plemići počeli trgovati, a ja sam bio među prvima) po drugi put otputovao u Pariz.

Jedne večeri, u jednom od najuglednijih pariskih salona, sretoh dona Violu. Bila je tako raskošno očešljana i tako sjajno odevena da sam je odmah prepoznao, čak sam uzdrhtao kad sam je video, jer je to bila žena koju nisi mogao zameniti ni sa kojom drugom. Pozdravila me je hladno, ali uskoro je našla načina da sa mnom ostane nasamo i da me upita, ne očekujući odgovor: — Imate li vesti od vašega brata? Vraćate li se uskoro u Ombrozu? Dajte mu ovo za uspomenu. — Izvukla je iz nedara svilenu maramicu i gurnula mi ju je u ruku. Potom se odmah vratila grupi obožavalaca koji su je pratili.

— Poznajete li markizu? — tiho me upita jedan prijatelj iz Pariza.

— Sasvim površno — odgovorili i nisam lagao. Kada je dona Viola boravila u Ombrozi, oduševljena Kozimovom divljinom, nije bila naročito sklona da posećuje plemstvo iz susedstva.

— Retkost je da toliko lepota bude prožeta tolikim nemiro — reče moj prijatelj. — Oni koji vole da ogovaraju kažu da u Parizu stalno menja ljubavnike tako da niko ne može reći da je njegova, niti da ga je pretpostavila drugome. Ali povremeno se izgubi, mesecima je nigde nema pa kažu da se tada povuče u neki samostan gde okajava grehe.

Jedva sam se savladao da ne prsnem u smeh kad sam čuo da markizin boravak na drveću Ombroze Parižani smatraju dobom ispaštanja grehova, ali istovremeno su me ta ogovaranja i uznemirivala pošto sam predviđao da mome bratu predstoje teški dani.

Da bih ga poštedeo neprijatnih iznenađenja, želeo sam da ga sam o svemu obavestim čim se budem vratio u Ombrozu. Dugo me ispitivao o putovanju, šta ima novog u Francuskoj, ali nisam uspeo da mu saopštim nijednu novost iz političkog ili književnog života koju već ne bi znao.

Na kraju, iz džepa izvadih dona Violinu maramicu. — U Parizu, u jednom salonu sreo sam jednu gospu, tvoju poznanicu. Pozdravila te je i ovo ti je dala.

On brže bolje spusti kotaricu, obešenu o konopac, povuče gore svilenu maramicu i prinese je licu da udahne miris: — Jesi li je video? Kako izgleda? Reci mi kako izgleda?

— Veoma je lepa i raskošno odevena — odgovorih polako — ali kažu da taj cvet mnogi mirišu ...

On gurnu maramicu u nedra kao da se boji da će mu je neko oteti, a onda mi se obrati sav zajapuren: — Zar nisi imao sablju da je zariješ u grlo onoga koji ti je rekao tu laž?

Morao sam da mu priznam kako mi tako nešto nije palo na pamet.

Neko vreme je ćutao, zatim sleže ramenima. — Sve su to laži. Ja jedini znam da je ona samo moja — reče on i pobeže po granama, ne pozdravivši se. U tome prepoznali njegov uobičajeni stav da odbija sve ono što bi ga moglo prisiliti da iziđe iz svog sveta.

Otada je tužan i nervozan skakao s jedne grane na drugu i ništa nije radio. Povremeno bih ga čuo kako zvižduće, nadmećući se sa kosom, ali je njegovo zviždanje bilo sve nervoznije i tiše.

* * *

Markiza se vratila. Kao uvek, uživala je u njegovoj ljubomori, pomalo ju je izazivala, a pomalo je sve okretala na šalu. Tako su se vratili lepi dani

ljubavi, i moj brat je bio srećan.

Ali markiza nije propuštala priliku da optužuje Kozima da je u ljubavi uskograd.

— Šta time hoćeš da kažeš? Da sam ljubomoran?

— Dobro je što si ljubomoran. Ali ti hoćeš da ljubomoru podrediš razumu.

— Sigurno. Tako ima još jače dejstvo.

— Suviše razmišljaš. Zašto o ljubavi razmišljati?

— Da bih te više voleo. Sve što potčinimo razumu, postaje moćnije.

— Živiš na drveću, a po duhu si sličan nekom beležniku što pati od kostobolje.

— Najsmelije podvige ostvaruju ljudi priprosta srca.

I tako je nastavio kao iz rukava da sipa mudre izreke, dok ona nije pobjegla. Tada je potrčao za njom, počeo je da očajava, da čupa kosu.

* * *

Tih dana se jedan engleski, admiralski brod usidrio u našoj luci. Admiral je priredio prijem za ugledne ličnosti Ombroze i za oficire drugih lađa koje su privremeno boravile u našim vodama. Markiza je takođe pošla na tu svečanost i Kozima je posle toga opet počela da muči ljubomora. Dva oficira sa različitih lađa zaljubila su se u Violu i neprestano su ih viđali na obali kako joj se udvaraju i nastoje da jedan drugog nadmaše u pažnji koju su joj ukazivali. Jedan je bio poručnik engleskog bojnog broda, a drugi takođe poručnik bojnog broda, ali napuljske flote. Uzeli su u zakup dva riđana pa su stalno jahali ispod markizine terase, a kada bi se sreli, Napuljac bi odmerio Engleza kao da će ga smrviti, dok ga je Englez poluzatvorenih očiju streljao pogledom oštrim kao vrh mača.

A dona Viola? Zar ta izazovna žena nije satima sedela kod kuće, izlazila na prozor u jutarnjoj haljini, kao prava sveža, mlada udovica koja je tek skinula crninu? Pošto se više nije pela na drveće i nije čuo kako mu se u galopu približava njen belac, Kozimo se izbezumio pa se (i on) popeo na stablo ispred njene terase i bdeo je nad njom i nad tim poručnicima bojnog broda.

Smišljao je kako da nasamari svoje protivnike i natera ih da se što pre vrate na svoje lađe, ali kad je video da Violi podjednako godi udvaranje jednog i drugog, ponadao se da se ona samo igra sa obojicom, ali posumnja da to radi i s njim. No zbog toga nije bio manje oprezan. Čim bi pokazala da jednom od njih daje prednost, bio je spreman da se umeša.

Jednog jutra prolazi Englez. Viola je na prozoru. Smeše se jedno

drugom. Markiza baci ceduljicu. Oficir je uhvati, pročita, pokloni se, porumene i odjaha dalje. Sastanak! Englez je, dakle, taj srećnik! Kozimo se zakle da taj fićfirić neće živ dočekati več.

Uskoro prođe Napuljac. Viola i njemu baci cedulju. Oficir je pročita, prinese usnama i poljubi. Da nije to njen izabranik? A onaj drugi? Protiv kojega od njih dvojice treba da se Kozimo bori? Jednome od njih je dona Viola sigurno zakazala sastanak, sa drugim se samo, kao što ona ume, šalila. Ili se, možda, htela narugati obojici?

Što se tiče samog mesta sastanka, Kozimo posumnja da bi to mogao biti paviljon udno parka. Pre izvesnog vremena markiza ga je dala popraviti i urediti, i Kozimo se živ pojeo od ljubomore što je prošlo vreme kad je na drveće dovlačila zastore i divane. Sada je nastojala da uredi prostorije u koje on nikada neće ući. »Budno ću paziti na paviljon — reče Kozimo u sebi. — Ako je sa jednim od poručnika ugovorila sastanak, to može biti samo tamo!« I šćućuri se u gustoj krošnji indijskog kestena.

Nešto pre zalaska sunca, začu se galop. Stiže Napuljac. »Sada ću ga izazvati!« pomisli Kozimo i duvaljkom mu hitne za vrat grumen veveričinog izmeta. Oficir se trže, pogleda naokolo. Kozimo se nagnu i vide da je tamo iza ograde sjahao i engleski poručnik i vezao konja za kolac. »Znači da je on taj. Možda je ovaj drugi slučajno ovuda projahao.« I sada njemu duvaljkom hitne izmet na nos.

— Who's there?⁶⁸ — upita Englez i htjede da preskoči plot, ali se nađe

⁶⁸ Ko je tamo? — (Prim. prev.)

licem u lice sa kolegom iz Napulja koji je sjahavši takođe upitao: — Ko je tamo?

— I beg your pardon, Sir⁶⁹ — reče Englez — ali moram vas zamoliti da smesta odavde odete!

— Ja sam tu s punim pravom — odvrati mu Napuljac — i pozivam vaše gospodstvo da se udalji!

— Niko nema većeg prava od mene da budem tu — reče Englez. — I'm sorry,⁷⁰ ne dozvoljavam vam da ostanete.

— To je pitanje časti — odgovori drugi poručnik — dokaz za to je ime koje nosim: Salvatore di San Kataldo di Santa Marija Kapua Vetere, iz mornarice Dveju Sicilija!

— Ser Osbert Kestelfajgt, treći iz roda s tim imenom! — predstavi se Englez. — Čast mi je da vam naredim da napustite ovo mesto.

— Tek kad vas ovim mačem nateram u bekstvo! — odgovori Napuljac i isuka mač iz korica.

— Gospodine, izvolite na dvoboj — reče ser Osbert, spreman da odbije udarac.

⁶⁹ Izvinite, gospodine. — (Prim. prev.)

⁷⁰ Žao mi je. — (Prim. prev.)

Mačevali su se.

— E, ovo sam želeo, kolega, i to odavna! — reče Napuljac i pređe u napad.

A ser Osbert mu odgovori, odbivši udarac: — Odavno sam pratio vaše postupke, poručniče, i samo sam čekao ovo!

Podjednakih snaga, dva poručnika su se uzalud umarala napadajući i zavaravajući jedan drugog. Dvoboj je bio u punom jeku kad začuše jedan glas: — Tako vam boga, prestanite! — Na vratima paviljona pojavila se dona Viola.

— Markizo, ovaj čovek... — rekoše oba poručnika jednoglasno, spustivši mačeve i pokazujući jedan na drugoga.

A dona Viola reče: — Dragi moji prijatelji! Odložite mačeve, molim vas! Zar tako plašite jednu damu? Volela sam ovaj paviljon kao najtiše i najskrovitije mesto u parku, a eto, čim sam zatvorila oči, probudilo me zveckanje vašeg oružja!

— Ali, Milady — reče Englez — zar niste mene ovamo pozvali?

— Vi ste došli ovamo da mene sačekate, gospođo... — reče Napuljac.

Dona Viola se nasmeja i njen laki smešak podseti na lepet krila. — O, da, da, pozvala sam vas ... ili vas ... O, u toj mojoj glavi je uvek neka

zbrka... Pa lepo, šta čekate? Uđite, izvolite, molim vas. ..

— Milady, mislio sam da se vaš poziv odnosio samo na mene. Obmanut sam. Moje poštovanje, dozvolite mi da se povučem.

— To sam i ja hteo reći, gospođo, i oprostiti se od vas.

Markiza se smejala: — Dobri moji prijatelji... Dobri moji prijatelji... Tako sam rasejana... Mislila sam da sam pozvala sera Osberta u jedan sat... a don Salvatora u drugi sat... O, ne, izvinite, mislila sam da sam vas pozvala u isto vreme, ali na različita mesta... O ne, kako bi to moglo da bude? ... Pa lepo, pošto ste obojica tu, zašto ne bismo seli i uljudno porazgovarali?

Dva poručnika se pogledaše, zatim pogledaše nju: — Znači li to, markizo, da ste se pravili da vam naša pažnja godi, samo da biste se sa obojicom poigrali?

— Zašto tako, dobri moji prijatelji? Naprotiv, naprotiv ... Vaša istrajnost me nije mogla ostaviti ravnodušnom ... Obojica ste mi tako dragi... Evo, šta me muči... Ako se opredelim za otmenost sera Osberta, moram se odreći vas, moj strasni don Salvatore ... A ako se opredelim za bujnu prirodu poručnika od San Katalda, moram se odreći vas, gospodine! A zašto ne bih ... zašto ...

— Šta? — upitaše je oficiri jednoglasno.

A dona Viola pognu glavu i odgovori: — Zašto ne bih mogla istovremeno pripadati obojici?

Na indijskom kestenu zašušta granje. To Kozimo nije mogao da ostane miran.

Ali poručnici bojnih brodova su bili suviše uzbuđeni da bi ga čuli. Obojica ustuknuše pred markizom. — To nikada, gospođo.

Markiza podiže svoje lepo lice, ozareno osmehom i reče; — Dobro, pripašću onome koji se, u znak ljubavi prema meni, želeći da mi u svemu iziđe u susret, izjasni da je spreman da me čak deli sa suparnikom!

— Gospođo ...

— Milady ...

Poručnici se hladnim poklonom oprostiše od Viole, okrenuše se jedan prema drugome i rukovaše se.

— I was sure you were a gentleman, signor Kataldo⁷¹ — reče Englez.

— Ni ja nisam sumnjao da ste vi časni, mister Osberte — odvrati mu Napuljac.

Oni okrenuše leđa markizi i uputiše se svojim konjima.

⁷¹ Bio sam siguran da ste džentlemen, gospodine Kataldo. — Prim. prev.

— Prijatelji moji ... Zašto ste se uvredili ... Baš ste ludi... — govorila je Viola, ali oficiri su već stavili noge u stremen.

Taj trenutak je Kozimo odavna čekao, unapred uživajući u osveti koju je spremio. Sada je tu dvojicu čekalo bolno iznenađenje. Ali videvši njihovo muško držanje prilikom praštanja od bezočne markize, Kozimo odjednom postade prema njima popustljiv. Prekasno! Sada se već strašna osveta nije mogla izbjeći! U magnovenju jednog trenutka Kozimo velikodušno odluči da ih upozori. — Stanite! — viknu on sa drveta — ne sedajte u sedlo!

Dva oficira naglo digoše glave. — What are you doing up there?⁷² Šta radite gore? Kako se usuđujete? Come down?⁷³

Iza njih se čuo dona Violin smeh, jedan od onih njenih kikota.

Dva oficira su bila zbunjena. Po svemu sudeći, postoji i neko treći koji je bio prisutan i posmatrao šta se zbilo. Time je sve postalo još mnogo složenije.

— In any way⁷⁴ — rekoše jedan drugome — bićemo jednodušni.

— Na časnu reč!

— Nijedan od nas neće pristati da bilo s kim deli ovu gospu!

⁷² Šta radite tamo gore? — (Prim. prev.)

⁷³ Sidite! — (Prim. prev.)

⁷⁴ U svakom slučaju. — (Prim. prev.)

— Ni za živu glavu!

— Ali ako jedan od vas odluči da pristane ...

— I u tom slučaju bićemo jednodušni. Zajedno ćemo pristati!

— Slažem se! A sada idemo!

Kad Kozimo to ču, ujede se za prst od besa što je pokušao da odustane od osвете. »Neka se moj naum izvrši!« reče on i povuče se u krošnjju. Oficiri poskakaše u sedla. »Sada će kriknuti«, — pomisli Kozimo i htjede da začepi uši. I zaista, začuše se dva jauka! Dva poručnika su sela na ježa skrivenog ispod prostirke na njihovim sedlima.

— Izdaja! — i baciše se na zemlju, počеше da skaču, viču, prevrću se, izgledalo je da će napasti markizu.

Ail dona Viola je bila još ogorčenija od njih i viknu prema drvetu: — Majmune zlobni i nakazni! — nasrnu na indijski kesten i tako brzo nestade da su oficiri pomislili da je propala u zemlju.

Viola se na granju suoči sa Kozimom. Streljali su se gnevnim pogledima i ta srdžba im je na neki način očistila duše kao arhandelima. Izgledalo je da će jedno drugo raskomadati, ali žena reče: — O, moj dragi! Takvog te želim! Tako ljubomornog, tako neumoljivog! — I već mu je obavila ruke oko vrata, grlili su se, i Kozimo se više ničeg nije sećao.

Njihala mu se u zagrljaju, odvojila je lice od njegovog kao da razmišlja, pa reče: — Ali i ona dvojica, jesi li video koliko me vole? Spremni su da me podele...

Izgledalo je da će se Kozimo na nju baciti, ali se podiže na dve grane, poče da grize lišće, da udara glavom u deblo: — To su dve ništarijeeee!

Viola se odmakala od njega, lice joj je bilo hladno kao mermer. — Mnogo od njih možeš naučiti. — Ona se okrenu i brzo siđe sa drveta.

Dva udvarača, zaboravivši da su se pre toga svađali, nisu imali kud, nego strpljivo počeše jedan drugom da vade iz tela ježeve bodlje. Dona Viola ih u tome prekide: — Brzo! Uđite u moje kočije! — I nestadoše iza paviljona. Kočije odoše. Na indijskom kestenu, Kozimo je pokrio lice rukama.

Za Kozima, ali i za njegove bivše suparnike, poče vreme patnji. No da li je za Violu to bilo vreme radosti? Mislim da je markiza mučila druge samo zato što je osećala potrebu da muči sebe. Dva oficira su joj neprestano bila za petama. Nerazdvojni, šetali su pod Violinim prozorima, ili ih je ona pozivala u svoj salon, ili su odlazili u krčmu na duge sedeljke. Markiza je obojici laskala i tražila od njih uvek nove dokaze ljubavi koje su joj oni, srećni, bez pogovora davali, a već su bili spremni da je podele između sebe, štaviše, i sa drugima; padajući sve niže pravili su ustupke, više se nisu mogli zaustaviti pa su jedan i drugi želeli da je tronu svojim ponašanjem i da ona održi obećanje, ali

istovremeno su osećali obavezu prema suparniku jer su se sporazumeli da će biti jednostušni i razdirala ih je ljubomora, nadali su se da će onog drugog istisnuti i mućilo ih je saznanje da se strašno ponižavaju.

Posle svakog novog obećanja koje bi izvukla od pomorskih oficira, Viola bi uzjahala konja i odjurila da to kaže Kozimu.

— Čuj, znaš li da je Englez spreman na to i to... A Napuljac takođe... — dovikivala bi mu čim bi ga videla kako se, mračan, šćućurio na drvetu.

Kozimo nije odgovarao.

— To je bezmerna ljubav — uporno je nastavljala.

— Bezmerne lenštine, eto, to ste vi svi zajedno! — viknuo bi Kozimo i nestao.

To je bila okrutna ljubav, ali izlaz nisu mogli naći.

Engleski admiralski brod je dizao sidro. — Vi ostajete, je li tako? — upitala je Viola ser Osberta. Ser Osbert se nije ukrcao na brod i proglašen je dezerterom. Jednodušan s njim i nadmećući se u davanju ljubavi, don Salvatore takođe postade dezerter.

— Dezertirali su! — pobedonosno javi Viola Kozimu. — Zbog mene! A ti...

— A ja???? — zaurla Kozimo i tako strašno pogleda Violu da ona učuta

kao zalivena.

Ser Osbert i Salvatore di San Kataldo, vojni begunci iz njihovih kraljevskih mornarica, provodili su dane u krčmi, kockali se, bleđi, iznureni, pokušavajući da jedan drugom uzmu koji novčić, dok je Viola bila krajnje nezadovoljna sobom i svime što ju je okružavalo.

Ona uzjaha konja i krenu u šumu. Kozimo je bio na jednom hrastu. Ona stade ispod hrasta na livadi.

— Dosta mi je.

— Njih?

— Svih vas.

— Ah.

— Dali su mi najveće dokaze ljubavi...

Kozimo pljunu.

— ... ali to mi nije dovoljno.

Kozimo je pogleda.

A ona reče: — Ne veruješ da je ljubav potpuno predavanje,

samoodricanje...

Stajala je na livadi, lepša nego ikad, i bilo je dovoljno samo malo pa da se odobrovolji, raskravi, da joj crte lica ne budu više tako tvrde, a držanje nadmeno, bilo je dovoljno samo malo pa da mu padne u zagrljaj. Kozimo bilo šta je mogao reći, bilo šta, da bi joj pružio ruku pomirenja, mogao joj je reći: — Reci, šta hoćeš da uradim, spreman sam ... — i ponovo bi bio srećan, ponovo bi zajedno bili srećni, ozarila bi ih nepomućena sreća. Ali on je rekao: — Ljubav ne može doživeti onaj ko nije svoj, ko nije snažna, samostalna ličnost.

Viola mahnu rukom što je bio znak da se ne slaže, ali i da je umorna. Pa ipak, mogla je da ga shvati, zaista ga je i shvatala, štaviše, navrh jezika joj je bilo da mu kaže: »Takav si kakvog te želim ...« i da se odmah ponovo popne k njemu... Ali se ujede za usnu i reče: — Onda budi svoj i budi sam.

»Ali onda nema smisla da budem svoj« — eto to joj je hteo odgovoriti Kozimo. Naprotiv, rekao je: — Ako su ti draže one dve ništarije ...

— Ne dozvoljavam ti da potcenjuješ moje prijatelje! — viknu ona, a pri tom je mislila: »Meni je samo do tebe stalo samo zbog tebe radim sve ovo što radim!«

— Samo mene može potcenjivati ko god hoće ...

— Potcenjujem samo tvoj način mišljenja!

— On je deo mene.

— Onda, zbogom. Putujem još večeras. Više me nećeš videti.

Ona otrča u letnjikovac, spakova se, oputova i ne oprostivši se od poručnika. Beše od reči. Više se ne vrati u Ombrozu. Otputovala je u Francusku, a istorijski događaji je sprečiše kada je od sveg srca želela da se vrati. Buknu revolucija, zatim rat. Markiza je u početku sa interesovanjem pratila razvoj događaja (pripadala je Lafajetovom⁷⁵ krugu), zatim je emigrirala u Belgiju a odatle u Englesku. U londonskoj magli, tokom dugih godina ratova protiv Napoleona, sanjarila je o drveću u Ombrozi, zatim se preudala za nekog lorda, člana Indijske kompanije, i nastanila se u Kalkuti. Sa svoje terase je gledala šume, drveće još neobičnije od onog u parku svoga detinjstva i svakog časa joj se činilo da vidi Kozima kako krči put kroz lišće. Ali to je bila senka majmuna ili jaguara.

Ser Osbert Kestlfajgt i Salvatore di San Kataldo združili su svoje sudbine na život i smrt i postali su pustolovi. Viđali su ih u venecijanskim kockarnicama, u Getingenu na teološkom fakultetu, u Petrogradu na dvoru Katarine II, a onda im se zametnuo trag.

Kozimo je dugo lutao šumama, sav iscepan, uplakan i nije hteo da jede. Plakao je glasno kao novorođenče, a ptice koje bi nekad u jatima odletale čim bi im se taj vrsni lovac približio, sada su mu prilazile, sedale

⁷⁵ Francuski general, pripadao rojalistima. — (Prim. prev.)

na vrhove obližnjeg drveća ili su mu letele nad glavom, vrapci su cvrkutali, češljugari ćurlikali, grlica je gukala, drozd zviždao, pućpurikala zeba, a on ridao. Iz visokih duplji izlazile su veverice, puhovi, poljski miševi i glasili su se svi zajedno, a moj brat se kretao kroz taj talas jadikovki.

Zatim dođe vreme rušilačkih strasti. Počinjao bi od vrha stabla i kidao bi list po list, tako da bi drvo ubrzo ogolelo kao da je zima, čak i kad bi bilo zimzeleno. Zatim bi se opet popeo na vrh i pokidao bi sve grančice tako da bi ostale samo debele grane, onda bi se još jednom popeo i nožićem ljuštio koru, a posle toga smo mogli videti oljuštena stabla sa otkrivenim belim slojem mezgare, od čega nas je podilazila jeza kao da gledamo otvorenu ranu.

Ali u tom besu više nije bilo srdžbe na Violu, već samo bola što ju je izgubio, što je nije umeo zadržati za sebe, što ju je uvredio neopravdanom i glupom ohološću. Sada se najzad uverio da mu je ona uvek bila verna, a što je vukla za sobom dva druga čoveka, značilo je da ceni samo Kozima, dostojnog da bude njen jedini ljubavnik, a sva njena nezadovoljstva i ćudi bili su posledica jedne neutažive čežnje da se njihova ljubav još više rasplamsa, ali da ne dostigne vrhunac, a on, on, on ništa od toga nije shvatio, neprestano ju je kinjio dok je najzad nije izgubio.

Nekoliko sedmica živeo je u šumi, sam-samcat, usamljeniji no ikad. S njim više nije bio ni Otimo Mašimo, jer ga je Viola odvela. Kad se moj brat opet pojavi u Ombrozi, bio se promenio. Čak ni ja više nisam mogao

da se zavaravam. Kozimo je sada zaista bio lud.

XXIV

Da je Kozimo lud, u Ombrozi se govorilo još otkako se kao dvanaestogodišnji dečak popeo na drvo i nije hteo da s njega siđe. Ali kasnije, kako se to obično dešava, tu njegovu ludost su svi prihvatili, i to mislim da su se pomirili ne samo s njegovom upornošću da živi na drvetu već i sa raznim njegovim nastranostima, i svi su ga smatrali samo osobenjakom. Zatim, u punom jeku njegove ljubavi prema Violi, njegove izjave na onom nemuštom jeziku, naročito izjave o prazniku zaštitnika mesta, mnogi su smatrali bogohuljenjem, jer su ono što je govorio protumačili kao vapaj jeretika, možda na kartažanskom ili pelagonijskom jeziku, ili kao propovedanje socinijanizma⁷⁶ na poljskom. Otada je kružio glas: — Baron je poludeo! — a razboriti ljudi bi dodavali: — Kako može poludeti onaj ko je oduvek lud?

I pored svih protivrečnih mišljenja, Kozimo je zaista bio poludeo. Ako se pre od glave do pete uvijao u krzno, sada je počeo da ukrašava glavu perjem kao američki starosedeooci, perjem pupavca i zelentarke, živih boja, a ne samo glavu već je i odeću ukrašavao perjem. Najzad je sašio frak, sav iskićen perjem i podražavajući način života raznih ptica, na primer, žune, izvlačio je iz debla gliste i larve, hvalio ih je i govorio da

⁷⁶ Socinijanizani je jeres koja osporava Sveto trojstvo i Hristovo božanstvo. To je učenje Lelija Socina (XVI vek). — (Prim. prev.)

vrede blaga.

Ustajao je u odbranu ptica pred svetom koji se okupljao ispod drveća da ga sluša i da mu se ruga. I tako se od lovca pretvorio u branioca pernatog sveta i, maskiran prema prilikama, čas se proglašavao za dugorepu senicu, čas za sovuljagu, a čas za crvendaća i optuživao je ljude koji nisu umeli da u pticama prepoznaju svoje prave prijatelje, držao je govore u kojima je u obliku poučnih priča optuživao celi ljudski rod. Čak su i ptice primetile da se promenio pa su mu prilazile, pa i onda kad bi se ispod drveta okupio svet da ga sluša. I tako je govor mogao potkrepiti živim primerima koje je pokazivao po okolnim granama.

O toj njegovoj veštini, mnogo su razgovarali lovci iz Ombroze, jer su nameravali da ga iskoriste kao mamac, ali niko se nikad nije usudio da puca na ptice koje su sletale oko njega. I sada, kada je baron pomerio pameću, ulivao je izvesno poštovanje. Doduše, rugali su mu se i često su se ispod drveta na kojem je sedeo okupljali derani i besposličari koji su s njim zbijali šale, ali su ga ipak uvažavali i uvek su ga pažljivo slušali.

Njegovo drveće je sada bilo ukrašeno ispisanim hartijama i tablama sa izrekama Seneke i Seftsberija,⁷⁷ kao i raznim predmetima: ćubama perja, voštanicama, srpovima, brojanicama, steznicima, pištoljima, vagama — vezanim jedno sa drugim u izvesnom redu. Stanovnici Ombroze su satima pokušavali da pogode šta znače ti rebusi; plemstvo, papa, rat, vrline, a ja mislim da katkad nisu ništa značili, već su samo bili sredstva za podsticanje dovitljivosti i za to da bi ljudi shvatili da i najneobičnije

⁷⁷ Engleski filozof (1671—1713). — (Prim. prev.)

ideje mogu biti pravilne.

Kozimo je počeo pisati i rasprave, kao, na primer, Pisma kosa, Žuna koja kuca, Razgovori sova i javno ih je delio. Štaviše, baš u vreme svoga ludila naučio je štamparski zanat i počeo je da štampa pamflete i novine (među kojima Vesnik dugorepih svraka), zatim sve skupljeno pod naslovom Glasnik dvonožaca. Na jedan orah je doneo široku dasku, okvir za štamparski slog, štamparsku mašinu, sanduk sa slovima, veliku bocu mastila i danima je sastavljao spise i umnožavao ih. Katkad bi se između štamparskog okvira i hartije uvukli pauci, leptiri, pa bi i oni ostali utisnuti na stranici, katkad bi po listu još vlažnom od boje skakutao puh i sve zaprljao repom. Katkad bi veverice uzele koje slovo iz alfabeta i odnele ga u svoju rupu misleći da se može pojesti, kao što se to desilo sa slovom Q, za koje su, zato što je okruglo i ima peteljku, pomislile da je neko voće, i Kozimo ga je morao zameniti slovom C.

Sve je to lepo i krasno, pa ipak, meni se činilo da moj brat u to vreme nije samo šenuo već da je pomalo i podetinjio, što je mnogo ozbiljnije i bolnije jer je ludilo snaga prirode i u zlu i u dobru, dok je glupost slabost prirode, bez protustavke.

Zimi ga je obuzimala nekakva obamrlost. Dane je provodio u postavljenom džaku, obešenom o deblo, iz kojega bi mu kao ptiću goliću izvirivala samo glava, a u najtoplije doba dana skoknuo bi do jove iznad potoka Merdanco da vrši nuždu. U džaku je pomalo čitao (u mraku bi upalio uljanicu), ili je nešto mrmljao, ili pevušio. Ali najveći deo vremena je prespavao.

Što se jela tiče, imao je neke svoje tajanstvene zalihe, ali prihvatao je tanjir čorbe ili raviola kada bi mu ga neka dobra duša, popevši se lestvicama, donela na drvo. Ljudi iz naroda su čak počeli verovati da im milostinja, udeljena baronu, donosi sreću. To je bio znak da su ga se plašili ili da su mu bili naklonjeni, a ja bih pre rekao ovo drugo. Meni se činilo nedoličnim da jedan naslednik baronske titule Di Rondo živi od javne milostinje, a pre svega sam pomišljao na to šta bi rekao naš pokojni otac, kad bi to znao! Sebi do tada nisam imao šta da prebacim, jer je moj brat uvek prezirao udobni porodični život i potpisao mi je neki dokument koji me je oslobađao svih obaveza prema njemu pošto mu budem isplatio mali deo (koji je gotovo ceo potrošio na knjige). Ali sada, kad sam video da je nesposoban da sam sebi pribavi hranu, poslao sam lakeja u livreji i sa belom perikom da se lestvicama popne k njemu i na poslužavniku odnese četvrtinu ćurana i čašu burgundskog vina. Mislio sam da će odbiti, držeći se nekog od onih svojih tajanstvenih načela, ali je odmah i obručke ponudu primio i otada smo, kad god bismo se setili, slali i njemu na drvo tanjir jela koje smo iznosili na naš sto.

No, svejedno, to je bio veliki pad. Srećom su nas napali vukovi i tako se Kozimu opet pružila prilika da se pokaže u najboljem svetlu. Zima je bila veoma oštra, sneg je pokrio i naše šume. Čopori vukova koje je glad odagnala sa Alpa, sišli su na našu obalu. Neki drvoseča naiđe na njih i, prestravljen, saopšti ljudima. Stanovnici Ombroze, koji su u vreme borbe protiv požara naučili da se u opasnosti udruže, naizmenično su počeli da stražare na prilazima gradu, da bi izgadnelim zverima onemogućili pristup. Ali niko se nije usuđivao da iziđe iz nastanjenog predela,

pogotovu noću.

— Na žalost, baron više nije ono što je bio nekada! — govorili su stanovnici Ombroze.

Ta oštra zima ostavila je posledice na Kozimovom zdravlju. Visio je u svom džaku sklupčan kao buba u čauri, nos mu je curio, bio je zaglušen, otečen. Grad se uzbunio zbog vukova i svet koji je prolazio ispod njegovog drveta, govorio mu je: — O, barone, nekada si nas čuvao sa svog drveća, a sada mi tebe treba da čuvamo.

On je neprestano žmurio kao da ih ne razume ili kao da mu nije ni do čega. Ali onda odjednom diže glavu, useknu se i reče promuklim glasom: — Ovce. Da se proteraju vukovi. Treba popeti ovce na stabla. Treba ih vezati za drveće.

Svet se već skupljao ispod drveta da čuje kakve to ludosti govori i da mu se ruga. Ali on, kašljući i ispljuvavajući, iziđe iz džaka i reče: — Pokazaću vam kako — i krenu preko granja.

Kozimo je tražio da dovedu ovce i jagnjad i da ih popnu na orahe i hrastove između šume i obradive zemlje i sam ih je, žive, slušajući ih kako bleje, vezivao za granje tako da nisu mogle pasti. Zatim je na svakom tom drvetu sakrio po jednu nabijenu pušku. Sam se prerusio u ovcu. Kapuljača, kaput, pantalone, sve to mu je bilo od kovrđavog, ovčijeg runa. Svi su mislili da je to dosad njegova najveća ludost.

Međutim, te noći sa planina sidoše vukovi. Nanjušivši miris ovce, čuvši blejanje i zatim videvši je gore, ceo čopor stade ispod drveta, poče da zavija, da izgladnelo otvara čeljusti, pokušavajući da se popne. Tada do njih preko granja doskakuta Kozimo i kad vuci videše tu priliku čoveka-ovce kako preleće kao ptica, zapanjiše se i zinuše od čuda. A onda »bum«, »bum«, dva hica i pogodiše ih pravo u grlo. Dva hica zato što je jednu pušku Kozimo nosio sa sobom (i svaki put je ponovo punio) dok je druga, nabijena bila spremna na svakom drvetu. Dakle, svaki put kad bi pripucao, na smrznutoj zemlji bi ostala da leže dva vuka. Tako ih je mnogo potamnio a kad god bi odjeknuo pucanj, čopor bi se bezglavo razbežao i lovci koji bi pritrčali kad bi čuli zavijanje i pucnjeve, učinili bi ostalo.

Ovaj lov na vukove, Kozimo je kasnije opisivao na nekoliko različitih načina i ne bih mogao reći šta je bilo laž a šta istina. Na primer: — Borba je tekla da ne može biti bolje kad došavši na drvo na kojem je bila vezana poslednja ovca, nađoh tri vuka koji su uspeli da se popnu do nje pa su je upravo razdirali. Gotovo obnevideo i zaglušen od prehlade, ne primetivši, dođoh gotovo do samih vučjih gubica. Kad vukovi ugledaše još jednu ovcu koja se verala granjem, nasrnuše na nju, otvarajući još krvave čeljusti. Puška mi je bila prazna, jer mi je posle tolike pucnjave nestalo baruta, a pušku koja je bila sakrivena na tom drvetu, od vukova nisam mogao dohvatiti. Stajao sam na sporednoj i prilično tankoj grani, ali iznad mene nadohvat ruke bila je jedna jača. Počeo sam da se natraške povlačim i da se polako udaljavam od debla. Jedan vuk me je isto tako polako pratio. Ali ja sam se držao za gornju granu i o njoj sam visio, a pomerajući noge samo sam se pretvarao da hodam po onoj

tankoj grani. U stvari, visio sam o onoj gornjoj grani. Vuk je bio prevaren i usudio se da krene za mnom, ali grana se pod njim slomila, a ja sam se jednim skokom dovinuo gornje grane. Vuk je pao s drveta i gotovo nečujno zalajao kao pas. Polomio je sve kosti i na mestu ostao mrtav.

— A druga dva vuka?

— ... Druga dva su me gledala, nepomični. Tada odjednom skinuh kaput i kapuljaču od ovčije kože i bacih ih na njih. Kad jedan vuk vide kako prema njemu leti ta bela senka jagnjeta, pokuša da je zgrabi zubima, ali pošto je bio spreman da ščepa nešto veoma teško, a to je, naprotiv, bila prazna koža, izgubi ravnotežu pa i on pade na zemlju, slomivši noge i vrat.

— Ostao je još jedan ...

— ... Ostao je još jedan, ali pošto sam naglo skinuo odeću, odbacivši jaknu, kihnuo sam tako jako da se sve orilo. Kad je vuk čuo tu iznenadnu i za njega novu eksploziju, tako se trgao da je pao sa drveta i skrhao vrat kao i ostali.

* * *

Tako je moj brat pričao o toj noći borbe sa vukovima. Istina je, međutim, da je nabez koji je navukao, za njega već bolešljivog, bio gotovo koban. Nekoliko dana je lebdeo između života i smrti, a u znak priznanja lečen

je o trošku ombroške opštine. Ležao je u mreži, a oko njega su se stalno vrzmali lekari koji su se lestvama peli na drvo i silazili sa njega. Najbolji lekari iz okoline bili su pozvani na savetovanje i jedan ga je klistirao, drugi mu je puštao krv, neki mu je stavljao obloge od gorušice, a neki tople obloge. Više niko nije govorio da je baron Di Rondo lud, već da je jedan od najsajnijih umova stoleća.

Tako je bilo za vreme bolesti. Kad je ozdravio, opet je neko govorio da je mudar kao pre, a neko da je lud kao uvek.

Ali istina je da više nije izvodio ona čuda! Nastavio je da štampa dnevnik koji se više nije zvao Vesnik dvonožaca, već Razboriti kičmenjak.

XXV

Ne znam je li već u ono vreme u Ombrozi bila osnovana loža slobodnih zidara, jer sam ja postao framason mnogo kasnije, posle prvog Napoleonovog pohoda, kao i većina imućnih građana i sitnog plemstva iz našeg kraja, i zato ne bih mogao reći u kakvim odnosima je moj brat bio sa ložom. Povodom toga ispričaću jedan događaj iz vremena o kojemu je reč, a postoje razni dokazi da je istinit.

Jednog dana u Ombrozi se obreše dva Španca, dva putnika namernika. Oni se uputiše kući nekog Bartolomeja Kavanje, poslastičara, poznatog framasona. Izgleda da su se predstavili kao braća iz madridske lože, tako

da ih je on uveče poveo na sastanak ombroške masonerije, koja se tada okupljala uz svetlost baklji i voštanica na jednom proplanku u šumi. O svemu tome se zna samo po pričanju i po raznim pretpostavkama, sigurno je samo jedno da je sutradan Kozimo di Rondo krišom pratio Špance i vrebao ih sa drveća.

Putnici uđoše u dvorište neke gostionice izvan gradskih vrata. Kozimo stade na jednu gliciniju. Za jednim stolom je već sedeo gost koji je tu dvojicu čekao. Lice mu se nije videlo, jer ga je zasenio crnim, širokim šešikom. Te tri glave, bolje rečeno ta tri šešira razgovarala su iznad belog četvorougla stolnjaka. Posle kraćeg dogovora, neznanac je na uskoj ceduljici počeo pisati nešto što su mu ona dvojica diktirala, a pošto je reči ispisivao jednu ispod druge, moglo se pretpostaviti da pravi popis imena.

— Dobar dan, gospodo! — pozdravi ih Kozimo. Tri šešira se digoše i ukazaše se tri lica sa razrogačenim očima, koja se okrenuše prema čoveku na gliciniji. Ali jedan od te trojice, onaj sa šešikom široka oboda odmah pognu glavu i noseom gotovo dodirnu sto. Moj brat je blagovremeno nazreo jedno lice koje mu se učinilo poznato.

— Buenos dias a usted!⁷⁸ — otpozdraviše ona trojica. — Je li ovdašnji običaj da se ljudi predstavljaju strancima sletajući sa neba kao golubovi? Nadam se da ćete izvoliti sići i odmah nam to objasniti!

⁷⁸ Dobar vam dan! — (Prim. prev.)

— Onoga ko stoji visoko, svako može dobro zagledati sa svih strana — reče baron — dok pojedini ljudi puze po zemlji ne bi li sakrili lice.

— Znajte, senjor, da niko od nas nije dužan da vam pokaže lice, baš kao ni stražnjicu.

— Poznato mi je da izvestan soj ljudi smatra osobitom čašću da krije lice.

— Koji, molim?

— Doušnici, da pomenem samo jedan soj.

Dva jataka uzdrhtaše. Onaj pognuti se i ne pomeri, ali tada se prvi put oglasi: — Ili članovi tajnih udruženja, da pomenem drugi soj ...

Ta rečenica se mogla protumačiti na razne načine. Kozimo to pomisli, a onda i glasno reče: — Ta rečenica, gospodine, može se protumačiti na razne načine. Kad ste rekli »članovi tajnih udruženja«, jeste li pri tome mislili na mene, na sebe ili na obojicu, ili ste mislili da to nismo ni vi ni ja, nego neko treći, ili ste to rekli samo zato da čujete šta ću kazati ja?

— Como, como, como?⁷⁹ — upita zbunjeno čovek sa šešišom širokog oboda i u toj pometenosti zaboravi da mora ostati pognut, već diže glavu i pogleda Kozima pravo u oči. Kozimo ga prepoznade. Bio je to don Sulpičo, jezuita, njegov neprijatelj iz vremena kad je boravio na drveću Olivabase!

⁷⁹ Kako, kako, kako!

— O, nisam se prevario! Dole masku, velečasni oče! — uzviknu baron.

— Vi! Bio sam siguran! — odvrati Španac i skide šešir, pokloni se, pokazujući tonzuru don Sulpiča de Gvadalete, superior de la Compania de Jesús.⁸⁰

— Kozimo di Rondo, slobodni zidar!

I druga dva Španca se predstaviše i malo pokloniše.

— Don Kalistro!

— Don Fulđenčo!

— Jeste li i vi, gospodo, jezuiti?

— Nosotros también!⁸¹

— Nije li nedavno papa naredio da se vaš red raspusti?

— Ali ne zato da bi razvratnici i jeretici vašega kova mogli na miru da žive! — reče don Sulpičo isukavši sablju.

To su bili španski jezuiti koji su posle raspuštanja reda obilazili sela

⁸⁰ Starešina Družbe Isusove. — (Prim. prev.)

⁸¹ I mi takođe! — (Prim. prev.)

pokušavajući da stvore oružanu miliciju u svim predelima da bi se borili protiv novih ideja i teizma.

I Kozimo je izvukao sablju. Oko njih su se okupili neki ljudi. — Izvolite sići ako hoćete da se borite caballerosamente⁸² — reče Španac.

Malo dalje se nalazila orahova šuma. Bilo je vreme branja oraha i seljaci su između stabala razapeli ponjave i u njih skupljali orahe koje su mlatili štapovima. Kozimo se brzo prebaci na jedan orah, sa njega skoči na ponjavu i na njoj stade pravo, nastojeći da ne padne iako se na ponjavi što je podsećala na viseću mrežu, neprestano klizao.

— Popnite se dva pedlja, don Sulpičo, jer sam ja sišao više no što običavam sići! — reče Kozimo pa i on isuka sablju.

I Španac skoči na razapetu ponjavu. Teško su održavali ravnotežu jer se ona pod njima ugibala i pretila je opasnost da se zatvori kao džak i obavije ih; ali dva protivnika su bila tako razjarena da im pođe za rukom da ukrste oružje.

— Alla maggior gloria di Dio!⁸³

— A Gloria del Grande Architetto dell'Universo!⁸⁴

I udariše sabljama.

⁸² Viteški. — (Prim. prev.)

⁸³ U slavu boga! — (Prim. prev.)

⁸⁴ U slavu velikog tvorca svemira! — (Prim. prev.)

— Pre no što vam zarijem ovu oštricu u slabine — reče Kozimo — kažite mi kako je senjorita Ursula.

— Umrla je u jednom samostanu.

Kozima ta vest tronu (mislim da je namerno bila izmišljena), i bivši jezuita to iskoristi da ga udari s boka. Drugim udarcem pogodi kraj ponjave koji je sa Kozimove strane bio privezan za orahovu granu i preseče ga. Kozimo bi sigurno pao da se nije hitro prebacio na don Sulpičovu stranu i da se nije uhvatio za drugi kraj ponjave. Skočivši, zbuni Španca i zari mu sablju u trbuh. Don Sulpičo klonu, kliznu niz ponjavu, nagnutu na onu stranu gde beše odsečen kraj i pade na zemlju. Kozimo se pope na orah. Druga dva bivša jezuita digoše telo svog brata ranjenog ili mrtvog (nikad se nije tačno saznalo), pobegoše i više se ne vratili.

Svet se okupi oko krvave ponjave. Od toga dana moj brat je bio opštepoznat kao framason.

* * *

Udruženje je bilo tajno pa nisam mogao nešto više o tome saznati. Kad sam i ja postao njegov član, kao što rekoh, čuo sam kako o Kozimu govore kao o starom bratu čiji odnosi sa ložom nisu bili baš jasni, neko ga je nazivao »spavačem«, neko jeretikom koji je prihvatio drugi obred,

neko upravo odmetnikom, ali uvek s velikim poštovanjem prema onome što je nekada učinio. Čak ne isključujem da je on mogao biti onaj legendarni učitelj Pikio Muratore,⁸⁵ kojemu se pripisivalo osnivanje lože u Ombrozi; uostalom, u opisima prvih obreda koji su se tamo održali nalaze se tragovi baronovog uticaja. Dovoljno je samo navesti da su pokrštenike vezivali, dizali ih na drveće i spuštali obešene o konopac.

Sa sigurnošću se može tvrditi da su se kod nas prvi sastanci slobodnih zidara održavali noću u šumama. Kozimovo prisustvo na tim sastancima bi, dakle, bilo sasvim opravdano kako u slučaju da je on od svojih stranih jednomišljenika primao brošure o masonskim pravilima i ovde osnovao ložu, tako i u slučaju da je neko drugi i u Ombrozi uveo obrede, pošto je, verovatno, u Francuskoj i u Engleskoj bio posvećen u njihovu tajnu. Možda je masonski pokret ovde postojao već odavna, a da Kozimo to nije ni znao, pa je jedne noći, penjući se po drveću u šumi, slučajno na nekom proplanku ugledao skup ljudi u svečanim odelima i sa čudnom opremom, na svetlosti velikih svećnjaka, zastao gore da ih sluša, a onda se umešao, unoseći zbrku nekom čudnom upadicom, kao, na primer: — Ako podigneš zid, misli na ono što ostaje napolju! — (toliko puta sam ga čuo da ponavlja tu rečenicu) ili nekom drugom, a masoni su ga, priznavši da je veoma učen, primili u ložu, dali mu posebne zadatke, a on je uveo mnogo novih obreda i simbola.

Neosporno je da je u vreme kad se moj brat bavio masonstvom u slobodnom prostoru (kako ga je nazvao za razliku od masonske

⁸⁵ Vrsta žune koja kljuje zid, a ne deblo. Ovde je igra reči: muratore znači zidar. — (Prim. prev.)

organizacije koja će sastanke održavati u zatvorenom prostoru) postojao mnogo bogatiji ritual sa sovuljagama, teleskopima, šiškama, hidrauličnim pumpama, pečurkama, Dekartovim đavolijama, paučinama, tablicama množenja. Bilo je tu i mnoštvo lobanja, ne samo ljudskih već i kravljih, vučjih, orlovskih. Takve stvari i još mnoge druge, kao što su mistrije, uglomeri i kompasi, rekviziti masonske liturgije, mogli su se u ono vreme naći na granju, obešeni u neobičnim položajima, i vladalo je mišljenje da je to maslo ludog barona. Veoma retki su bili oni koji su tvrdili da ti rebusi imaju sada ozbiljnije značenje. Uostalom, nikad se nisu mogli jasno razlučiti raniji i kasniji simboli i poreći da su to od samog početka bili nerazumljivi znaci jedne tajne organizacije.

Kozimo je još mnogo pre no što je postao slobodan zidar bio učlanjen u razna udruženja i zanatska bratstva, na primer, u udruženje sv. Krispina, ili Obučarsko udruženje, ili u bratstva Velikih bačvara, Pravednih kovača ili Savesnih šeširdžija. Pošto je sam izrađivao sve što mu je bilo potrebno, ispekao je različite zanate i mogao se pohvaliti članstvom u mnogim esnafskim udruženjima koja su bila veoma zadovoljna što u svojim redovima imaju člana jedne plemićke porodice, čoveka svojevrсно obdarenog i dokazano nesebičnog.

Nikad nisam mogao shvatiti kako se ljubav prema društvenom životu koju je Kozimo uvek ispoljavao, mirila sa njegovim neprestanim izbegavanjem građanske zajednice, i to je ostala jedna od ne tako beznačajnih osobnosti njegovog karaktera. Izgledalo je da, što god je bio čvršći u odluci da ne iziđe iz svojih krošnji, sve više je osećao potrebu da stvara nove veze sa ljudima. Ali ma koliko se dušom i telom založio da

organizuje neko novo udruženje, brižljivo mu utvrđujući pravila, ciljeve, birajući najpodesnije ljude za izvršenje svakog zadatka, njegovi drugovi nikad nisu bili načisto koliko se mogu na njega osloniti, kad i gde se mogu s njim naći i kada će u njemu prevladati njegova ptičja priroda pa im neće dozvoliti da ga uhvate. Prilikom pokušaja da se pronađe jedinstvena osnova tih njegovih protivrečnih stavova, možda bi trebalo uzeti u obzir i to da je on bio neprijateljski nastrojen prema svakom tipu ljudske zajednice svoga vremena i da ih je zato izbegavao, a uporno se trudio da okuša nove, ali mu se nijedna nije činila prava i dovoljno različita od ostalih, već postojećih, pa je zato neprestano bežao u divljinu bez granica.

Njega je zaokupljala misao o jednom sveopštem, kozmopolitskom društvu. I kad god bi se založio da izvesnu grupu ljudi udruži ili u sasvim određene svrhe, kao što je bila straža koja se borila protiv požara ili protiv vukova, ili bratstva zanatlija Savršeni brusači ili Presvetli štavljači kože, pošto je uvek uspevaio da ih okupi noću u šumi oko nekog drveta sa kojega je propovedao, to bi ličilo na zaveru, sektu, jeres, i u toj atmosferi u svojim govorima lako je prelazio sa pojedinosti na opšte i sa običnih pravila jednog zanata na planove o osnivanju svetske republike jednakih, slobodnih i pravednih ljudi.

Kozimo je, dakle, u masonskom udruženju ponavljao ono što je već činio u drugim tajnim i polutajnim društvima u koja je bio učlanjen. I kada je neki lord Liverpuk, poslat iz velike lože u Londonu da poseti braću na kontinentu, došao u Ombrozu kad je moj brat bio učitelj, tako se sablaznio što mu se činilo da nije dovoljno pravoveran pa je pisao u

London da je masonsko udruženje u Ombrozi sigurno nadahnuto idejama novog masonstva škotskog obreda, koje plaćaju Stjuarti da vrše propagandu protiv hanoverskog prestola i za ponovno uspostavljanje jakobita.

Posle toga zbio se onaj već ispričani događaj sa španskim putnicima koji su se Bartolomeu Kavanji predstavili kao masoni. Pozvani na sastanak lože, oni su utvrdili, da je tu sve u najboljem redu, štaviše, rekli su da je upravo onako kao u madridskoj loži. To je Kozimu bilo sumnjivo, jer je vrlo dobro znao da je najveći deo toga rituala on izmislio pa je zato i sledio špijune, razobličio ih i savladao svog starog neprijatelja don Sulpiča.

Kako bilo da bilo, mislim da je Kozimo unosio izvesne promene u obrede iz jedne svoje unutrašnje potrebe, jer je mogao prihvatiti simbole svih zanata, ali ne i zidarskog pošto zidane kuće nikad nije voleo, ni graditi, ni u njima stanovati.

XXVI

Ombroza je takođe bila lep vinogradarski kraj. To nisam nikada naročito naglašavao jer sam se, prateći Kozima, morao uvek držati visokog rašća, to jest drveća. Ali po prostranim padinama pružali su se vinogradi, i u avgustu bi ispod lišća vinove loze najedrali rumeni grozdovi puni gustoga soka koji je već bio boje vina. U nekim vinogradima bilo je i loza puzavica. Kažem to zato što se Kozimo, ostarevši, sav nekako smanjio,

smršao i što je tako dobro naučio da se vere da su potpornji senica od loze mogli izdržati težinu njegovog tela. Mogao je, dakle, preći u vinograde i, hvatajući se za grane okolnih voćaka ili oslanjajući se na kolce, obavljati mnoge poslove, na primer, obrezivati zimi lozu kada je gola i obavijena oko žice, ili leti proređivati lišće, ili tražiti kukce, a onda u septembru pomagati u berbi.

Za vreme berbe u vinogradima je nadničila sva ombroška čeljad i između zelenih redova loze videle su se suknje živih boja i kape sa resama. Mazgari su tovarili na samare pune koševе grožđa i praznili ih u čabrove. Druge koševе su uzimali razni pobirači koji su sa četama pandura nadzirali berbu i odvajali desetine prinosa za mesno plemstvo, za vladu Đenovske Republike, za sveštenstvo i za druge ustanove. Svake godine bi dolazilo do sukoba.

Za vreme francuske revolucije, pitanja delova letine bila su povod najvećeg broja pritužbi upisanih u knjigama žalbi. U takve knjige su počeli da upisuju žalbe i žitelji Ombroze, tek toliko da vide kako to izgleda, jer od toga ovde nije bilo nikakve koristi. To je bila Kozimova ideja, jer u to vreme više nije osećao potrebu da ide na sastanke lože da bi raspravljao sa onih četiri, pet masona ispičutura. Stajao je na drveću na trgu a oko njega su se skupljali mornari i ratari da čuju šta ima novo, pošto je on poštom primao novine; sem toga, imao je i prijatelje koji su mu pisali, među njima i astronoma Belija,⁸⁶ koga su kasnije izabrali za

⁸⁶ Žan Silven Beli, francuski astronom i političar (1736—1793). — (Prim. prev.)

predsednika pariske opštine. Svakog časa je bilo nekih novosti: Neker,⁸⁷ tenis, Bastilja, Lafajet na belcu, kralj Luj prerušen u lakeja. Kozimo je sve to tumačio i pričao, skačući sa jedne grane na drugu i na jednoj grani je podražavao Miraboa na govornici, na drugoj Maraa pred jakobincima, na trećoj kralja Luja u Versaju kako na glavu stavlja crvenu kapu da bi odobrovoljio građanke koje su peške došle iz Pariza.

Da bi objasnio šta su to knjige žalbi, Kozimo reče: — Pokušajmo da jednu takvu knjigu napravimo. — On uze školsku svesku i obesi je konopcem o drvo. Ljudi su dolazili i upisivali sve što nije bilo u redu. Bilo je svakojakih žalbi: ribari su se žalili na cenu ribe, vinogradari na poreze, pastiri na međaše pašnjaka, drvoseče na državne šume, a žalili su se i svi oni kojima su rođaci bili u zatvoru i koji su već bili kažnjavani zbog nekog zločina i oni koji su došli u sukob sa plemstvom zbog žena. Pritužbama nije bilo kraja. Kozimo pomisli da iako je to knjiga žalbi, nije lepo što je tako tužna, i seti se da traži od svakoga da u nju zapisuje ono što bi mu bilo najmilije. I opet su ljudi dolazili da zapisuju svoje, samo sada lepe utiske i želje. Neko je želeo kolač, neko čorbu, neko je voleo plavušu, neko dve crнке. Neko je želeo da ceo bogovetni dan spava, neko da cele godine bere gljive. Neko je čeznuo za četveropregom, neko se zadovoljavao kozom. Neko je želeo da mu se prikaže umrla majka, a neko, bogovi s Olimpa... Ukratko, sve što je na ovom svetu dobro, bilo je zapisano, ili nacrtano, ili naslikano u knjigi žalbi, jer mnogi su bili nepismeni. I Kozimo je upisao nešto, jedno ime — Viola. Ime koje je godinama svuda zapisivao.

⁸⁷ Žan Neker, francuski ministar finansija, optužen 1789, što je izazvalo nezadovoljstvo naroda i postalo jedan od povoda za juriš na Bastilju. — (Prim. prev.)

Bila je to lepa beležnica, i Kozimo ju je nazvao: »Beležnica tuge i zadovoljstva«. Ali kada je bila ispisana, nijednoj skupštini je nisu mogli uputiti i zato je ostala tamo, obešena o stablo, i kiše su brisale slova i stranice su trunule, a Ombrožanima se srce stezalo od bola kad bi je videli, kao i bedu u kojoj su živeli, pa bi se u njima javljala želja za pobunom.

* * *

Ukratko, i kod nas je bilo razloga da se digne revolucija slična francuskoj. Ali mi nismo bili u Francuskoj i revoluciju nismo digli. Živeli smo u zemlji u kojoj zbivanja imaju svoje uzroke, ali u kojoj uzroci nemaju posledice.

Pa ipak i Ombrozu je zahvatio vihor jednog burnog vremena.

Republikanska vojska je u neposrednoj blizini ratovala protiv Austro-Sardinijanaca.⁸⁸ Masena se borio u Kolardentu, Laarp na Nerviji, Mure⁸⁹ duž planinskih venaca, sa Napoleonom koji je tada bio samo artiljerijski general, tako da je ono gruvanje koje je na mahove donosio vetar, bilo gruvanje republikanskih topova.

U septembru su vršene pripreme za berbu, a izgledalo je da se priprema nešto potajno i strašno.

⁸⁸ Austrijanci i podanici Kraljevine Sardinije koji su u ratovima protiv Napoleona bili saveznici.

⁸⁹ Masena, Laarp i Mure bili su Napoleonovi generali. — (Prim. prev.)

Na svim vratima skupovi urotnika:

— Grožđe je zrelo!

— Zrelo je! Da, zrelo je!

— I te kako zrelo! Treba ga brati!

— Treba ga muljati!

— Svi smo tu! Gde ćeš ti biti?

— U vinogradu s one strane mosta. A ti? A ti?

— Kod grofa Pinje.

— Ja ću biti u vinogradu kraj vodenice.

— Jesi li video koliko ima žbira? Kao kosova koji su sleteli da kljuju grožđe.

— Ove godine neće kljuvati!

— Ako ima mnogo kosova, ima i nas lovaca!

— Ima i onih koji se kriju. Ima i begunaca.

— Kako to da ove godine mnogi ne vole berbu?

— Kod nas su je hteli odložiti. Ali sada je grožđe zrelo.

— Zrelo je!

Sutra je berba počela u tišini. U vinogradima je bilo mnogo berača koji su u redovima duž trsova brali grožđe, ali niko nije zapevao. Povremeno zov ili uzvik: — I vi ste tu? Zrelo je! — a onda kretanje četa pandura, nešto mračno, tmurno; ako bi neko i zapevao, odmah bi pesma zamrla, jer je niko ne bi prihvatio. Mazgari su prenosili do čabara koševu pune grožđa. Ranije se obično najpre odvajalo ono što pripada plemstvu, biskupu, vladi. Ove godine nije bilo tako, izgledalo je da su na to zaboravili.

Ubirači desetina bili su uznemireni, nisu znali kako da se postave. Vreme je prolazilo, ali se ništa nije dešavalo, iako se osećalo da se nešto mora desiti. Doušnici su sve više osećali da moraju nešto preduzeti, ali sve manje su znali šta.

Kozimo se lako i hitro kao mačka verao po senicama od loze. Makazama je sekao ovde jedan, onde drugi grozd, bez reda, pružao ga beračima ili beračicama na zemlji i svakome bi nešto šapnuo.

Vođa žbira nije više mogao da izdrži. On reče: — Pa lepo! Gde su vam, brate, te desetine? — Čim je to izustio, odmah se pokajao. Vinogradima odjeknu mukli zov, sličan i tutnju i šištanju. To je neki berač dunuo u

školjku koja je imala oblik trube i dolinom se razlegao poziv na uzbunu. Sa svakog brežuljka odjeknuše slični zvuci, berači su dizali školjke kao trube, i Kozimo takođe, sedeći na senici.

Duž redova vinove loze odjeknu pesma, u početku iskidana, neskladna, nerazumljiva. Zatim se glasovi složiše, uskladiše, izviše se visoko, kao da jezde, lete, a ljudi i žene, nepomični i poluskriveni u redovima, i kočevi, trsovi, grozdovi, sve to je izgledalo kao da jezdi, leti, i kao da se grožđe bere samo, kao da se samo baca u čabrove i gnječi, kao da se vazduh, oblaci, sunce, sve pretvara u širu i ta pesma je postajala razumljiva, razabirala se najpre melodija, a zatim i reči: — Ça ira! Ça ira! Ça ira!⁹⁰— i mladići su gnječili grožđe bosim i crvenim nogama: — Ça ira! — i devojke su noževe, oštre kao bodeže, zarivale u gustu, zelenu lozovinu, rajnavajući uvijene spojeve grozdova. — Ça ira! — i oblaci mušica preplavili su vazduh iznad gomila grožđa spremnih za muljanje: — Ça ira! — i panduri tada izgubiše strpljenje i viknuše: — Stoj! Tišina! Dosta s tim dranjem! Ko zapeva, biće streljan! — i počеше da pucaju u vazduh.

Odgovori im pucnjava sa brežuljaka kao da su po njima postrojeni borbeni pukovi. Ogłosiše se sve lovačke puške u Ombrozi, a Kozimo je na visokoj smokvi duvao u školjku, sličnu trubi i pozivao na juriš. U svim vinogradima je došlo do komešanja. Više se berba nije razlikovala od borbe. Ljudi, grožđe, žene, mladice, kosiri, lozovina, vitice, kočevi, puške, noževi, konji, žica, šake, kopita, cevanice, dojke, sve to uz pesmu: Ça ira!

⁹⁰ Borbeni poklič francuskih revolucionara: »Içi će«, to jest »Biće dobro«. — (Prim. prev.)

— Evo vam desetine! — Pandure i ubirače desetina narod je najzad glavačke ubacio u čabrove pune grožđa iz kojih su im virile samo noge koprcajući se. Vratili su se neobavljena posla, od glave do pete ulepljeni groždanim sokom, umazani zgnječenim zrnima, kominom, droždinom, ozobinom koje su im se zalepile za puške, tobolce, brkove.

Berba se nastavila kao svetkovina, jer su svi bili uvereni da su oborili feudalne privilegije. A mi, bogatiji i siromašniji plemići, zatvorili smo se u dvorce, naoružani i spremni da što skuplje prodamo svoju kožu. (Ja nisam ni provirio iz kuće, pre svega zato da mi ostali plemići ne bi prebacivali da se slažem s onim antihristom mojim bratom, kojega je bio glas da je najgori podbadač, jakobinac u celom kraju.) Ali toga dana kad su proterali ubirače desetina i pandure, nikome ni vlas nije pala s glave.

Svi su bili veoma zaokupljeni pripremanjem svečanosti. Po francuskom običaju podigli su i Drvo slobode, ali nisu znali šta s njim treba raditi; sem toga kod nas je bilo tako mnogo pravog drveća da nije vredelo postavljati veštačko. I tako su ipak jedno pravo drvo, brest, ukrasili cvećem, čokotima, vencima, natpisima: Vive la Grande Nation!⁹¹ Sasvim na vrhu stajao je moj brat sa trobojnom kokardom na kapi od mačjeg krzna i govorio o Rusou i Volteru, ali se ništa nije čulo jer je narod dole igrao kolo i pevao: Ča ira!

Veselje je bilo kratkotrajno. Dodoše jake trupe, Đenovljani, da traže desetine i da zajemče neutralnost teritorije kao i Austro-Sardinijanci jer

⁹¹ Živela velika nacija! — (Prim. prev.)

se već proneo glas da jakobinci i Ombroze žele da proglase amnestiju »Velike svetske nacije«, to jest Francuske Republike. Pobunjenici su pokušali da daju otpor, podigli su nekoliko barikada, zatvorili su gradska vrata ... Ali to nije bilo dovoljno! Vojska je prodirala u grad sa svih strana, postavljene su straže na svakom drumu, a oni koje su nazivali agitatorima bili su uhapšeni, sem Kozima kojega niko živ nije mogao uhvatiti, kao i još nekolicinu njih.

Proces revolucionarima nije dugo trajao, ali optuženima je pošlo za rukom da dokažu svoju nevinost i da sudije uvere da su pravi krivci upravo oni koji su umakli. I tako su svi bili oslobođeni, a trupa koje su ostale u Ombrozi, više se nije trebalo bojati. Ostao je i jedan garnizon Austro-Sardinijanaca da bi sprečio ubacivanje neprijatelja, a zapovednik tog garnizona bio je naš zet D'Estomak, Batistin muž koji je pobjegao iz Francuske kao član pratnje grofa od Provanse.

I tako sam se opet sastao sa svojom sestrom Batistom, a kakvo je to zadovoljstvo bilo za mene, samo možete zamisliti. Nastanila se kod mene sa mužem oficirom, konjima, poslugom. Svake večeri nam je pričala o poslednjim pogubljenjima viđenih ljudi u Parizu. Štaviše, imala je i mali model giljotine sa pravim sečivom i, objašnjavajući nam kako su pogubljeni svi njeni prijatelji i rođaci, sekla je glave gušterima, slepićima, glistama, čak i miševima. Tako smo provodili večeri. Zavideo sam Kozimu koji je dane i noći provodio u odmetništvu, skriven ko zna u kojoj šumi.

O svojim ratnim podvizima u šumama, Kozimo je pričao najrazličitije i toliko neverovatne priče da ne bih mogao jemčiti da je ijedna istinita. Stoga njemu dajem reč, a ja ću verno preneti neke od njegovih priča:

Šumom su krstarile izvidnice protivničkih vojski. Na drveću, pažljivo sam osluškivao šum svakog koraka u žbunju da bih razaznao približava li mi se Austro-Sardinijanac ili Francuz.

Neki austrijski oficirčić, sasvim plavokos, predvodio je izvidnicu vojnika u besprekornim uniformama, sa perčinom i vrpcom, trrogim šeširom i dokolenicama, belom trakom ukrštenom na grudima, puškom i bajonetom, i zahtevao da stupaju u dvojnim redovima na tim strmim stazama. O šumi ništa nije znao, ali siguran da će tačno izvršiti primljene naredbe, oficir je vodio vojnike u pravcu linije ucrtane na karti, neprestano udarajući nosom u debla, dok su vojnici i potkovanim cokulama svakog časa posrtali na glatkom kamenju ili su im trnovite grančice kupina bolele oči, ali on je svejedno bio svestan nadmoćnosti carske vojske.

To su bili divni vojnici. Čekao sam ih u klancu, skriven na boru. U ruci sam držao šišarku od pola kilograma i njome sam gađao poslednjeg vojnika u glavu. Pešak raširi ruke, poklecnu i pade u paprat pod drvećem. To niko i ne primeti, četa nastavi marš.

Još jednom ih stigoh. Sada sam bacio sklupčanog ježa kaplaru za vrat. Kaplar pognu glavu i onesvesti se. Poručnik ovoga puta vide šta se dogodilo, posla dva vojnika po nosila i produži put.

Patrola je upala kao da je to namerno htela, u najgušću smrekovu šikaru u celoj šumi. A neprestano su je čekala nova neprijatna iznenađenja. U jednu kesu sam skupio gadne plave, dlakave gusenice. Kad bi ih čovek dodirnuo otekla bi mu koža, gore nego kad bi dodirnuo koprivu. Bacio sam na vojnike stotinak takvih gusenica, pravu kišu. Četa prođe, izgubi se u čestaru, ponovo iziđe češući se, ruke i lice vojnika bili su puni crvenih mehurića, a onda odmarširale dalje.

Divna četa i divan oficir. Sve što se dešavalo u šumi, bilo im je toliko strano da nisu zapažali ono što je neobično i nastavljali su put sa desetkovanim snagama, ali uvek gordi i nepokorni. Tada sam se domogao jedne porodice divljih mačaka, hvatao sam ih za rep i najpre malo zavrteo u vazduhu što ih je strahovito razjarilo, pa sam ih hitnuo među vojnike. Začu se strašna galama, naročito mijaukanje, a onda zavlada tišina i nastade predah. Austrijanci su vidali ranjenike. Izvidnica koja se belasala od zavoja, nastavila je marš.

— Jedini izlaz je da se postaram da ih zarobe! — rekoh u sebi i požurih ispred njih, nadajući se da ću naći neku francusku izvidnicu i obavestiti je da se približava neprijatelj. Ali Francuzi se na tom delu fronta već odavno nisu pojavljivali.

Dok sam se verao iznad predela obraslih mahovinom, videh da se dole

nešto miče. Stadoh, načuljih uši. Čuo se žubor kao kad protiče potok, a onda su ti šumovi prelazili u dugotrajno mrmljanje i tada se mogla razabrati i po koja reč: — Mais alors ... crénom-de ... foutez-moi-donc ... tu m'emmer ... quoi...⁹² — Napregnuvši oči u polumraku sam opazio da se to meko rastinje uglavnom sastoji od dlakavih kalpaka, gustih brkova i brada. To je bio odred francuskih husara. Pošto su im se za vreme zimskih ratnih pohoda uniforme prožele vlagom, u proleće se na svemu što je na njima bilo dlakavo, razvila plesan i mahovina.

Stražom je zapovedao poručnik Agripa Papijon iz Ruana, pesnik, dobrovoljac u republikanskoj vojsci. Uveren u opštu dobrotu prirode, poručnik Papijon nije dozvoljavao da njegovi vojnici sa sebe stresu borove iglice, kestenje, grančice, lišće, puževe koji su se za njih hvatali dok su prolazili šumom. I straža se prosto bila stopila sa prirodom koja ju je okružavala, tako da ju je samo moje vešto oko moglo primetiti.

Među svojim vojnicima koji su noćili u polju, oficir-pesnik, duge kovrdžave kose, koja mu je uokvirivala mršavo lice ispod dvorogog šešira, deklamovao je šumama: — O šumo! O noći! U vašoj sam vlasti! Nežna grana viline kose, obavita oko gležnjeva ovih hrabrih vojnika, hoće li moći zaustaviti hod sudbine Francuske? O, Valmi! Kako si daleko!

Približio sam mu se i rekao sam: — Pardon, citoyen.⁹³

⁹² Ali ... boga mu ... beži ... daviš ... šta. — (Prim. prev.)

⁹³ Izvinite, građanine. — (Prim. prev.)

— Šta? Ko je tamo?

— Jedan rodoljub iz ovih šuma, građanine oficiru.

— O! Ovde? Gde je?

— Pravo iznad vašeg nosa, građanine oficiru.

— Vidim! Šta je to tamo? Čovek-ptica, sin harpija? Niste li vi, možda, mitološko biće?

— Ja sam građanin Rondo, sin ljudskih bića, uveravam vas, kako sa očeve tako i sa majčine strane, građanine oficiru. Štaviše, majka mi je bila hrabar vojnik u vreme ratova za nasledstvo.

— Razumem. O, vremena, o, slavo. Verujem vam, građanine i željan sam da čujem vesti koje mi, izgleda, nosite.

— Jedna austrijska patrola prodire u vaše linije!

— Šta kažete? Borba je na pomolu! Kucnuo je čas! O, potoče, ljupki potoče, eto, uskoro ćeš biti obojen krvlju! Napred! Na oružje!

Na zapovest poručnika pesnika, husari počеше skupljati oružje i odeću, ali su se kretali tako nemarno i tromo, protezali se, pljuvali, psovali, da sam počeo da sumnjam u njihove ratničke sposobnosti.

— Građanine oficiru, imate li plan?

— Plan? Važno je marširati na neprijatelja!

— Da, ali kako?

— Kako? U zbijenim redovima!

— Pa lepo! Ako mi dozvolite da vam dam jedan savet, ja bih vojnike zadržao na jednom mestu, tu bih ih postavio kud kojeg, bez reda, i pustio da se neprijateljska patrola sama uhvati u klopku.

Poručnik Papijon je bio prilagodljiv čovek i nije stavio nikakvu primedbu na moj plan. Husari, raštrkani po šumi, jedva su se razlikovali od zelenog grmlja, a onaj austrijski poručnik sigurno je bio najmanje pozvan da tu razliku uoči. Carska patrola marširala je po planu naznačenom na karti sa oštrom komandom: »Nalevo!« ili »Nadesno!« I tako prođoše ispred nosa francuskih husara, a da to nisu ni приметili. Husari su ćutali a oko njih su se širili samo prirodni zvuci, kao šuštanje brsnatog granja i lepet krila, i tako se oni raspoređiše ukруг. Ja sam im sa drveća davao znake koji su bili nalik na zvižduk jarebice, ćukanje sove i time ih obaveštavao o kretanju neprijateljskih odreda i pokazivao im prečace kojima moraju krenuti. Austrijanci ni sanjali nisu šta se zbiva i zato se nađoše u klopki.

— Stoj! U ime slobode, bratstva, jednakosti proglašavam vas zarobljenicima! — odjednom začuše da neko sa drveta viče, a između grana pojavi se ljudska prilika koja je mahala nekakvom dugačkom

puškom.

— Hura! Vive la Nation! — zaoriše se poklič i žbunje unaokolo pretvori se u francuske husare, sa poručnikom Papijonom na čelu.

Austro-Sardinijanci počеше da psuju poluglasno, ali pre no što su išta mogli da preduzmu, bili su razoružani. Austrijski poručnik, bled, ali uzdignuta čela, predade mač svom kolegi iz neprijateljskog odreda.

I tako sam postao dragoceni saradnik republikanske armije, ali sam više voleo da sam napadam neprijatelja, koristeći se pomoći šumskih životinja, kao onda kad sam naterao u bekstvo kolonu Austrijanaca bacivši na njih gnezdo osa.

Glas o meni proširio se austrosardinijanskim bojištem pa je bilo i preterivanja, jer se govorilo da šuma prosto vrvi od naoružanih jakobinaca, skrivenih po drveću. Prolazeći šumom, kraljevske i carske trupe ćuljile su uši čak i kad bi na zemlju pao kesten, oslobođen kore ili se sasvim tiho oglasila veversica, i tada su već mislili da su ih opkolili jakobinci i menjali su pravac.

Na taj način sam, odražavajući jedva čujne šumove i šušnjeve, navodio pijemonteške i austrijske kolone da skrenu s puta a onda sam ih upućivao kuda sam ja želeo.

Jednog dana sam neku kolonu uputio u gustu, bodljikavu šikaru gde se sasvim izgubila. U šikaru je bila sakrivena porodica divljih svinja. Oterane

sa planina gde su grurali topovi, divlje svinje su u čoporima silazile i sklanjale su se u niske čestare. Pometeni Austrijanci hodali su ne videći ni prst pred okom i odjednom su nabasali na čopor nakostrešenih svinja koje su prodorno skičale. Nasrnuvši ispružene gubice, životinje su se zavlačile između kolena svakog vojnika i bacale ih uvis, a onda gazile po njima šiljastim papcima, zabadajući im u trbuh oštre zube. Ceo bataljon je bio pregažen. Ja sam s mojim drugovima bio na drveću i na neprijatelja smo otvorili paljbu. Oni koji su se vratili na bojno polje, pričali su da su doživeli zemljotres i da im se pod nogama uzdrimala zemlja obrasla dračem, ili o borbi sa bandom jakobinaca koji su odjednom iznikli iz zemlje, jer ti jakobinci su bili đavoli, pola ljudi, a pola životinje, koji su živeli ili na drveću ili u žbunju.

Rekao sam da sam radije napadao sam ili sa ono nekoliko drugova iz Ombroze koji su posle berbe sa mnom pobjegli u šumu. Nastojao sam da francusku vojsku što manje diram, jer se zna šta je vojska, kuda god krene, seje nesreću. Ali bio sam se zbližio sa poručnikom Papijonom i veoma sam se brinuo šta će biti s njim. I zaista, četi kojom je taj pesnik zapovedao, zbog toga što se ukopala i nije se pomerala, pretila je opasnost. Vojničke uniforme obrasle su mahovinom i lišajevima, a ponegde vresom i paprati. Na kalpacima su savijali gnezda palčici ili je iznikao i procvao đurđevak, čizme, debelo oblepljene crnicom, pretvorile su se u kopita, cela četa je, prosto, počela da tu pušta koren. Poručnik Agripa Papijon je toliko bio privržen prirodi da se njegov odred hrabrih vojnika počeo stapati sa životinjskim i biljnim svetom.

Trebalo ih je probuditi. Ali kako? Sinula mi je ideja i pošao sam poručniku

Papijonu da mu predložim šta bi trebalo da uradi. Pesnik je upravo recitovao mesecu.

— O, meseče! Okrugao kao usne plamena, kao topovsko đule koje kad u njemu klone pokretna sila baruta, sporo nastavlja put, tiho se obrćući nebom! O, kada ćeš sagoreti, meseče, dižući silni oblak praha i iskara koji će preplaviti neprijateljske vojske i tronove i otvoriti mi branu slave u čvrstom zidu nedovoljnog poštovanja kojim me okružuju moji sugrađani! O, Ruane! O, meseče! O, sudbo! O, Konvente! O, žabe! O, devojke! O, živote moj!

Ja mu se obratih: — Citoyen ...

Papijon, ljut što ga uvek prekidam, suvo upita: — Šta je?

— Hteo sam vam reći, građanine oficiru, da postoji način kako se vaši vojnici mogu trgnuti iz mrtvila koje sada već postaje opasno.

— Daj bože, građanine. Kao što vidite, ja trošim silnu snagu u ovoj aktivnosti. A koji je taj način?

— Buve, građanine oficiru!

— Žao mi je što ću vas razočarati, gospodine. Republikanska vojska nema buva. Pocrkavale su od gladi posle blokade i naglog porasta cena.

— Mogu vam ih ja nabaviti, građanine oficiru.

— Ne znam govorite li ozbiljno ili se šalite. Kako bilo da bilo, izložiću to Vrhovnoj komandi i videćemo. Građanine, zahvaljujem vam za sve što radite za dobro Republike! O, slavo! O, Ruanu! O, buve! O, meseče! — reče poručnik i udalji se trabunjajući koješta.

Shvatioh da moram sam nešto preduzeti. Nabavio sam mnogo buva i čim bih sa drveta video kojeg francuskog husara, dobacio bih mu neku duvaljkom, nastojeći da ga njome, kao iskusan strelac, pogodim u vrat i da mu se zavuču u okovratnik. Kasnije sam počeo da pregršti buva prosto sejem po celom odred. To je bio opasan podvig, jer da su me zatekli na delu, ne bi me spasao ni ugled proverenog rodoljuba. Zarobili bi me, povelu u Francusku i giljotinirali kao Pitovog⁹⁴ doušnika. Međutim, moje posredovanje bilo je veoma korisno. Buve su izujedale husare, i oni su osetili ljudsku i građansku potrebu da se češu, trebe, biskaju. Bacali su sa sebe uniforme obrasle mahovinom, telećake i uprtnjače, obrasle gljivama i pune paučine, umivali su se, brijali, češljali, ukratko, opet su postali svesni pojedinci, u njima se opet probudila potreba za uljuđenim životom i pobeđivanjem njihove sirove prirode. Štaviše, poželeše da budu radni, marljivi, borbeni, što već odavna nisu bili. Baš u trenutku tog poleta, počeo napad. Republikanska armija je savladala neprijatelja, probila front i napredovala sve do pobeda kod Dega i Milezima...

⁹⁴ Viljem Pit, mlađi, engleski političar koji se borio protiv Napoleona na čelu evropske koalicije — (Prim. prev.)

Naša sestra i izbeglica D'Estomak na vreme su pobjegli iz Ombroze pred nadiranjem republikanske vojske. Izgledalo je kao da se narod Ombroze vratio u dane berbe. Podigoše Drvo slobode, ovoga puta bolje poznavajući francuske običaje, što znači da je pomalo ličilo na Drvo izobilja. Ne treba naročito naglašavati da se Kozimo na njega popeo sa frigijskom kapom na glavi, ali uskoro se zamorio i otišao.

Oko plemićkih palata bilo je malo gužve i galame: — Na lanterne, plemiće, na lanterne! — Mene su ostavili na miru zbog mog brata a i zbog toga što smo mi bili pripadnici nižeg plemstva, štaviše, kasnije su me smatrali i rodoljubom (tako sam, kad se opet vlast promenila, imao neprilika).

Uspostavili su municipalité,⁹⁵ doveli maire⁹⁶ sve po ugledu na Francuze. Moj brat je izabran za člana privremenog opštinskog veća iako se mnogi s tim nisu slagali, smatrajući ga ludakom. Pristalice starog režima su se smejale i govorile da je sve to luda kuća.

Sednice opštinskog veća održavale su se u staroj palati dnevskog guvernera. Kozimo bi čučao na rogaču, pred prozorom, i slušao diskusije. Katkad bi se umešao, vikao, glasao. Poznato je da su revolucionari veći formalisti od konzervativaca. Zato i nije čudo što su prigovarali da sistem ne valja, da umanjuje značaj skupštine i tako dalje i kad je umesto

⁹⁵ Opštinska uprava. — (Prim. prev.)

⁹⁶ Predsednik opštine. — (Prim. prev.)

oligarhijske Republike Đenove uspostavljena Ligurijska Republika, u novu upravu nisu izabrali moga brata.

A moj brat je u to vreme napisao i objavio Nacrt ustava republikanskih gradova sa deklaracijom o pravima muškaraca, žena, dece, domaćih i divljih životinja, uključivši ptice, ribe i kukce i rastinje kako stabla, tako povrće i travu. To je bilo veoma dobro delo koje je moglo služiti kao putokaz svima vladarima, ali niko mu nije posvetio pažnju i sve što je napisano, ostalo je mrtvo slovo na hartiji.

* * *

Najveći deo vremena Kozimo je još uvek provodio u šumi, gde su kopači inženjerijskih francuskih jedinica prokopavali drum za prevoz artiljerije. Sa dugim bradama koje su izlazile ispod kalpaka i nestajale u kožnim keceljama, kopači su se razlikovali od ostalih vojnika. Možda je to bilo i zato što za sobom nisu sejali nesreću i što nisu bili iznureni kao ostale trupe, već su osećali zadovoljstvo što stvaraju nešto što će ostati, pa su nastojali da to urade kako najbolje znaju i umeju. Sem toga, bili su puni zanimljivih priča. Prošli su kroz mnoge zemlje, učestvovali u opsadama i bitkama, neki od njih su bili svedoci krupnih događaja koji su se odigrali u Parizu, napada na Bastilju i giljotiniranja, i Kozimo ih je svake večeri slušao. Kad bi odložili pijuke, lopate, posedali bi oko vatre pušili na kratke lule i prekapali po uspomenu.

Danju je Kozimo pomagao traserima da označe pravac druma. Niko bolje

od njega to ne bi znao. On je poznavao sva mesta kroz koja bi se kolski put mogao probiti, a da se pri tom što više izbegnu neravnine i seča drveća. Više je vodio računa o potrebama stanovništva tog kraja bez drumova, nego o francuskoj artiljeriji. I tako smo bar od tih vojnika pilićara videli neku korist. Prosekli su nam drum o svome trošku.

To je dobro jer su tada okupacione trupe, naročito otkako su od republikanskih postale carske, već svima bile dozlogrdile. Narod je iskaljivao bes na rodoljubima. — Pogledajte šta rade ti vaši prijatelji! — A rodoljubi su bespomoćno širili ruke, gledali u nebo i odgovarali: — Šta da se radi? Vojnici kao vojnici! I to će proći!

Napoleonovi vojnici rekvirirali su svinje, krave, čak i koze. A što se poreza i desetina tiče, bilo je gore nego ikad. Sem toga, došla je i vojna obaveza. S tim da se mora poći u vojsku, kod nas, niko nikad nije hteo da se pomiri i regrutovani mladići su bežali u šumu.

Kozimo se založio koliko god je mogao da ublaži ta zla: pazio je na stoku koju su maloposednici, bojeći se rekviriranja oterali u šumu, ili je, kad su seljaci krišom prenosili žito u vodenicu ili masline u muljaču, pazio da ne dođu Napoleonovi vojnici i da ne odnesu svoj deo, ili je mladićima pozvanim u vojsku pokazivao pećine u šumi u koje su se mogli sakriti. Ukratko, nastojao je da narod zaštiti od samovolje, ali okupacione trupe nikad nije napadao, iako su u to vreme već počele krstariti šumama oružane čete »bradatih« koji su zagorčavali život Francuzima. Kozimo je bio uporan i od reči, pa nikad nije hteo odustati od svojih načela. Pošto je ranije bio prijatelj Francuza, smatrao je da im i dalje mora biti veran,

iako se mnogo šta izmenilo i sve je bilo drukčije nego što se očekivalo. A ne treba smetnuti s uma da je stario i više mu nisu tako mnogo ležali na srcu ni jedni ni drugi.

Napoleon krenu u Milano da se tamo kruniše a zatim je proputovao Italiju. U svakom gradu mu je priređen svečani doček i pokazivane retkosti i spomenici. U Ombrozi su u program uneli i posetu »rodoljubu na drvetu« jer, kako to obično biva, kod nas niko za Kozima nije mario, dok je u drugim gradovima, naročito u inostranstvu, bio veoma poznat.

To nije bio običan susret. Opštinski komitet je sve predvideo da bi utisak bio što bolji. Izabrali su jedno lepo drvo, hteli su hrast, ali je orah rastao na istaknutijem mestu, i tada su orah ukrasili sa nešto hrastovog lišća, okitili ga francuskim i lombardijskim trobojnicama, kokardama, ukrasnim trakama.

Zatim su zamolili moga brata da se smesti gore, svečano odeven sa poznatom kapom od mačjeg krzna na glavi i vevericom na ramenu.

Doček je bio zakazan u deset sati, velika masa sveta se slegla na čistini oko drveta, ali, naravno, Napoleon se pojavio tek u jedanaest i po, zbog čega se moj brat vrlo mnogo ljutio, jer mu je, otkako je ostareo, bešika popustila pa je svakog časa morao da se krije iza debla i da mokri.

Imperator stiže sa pratnjom vojnika sa dvorogim šeširima koji su se talasali u maršu. Već je bilo podne, Napoleon je pogledao gore u Kozima između granja i zablesnulo ga je sunce. Onda se obratio Kozimu sa

nekoliko prigodnih fraza: — Je sais très bien que vous, citoyen ... — i zasenio je rukom oči — parmi les forêts... i pomerio se malo u stranu da mu sunce ne bi sijalo pravo u oči — parmi les frondaisons de notre luxuriante⁹⁷ — i sklonio se na drugu stranu jer mu je Kozimo, poklonivši se u znak odobravanja, opet pomerio senku.

Kad Kozimo primeti da je Bonaparta uznemiren, uljudno ga upita: — Mogu li nešto učiniti za vas, mon Empereur?⁹⁸

— Možete, možete — odgovori Napoleon — pomerite se malo na stranu, molim vas, da biste me zaštitili od sunca, eto tako, a sad budite mirni ... — Zatim ućuta, kao da o nečem razmišlja pa se obrati vicekralju Eugeniju: — Tout cela me rapelle quelque chose ... Quelque chose que j'ai déjà vu...⁹⁹

Kozimo mu priteče u pomoć: — Niste to vi bili, veličanstvo, to je bio Aleksandar Veliki.

— O, pa da! — odvrati Napoleon — Susret Aleksandra i Diogena!

— Vous n'oubliez jamais votre Plutarque, mon Empereur¹⁰⁰ — reče Boarne.

⁹⁷ Vrlo dobro znam da vi, građanine... — između šuma... između krošnji naše raskošne ... — (Prim. prev.)

⁹⁸ Veličanstvo. — (Prim. prev.)

⁹⁹ Sve me ovo podseća na nešto... na nešto što sam već video. .. — (Prim. prev.)

¹⁰⁰ Veličanstvo, vi nikada ne zaboravljate vašeg Plutarha! — (Prim. prev.)

— Samo što je onda — dodade Kozimo — Aleksandar pitao Diogena šta može za njega učiniti, a Diogen ga je zamolio da se pomeri u stranu da mu sunce ...

Napoleon zapucketa prstima kao da je najzad našao rečenicu koju je tražio. Pogledom se uveri da ga dostojanstvenici iz pratnje slušaju i reče »odličnim« italijanskim: — Da nisam postao car Napoleon, volo bi da bidnem građanin Kozimo Rondo!

Zatim se okrenu i ode. Pratnja krenu za njim uz silan zveket ostruga.

To je bilo sve. Moglo se očekivati da će za nedelju dana Kozimu stići krst Legije časti. Ali ništa! Mom bratu do toga i nije bilo stalo, ali nama u porodici bi to bilo drago.

XXIX

Mladost začas prođe i na zemlji a kamoli ne na drveću, gde je sve predodređeno da opada, lišće, plodovi. Kozimo je stario. Tolike godine, noći provedene na ciči, vetru, kiši u slabom zaklonu ili bez njega, pod vedrim nebom, bez krova nad glavom, bez ognjišta, toplog jela... Kozimo je već bio pogrbljen, mali starac, krivonog, dugačkih ruku kao u majmuna, u krznenom ogrtaču sa kapuljačom kao u fratra. Lice mu je bilo opaljeno, zbrčkano kao kestenova ljuska, na njemu su se isticale svetle, krupne oči između bora.

Napoleonova vojska je kod Berezine pretrpela poraz, engleski ratni brodovi su uplovili u vode Đenove, a mi smo danima očekivali vesti o prevratu. Kozimo se nije pojavljivao u Ombrozi, sedeo je na jednom boru u šumi, pored samog druma kojim je prolazila artiljerija, kojim su prošli topovi za Marengo, i gledao je prema istoku, gledao je pusti utrenik kojim su sada prolazili samo pastiri sa kozama i mazge natovarene drvima. Šta je čekao? Napoleona je video, znao je kako se završila revolucija, sada se moglo očekivati samo gore. Pa ipak je tu sedeo, pogleda uprtog u okuku na drumu kao da se na njoj svakog trenutka može pojaviti carska vojska još puna leda iinja, koje je na nju napadalo u Rusiji, i Bonaparta u sedlu, neobrijan, glave klonule na grudi, grozničav, bled... Zaustaviće se ispod bora (iza njega bat koraka koji se stišava, lupa telećaka i pušaka o zemlju, iznureni vojnici koji skidaju obuću uz drum, odvijaju ranjava stopala), i reći će: »Bio si u pravu, građanine Rondo! Daj mi opet one ustave koje si napisao, daj mi opet svoj savet koji ni Direktorij ni Konzulat ni Carstvo nisu hteli slušati. Počnimo iznova, podignimo opet Drveće slobode, spasimo sveopštu domovinu!« To su bili Kozimovi snovi, njegova nadanja.

Ali jednoga dana, ćopajući užurbano drumom, sa istoka naiđoše tri čoveka. Jedan, hrom, naslanjao se na štaku, drugom je glava bila u zavojima, treći je bio najzdraviji, jer je imao samo crni povez preko oka. Po izbledelim dronjcima na njima, po otrcanim gajtanima koji su im visili sa grudi, po kalpacima otkinuta vrha, ali sa perjanicom koju je samo jedan od njih imao, u pocepanim visokim čizmama, izgledalo je da su pripadali Napoleonovoj gardi. Ali oružja nisu imali, to jest jedan je vitlao praznim koricama sablje, a drugi je kao obramicu nosio na ramenu

puščanu cev o koju je obesio jedan zavežljaj. Približavali su se pevajući:

— De mon pays ... De mon pays ... De mon pays...¹⁰¹ — kao prave pijanice.

— Hej, došljaci — viknu im brat — ko ste vi?

— Gle, kakva je ovo vrsta ptice! Šta radiš gore? Ključaš li šišarke?

Drugi će na to: — Hoćeš li nam dati neku šišarku? Odavno gladujemo, Hoćeš li nam dati neku šišarku?

— A tek žeđ! Žeđ od gutanja snega!

— Mi smo treći puk husara!

— Svi su na broju!

— Svi koji su preživeli!

— Tri od tri stotine! Nije malo!

— Meni je važno da sam se ja izvukao!

— Eh, još se ne zna, još nisi stigao kući živ i zdrav!

— Proklet bio!

¹⁰¹ Iz moje zemlje... — (Prim. prev.)

— Mi smo pobednici kod Austerlica!

— I poraženi kod Visle! Nazdravlje!

— Čuj, ptico koja govoriš, reci nam gde je ovde u blizini krčma?

— Ispraznili smo burad polovine Evrope, a žeđ nismo ugasili!

— Zato što smo izbušeni mecima i vino iz nas otiče!

— Ti si izbušen na onom mestu!

— Pokaži nam krčmu gde se pije na veresiju!

— Navraćićemo drugi put da platimo!

— Platiće Napoleon!

— Trt!

— Platiće car! Ide za nama, njemu podnesite račun!

Kozimo reče: — U ovom kraju nema vina, ali malo dalje protiče potok pa na njemu možete ugasiti žeđ.

— Dabogda se u njemu utopio, sovuljago jedna!

— Da nisam izgubio pušku u Vistoli, već bih te ustrelio i ispekao na ražnju kao drozda!

— Čekajte! Ja u tom potoku kvasim nogu, jer me peče...

— Što se mene tiče, kvasi ti slobodno i dupe ...

Ipak su sva trojica otišli na potok, izuli su se, oprali odeću. Sapun im je dao Kozimo, jer je on bio jedan od onih ljudi koji stareći postaju čistunci, pa počinju da se gade sebe, što im se u mladosti nije dešavalo. Zato nikad nije bio bez sapuna. Sveža voda je povratnike malo rastreznila. Ali kad su se rastreznili više nisu bili veseli, opet su se rastužili zbog svog bednog položaja, uzdisali su i jadikovali, ali u toj tuzi je bistra voda bila radost, pa su u njoj uživali, pevajući: — De mon pays . . . De mon pays...

Kozimo se vratio na svoje izviđačko mesto uz sam drum. Začu bat konjskih kopita. U oblaku prašine, približavao mu se odred konjanika. Imali su njemu nepoznate uniforme, a ispod teških kalpaka, lica plavokosih ljudi, bradata, malo spljoštena, sa poluzatvorenim zelenim očima. Kozimo ih pozdravi, skinuvši kapu: — Koji vas dobar vetar nosi, vitezovi?

Oni stadoše. — Sdrastvuy. Reci, baćuška, koliko još ima da se stigne ...

— Sdravstvuyte, vojnici — odgovori im Kozimo koji je naučio nekoliko reči od svakog jezika pa i od ruskog: — Kuda vam? Da se stigne, gde?

— Da se stigne onamo kuda vodi ovaj drum ...

— A ovaj drum vodi u mnoga mesta... A kuda vi idete?

— V Pariž.

— Eh, za Pariz ima boljih drumova.

— Niet, nie Pariz. Vo Frantsiu za Napoleonom. Kuda vedjot eta doroga?¹⁰²

— E, u mnoga mesta. U Olivabasu, Sasokorto, Tragu...

— Kak? Alivabasa? Niet. Niet.

— Pa ako baš želite, možete stići i u Marsej.

— V Marsel.. . da, da, Marsel... Frantsia.

— A šta ćete u Francuskoj?

— Napoléon je došao k nama da ratuje s našim carem, a sada naš car goni Napoleona.

— A odakle dolazite?

¹⁰² Kuda vodi ovaj put? — (Prim. prev.)

— Iz Charkova. Iz Kieva. Iz Rostova.

— Tako ste bar videli mnoga lepa mesta. Je li vam draže ovde kod nas ili u Rusiji?

— Lepa mesta, ružna mesta, a mi volimo Rusiju.

Galop, oblak prašine i stade konj sa oficirom koji je vikao Kozacima: — Von! Marš! Kto vam pozvolil ostanovitsja?¹⁰³

— Do svidanija, bačuška — rekoše oni Kozimu, — Nam porà¹⁰⁴ — i odjaše dalje.

Oficir je ostao ispod bora. Bio je visok, vitak, otmenog i tužnog lika. Gologlav, digao je glavu i gledao u nebo prošarano oblacima.

— Bonjour monsieur — reče Kozimu — zar vi znate naš jezik?

— Da, gospodine oficiru, odgovori moj brat — mais pas mieux que vous le français, quand-même.¹⁰⁵

— Ete-vous un habitant de ve pays, étiez-vous ici pendant qui-il y avait Napoléon?¹⁰⁶

¹⁰³ Ko vam je dozvolio da se zadržavate. — (Prim. prev.)

¹⁰⁴ Vreme nam je...

¹⁰⁵ Ipak ne bolje nego vi francuski. — (Prim. prev.)

¹⁰⁶ Jeste li vi stanovnik ovoga kraja? Jeste li bili tu u vreme Napoleona? — (Prim. prev.)

— Oui, monsieur l'officier?¹⁰⁷

— Comment ça allait-il?¹⁰⁸

— Vous savez monsieur, les armées font toujours des dégâts, quelles que soient les idées qu'elles apportent.¹⁰⁹

— Oui, nous aussi faisons beaucoup de dégâts ... mais nous n'apportons pas d'idées...?¹¹⁰

Bio je setan i uznemiren a ipak je bio pobednik. Kozimo, prema njemu oseti izvesnu naklonost i htjede da ga uteši:

— *Vous avez vaincu.*¹¹¹

— Oui. Nous avons bien combattu. Très bien. Mais peut-être...¹¹²

Neko kriknu, nešto pade, zveknu oružje. — Kto tam? — upita oficir. Kozaci su se vratili i po zemlji su vukli polugola tela, a u levoj ruci su nešto nosili (u desnoj su im bile široke, krive sablje isukane i — gle — krvave) a to nešto bile su bradate glave ona tri pijana husara. — Francuzi! Napoléon! Svi pobijeni!

¹⁰⁷ Da, gospodine oficiru. — (Prim. prev.)

¹⁰⁸ Kako je bilo? — (Prim. prev.)

¹⁰⁹ Znate gospodine, svaka vojska uvek napravi štetu, ma kakve ideje sa sobom donela. — (Prim. prev.)

¹¹⁰ Da, i mi takođe činimo štete, ali mi ne donosimo ideje. — (Prim. prev.)

¹¹¹ Vi ste pobedili. — (Prim. prev.)

¹¹² Da, dobro smo se borili, vrlo dobro, ali možda... — (Prim. prev.)

Mladi oficir im odsečno zapovedi da to sklone i okrenu glavu. A onda se opet obrati Kozimu:

— Vous voyez ... il y a plusieurs années que je fais mieux que je puis une chose affreuse: la guerre ... et tout cela pour des ideals que je ne saurais presque expliquer moi même...¹¹³

— I ja — odgovori Kozimo — godinama živim za ideale koje ne bih mogao sam sebi objasniti. Mais je fais une chose tout a fait bonne, je vis dans les arbres.¹¹⁴

Oficir više nije bio setan, već nervozan. — Alors — reče — je dois m'en aller.¹¹⁵ On salutira. Zbogom gospodine... kako se zovete?

— Le Baron Cosme de Rondeau — viknu za njim Kozimo, jer je već bio pošao. — Zbogom, gospodine... A vi?

— Je suis le prince Andrej...¹¹⁶ — reče oficir a od bata konjskih kopita, ne ču mu se prezime.

¹¹³ Vidite... Godinama obavljam jedan strašan posao: rat... i sve to za ideale koje ne bih gotovo ni sebi mogao objasniti... — (Prim. prev.)

¹¹⁴ Ali ja radim nešto vrlo dobro: živim na drveću. — (Prim. prev.)

¹¹⁵ E, sad treba da idem. — (Prim. prev.)

¹¹⁶ Ja sam knez Andrej. — (Prim. prev.)

XXX

Ne znam šta možemo da očekujemo od ovog devetnaestog veka, koji je tako loše počeo i još gore se nastavlja. Nad Evropom se nadvila senka restauracije, svi reformatori — jakobinci ili bonapartisti — pobeđeni su. Apsolutizam i jezuite ponovo vladaju. Ideali mladosti, svetla, nade našega osamnaestoga veka, sve to se pretvorilo u prah i pepeo.

Svoje misli poveravam ovoj beležnici, drugačije ne bih umeo da ih izrazim. Uvek sam bio čovek sređen, bez velikih zanosa i strasti, otac porodice, plemenita roda, prosvećen, poštovalac zakona. Političke krajnosti nisu me nikad suviše potresale i nadam se da će tako biti i unapred. Ali duboko u duši, o, koliko tuge!

Pre je sve bilo drukčije. Tu je bio moj brat, govorio sam sebi, moj brat je tu, neka on razmišlja a ja sam gledao od čega se živi. Znak promena za mene nije bio ni dolazak Austrijanaca i Rusa, ni aneksija sa Pijemontom, ni novi nameti, ni bilo šta drugo, već to što, otvorivši prozor, više nisam video njega tamo gore, u neizvesnosti. Sada kada njega više nema, čini mi se da bih morao misliti na mnogo šta, na filozofiju, politiku, istoriju. Čitam novine, knjige, mučim se, ali onog što je on hteo reći, tamo nema, on je drugo mislio, nešto što je sve obuhvatalo, i to nije mogao da izrazi rečima, već da pokaže životom kojim je živeo. Samo onako neumoljivo svoj, kakav je on bio sve do svoje smrti, mogao je nešto dati ljudima.

Sećam se kad se razboleo. Primitili smo to, jer je ležaj doneo na veliki orah nasred trga. Pre je, po svom nagonu divljaka, uvek spavao na skrovitim mestima. Sada je osećao potrebu da drugima uvek bude pred očima. Meni se steglo srce, uvek sam osećao da neće hteti da umre sam, a to je bilo kobno predosećanje. Poslali smo mu lekara koji se do njega popeo lestvama. Kad je sišao, namrštio se i bespomoćno raširio ruke.

Tada se popeh ja: — Kozimo — počeh da ga ubeđujem — prevalio si šezdeset petu, kako možeš još uvek živeti na drvetu? Ono što si hteo reći, rekao si, razumeli smo te, bio si čovek velike duhovne snage, svoj naum si izvršio, sada možeš sići. I za onoga ko je ceo život proveo na moru, dođe vreme da se iskrca i siđe na obalu.

Nije vredelo. Rukom mi je dao znak da neće. Gotovo uopšte više nije govorio. Povremeno bi ustao, do grla uvijen pokrivačem, sedao bi na granu da uživa malo na suncu, dalje ne bi išao. Jedna starica iz naroda, veoma plemenita žena (možda njegova nekadašnja ljubavnica) pela se gore da mu počisti i donese mu toplo jelo. Lestve su stalno bile prislonjene uz drvo jer smo se neprestano morali peti k njemu i pomagati mu iako je postojala nada da se može svakog časa odlučiti da siđe na zemlju. (Tome su se drugi nadali, međutim, ja sam ga dobro poznavao.) Na trgu je uvek bila grupa ljudi koji su mu pravili društvo, ćaskali, čak se katkad i njemu obraćali, iako se znalo da više nema volje da se upušta u razgovor.

Bolest se pogoršavala. Na drvo smo popeli krevet i uspehli smo da ga postavimo tako da je bio u ravnoteži. Dragovoljno je u njega legao. Malo

nas je pekla savest što na to nismo ranije mislili, jer, moram priznati, da udobnosti nikad nije odbijao. Iako je boravio na drveću, uvek je nastojao da živi što bolje može. Tada smo mu brže-bolje pružili i druge udobnosti: rogožine da se zaštiti od vazduha, baldahin, grejalicu. Bilo mu je malo bolje pa smo mu odneli i naslonjaču i uglavili je između dve grane. U njoj je provodio dan, uvijen u pokrivače.

Međutim, jednog jutra nismo ga videli ni u krevetu ni u naslonjači. Uplašeni, digli smo pogled. U samoj košulji, popeo se na vrh drveta i tamo je opkoračio jednu visoku granu.

— Šta radiš gore?

Nije odgovorio. Bio je skoro ukočen. Samo se nekim čudom mogao održati gore na vrhu. Spremili smo veliku ponjavu u koju se skupljaju orasi i nas dvadesetak držali smo je razapetu, jer smo očekivali da će svakog časa pasti.

Međutim, gore se pope lekar. To je bio težak uspon, morali smo vezati dvoje lestve jedne na druge. Kad siđe, reče: — Neka se popne sveštenik.

Već smo se bili složili da će se pokušati popeti neki don Perikle, njegov prijatelj, zvanični sveštenik iz vremena Francuza, član lože, kad sveštenicima to još nije bilo zabranjeno, kome je nedavno, posle mnogih peripetija, biskupski ured najzad dozvolio da obavlja sveštenečke dužnosti. Don Perikle se pope u crkvenom ruhu, sa kaležom, a pratio ga je klerik. Malo se zadržao gore, izgledalo je da razgovaraju, zatim je

sišao. — Je li primio svete sakramente, don Perikle!

— Nije, nije. Kaže da mu je dobro, da mu je dobro — Više nismo uspjeli da iz njega izvučemo.

Ljudi koji su držali ponjavu, umorili su se. Kozimo je stajao gore, nepomičan. Dunu vetar, jugozapadnjak, takozvani lebić, vrh drveta se povi, bili smo spremni. Tada se na nebu pojavi vazdušni balon.

Neki engleski aeronauti vršili su na obali probni let vazdušnim balonom. Bio je to lep balon, ukrašen resama i trakama, a dole je visila korpa od šiblja. U njoj su sedela dva oficira sa zlatnim epoletama i šiljastim dvorogim šeširima, i dvogledom su posmatrali predeo koji se ispod njih prostirao. Uperiše dvogled na trg i spaziše čoveka na drvetu, razapetu ponjavu, okupljenu masu sveta, čudne prizore iz života. I Kozimo je digao glavu i pažljivo posmatrao balon.

Ali gle, lebić zahvati balon, ponese ga, poče da ga okreće kao zvrčku i odvuče ga prema moru. Aeronauti nisu izgubili prisebnost, nastojali su — bar tako ja mislim — da smanje pritisak u balonu a istovremeno su se spuštali ne bi li se za nešto uhvatili. Srebrenasta kotva, obešena o dugo uže, letela je nebom i sledeći krivudavu putanju balona, sada je prolazila iznad trga i bila je otprilike na visini orahovog vrha tako da smo se bojali da će udariti Kozima. Ali nismo mogli ni pretpostaviti kakav će nam se prizor kroz nekoliko trenutaka ukazati pred očima.

U trenutku kad je uže s kotvom prolazilo pored njega, Kozimo koji je već

bio na samrti, skoči kao da je mlad, uhvati se za njega, stade na kotvu i sklupča se; tako smo ga videli kako je odleteo, nošen vetrom, težinom tela tek neznatno usporivši let balona, i nestao prema moru ...

Preletevši preko zaliva, vazdušni balon se najzad spustio na drugoj obali. Na užetu je visila samo kotva. Astronauti, suviše zaokupljeni brigom kako da održe pravac leta, nisu ništa primetili. Pretpostavlja se da je starac na umoru nestao kada je leteo iznad zaliva.

Tako nestade Kozimo, ne pruživši nam zadovoljstvo da ga bar mrtva vidimo kako se vraća zemlji. Na porodičnoj grobnici stoji ploča koja na njega podseća i na kojoj piše: »Kozimo Piovasko di Rondo — Živeo na drveću — Uvek voleo zemlju — Uspeo se na nebo.«

Povremeno prestajem da pišem i idem na prozor. Nebo nije ničim zaklonjeno, a nas starije iz Ombroze, navikle da živimo pod zelenim kupolama, bole oči kad ga takvog gledamo. Izgleda da je drveće propalo kad je moj brat otišao ili je ljude spopala manija seče. Zatim se rastinje izmenilo. Nema više cerova, brestova, hrastova, do nas sada pruža grabe i korenje drveće iz Afrike, Australije, Amerike. Staro drveće povuklo se naviše: masline na brežuljke, a borovi i kestenovi u planine. Dole je obala što liči na Australiju sa rumenim eukaliptusima, velikim fikusima, ogromnim i usamljenim vrtnim biljem, a sve ostalo su palme sa raščupanim čupercima na vrhu, negostoljubivo drveće pustinje.

Ombroze više nema. Kad gledam to nebo ničim zaklonjeno, pitam se da li je uopšte postojala. Izreckane grane i listovi, račvanja, režnjevi, sitni i

bezbrojni, i nebo izbrazdano nepravilnim prugama, možda takvo zato što je njime prošao moj brat svojim lakim korakom kao u dugorepe senice, njegova putanja je bila vez načinjen ni na čemu, vez sličan ovoj niti mastila koja se raspreda na nizu stranica, punih precrtanih mesta, ispravaka, mrlja, praznina, niti koja se čas kruni u obliku svetlih bobica, čas zgušnjava u sitne znake, poput oštih semenki, sada se savija oko sebe, sad se račva, sad sjedinjuje grumenje rečenice i ukrašava ih listovima ili oblacima, a onda stane, pa se opet svija oko sebe i raspreda, i mrsi, i obavija poslednji besmisleni grozd reči, ideja, snova — i to je kraj.